

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 163
SIJEČANJ - VELJAČA 2020.
TEVET / ŠVAT / ADAR 5780.

TEMA BROJA:
AUSCHWITZ

SADRŽAJ

4 UVODNIK	16 65. OBLJETNICA MJEŠOVITOG
PJEVAČKOG ZBORA "LIRA"	42 MUZEJ AUSCHWITZ
— MJESTO UČENJA POVIJESTI
5 SVJETSKI FORUM O HOLOKAUSTU:
S NAJVEĆEG POLITIČKOG SKUPA
IKADA ODRŽANOG U IZRAELU
POSLANA SNAŽNA UPOZORENJA	18 KOPRIVNIČKA SINAGOGA
KAO KULTURNI CENTAR
PRIM. DR. KREŠIMIR ŠVARC	44 ELIE WIESEL: "NAKON
AUSCHWITZA, NIŠTA VIŠE NIJE ISTO"
8 MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA
NA ŽRTVE HOLOKAUSTA
OBILJEŽEN U HRVATSKOJ I SVIJETU	20 "FIMA"
— JOŠ JEDNO REMEK-DJELO
VELIKOG AMOSA OZA	45 RONALD S. LAUDER:
"ŠTO SMO SVE IZGUBILI..."
10 IZLOŽBA "AKO TEBE ZABORAVIM...
HOLOKAUST U HRVATSKOJ
1941. - 1945. / ZADNJE ODREDIŠTE
AUSCHWITZ"	21 "NJEMAČKA KUĆA"
— ROMAN O KOLEKTIVNOJ
KRIVNJI I INDIVIDUALNOJ
ODGOVORNOSTI	46 ANGELA MERKEL
PRVI PUTA U AUSCHWITZU:
ODGOVORNOST ZA ZLOČINE
DIO JE NJEMAČKOG IDENTITETA
11 SPOMEN-PLOČA ZA STRADALE
ŽRTVE HOLOKAUSTA U KRIŽEVCIMA	22 VJERA TIJEKOM I POSLIJE
HOLOKAUSTA (ŠOA)	47 ZAPIS O ONE TRI
11 SPOMEN-PLOČA DINI MERHAV
U NJEZINOM RODNOM GRADU	28 CYWINSKI ZA HA-KOL:
AUSCHWITZ JE DOKAZ ŠTO MOŽE
UČINITI LJUDSKA MRŽNJA ALI I
IZOSTANAK REAKCIJE NA ZLO	48 ULOGA I BUDUĆNOST
VJERE U EUROPI
12 75 KARANFILA
ZA ŽRTVE HOLOKAUSTA
NA TRGU ŽRTAVA FAŠIZMA	30 GENEALOGIJA ZLOČINA:
AUSCHWITZ, NAJVIŠI STADIJ ZLA
U POVIJESTI LOGOROLOGIJE	50 PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA
13 KAD UČITELJI PONOVRNO
SJEDNU U KLUPE	36 AUSCHWITZ-BIRKENAU
— LOGOR KOJI I DANAS IZAZIVA JEZU	54 DO VIĐENJA, GOSPODINE KRAMER
14 ŽIVKO GRUDEN
— DUGOGODIŠNJI PREDSEDNIK
KULTURNOG DRUŠTVA
MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER	38 PREŽIVJELE ŽRTVE AUSCHWITZA
SJEĆAJU SE I PODSJEĆAJU SVIJET	

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DR. OGNJEN KRAUS, MAŠA TAUŠAN, EUGEN JAKOVČIĆ, MILIVOJ DRETAR, SNJEŠKA KNEŽEVIĆ,
MR.SC. NARCISA POTEŽICA, ROBERT ČIMIN, MARKO POSAVEC, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
RANKA SAMSA, JAROSLAV PECNIK, ANĐELKA MARTIĆ, TRUDA PREIS HUR, IVAN BAUER.

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

kako pisati o Auschwitzu? Što još možemo napisati o zloglasnom logoru koji je obilježio sudbine tolikog broja ljudi i na neki način obilježio 20. stoljeće? Može li se danas, 75 godina nakon njegova oslobođenja, reći nešto što još ne znamo, nešto što će promijeniti one koji danas još uvijek tvrde da se Holokaust nije dogodio? To su bila pitanja s kojima smo se suočili kada smo odlučili da ovaj broj bude posvećen Auschwitzu. Prva ideja bila je da pokušamo iznijeti kako je Auschwitz utjecao na svijet: na vjeru, na učenje povijesti, na umjetnost, na politiku, na svijet općenito. Ali taj zadatak nije bio lak, a onima koji su željeli o tome pisati bilo je preteško. Auschwitz je sigurno promijenio puno toga, promijenio način sagledavanja onoga što čovjek može čovjeku učiniti. Na tragu tog pitanja što je sve Auschwitz nepovratno promijenio i pitanja što je sve izgubljeno, govorili su prije nekog vremena veliki Eli Wiesel i nedavno u Auschwitzu predsjednik Svjetskog židovskog kongresa Ronald Lauder. Jer to su pitanja koja nas ne prestaju mučiti i vjerojatno na njih nikada ni nećemo moći dobiti odgovore. Kada sam o ovoj temi razgovarala s našim rabinom Lucianom Prelevićem i kada sam ga zamolila da napiše tekst o tome kako je

vjera bila moguća u Auschwitzu i kako se vjera promijenila nakon Holokausta, znala sam da je zadatak težak, na svim razinama. Ali sigurna sam da će čitatelji s velikim zanimanjem pročitati taj tekst i možda o nekim stvarima početi drugačije razmišljati. Jaroslav Pecnik piše o "logorologiji" i posebnom mjestu koje Auschwitz zauzima u genealogiji zla. Posebno mjesto u ovom broju Ha-Kola željeli smo dati glasovima onih koji su svjedoci počinjenog zla. Za Ha-Kol govori i direktor Muzeja Auschwitz. Ako vam se učini da se neke stvari u pojedinim tekstovima ponavljaju, to nije greška i nije slučajno: možda neće svi pročitati sve tekstove a neke su stvari toliko važne da ih svi trebaju znati, naučiti ili se na njih podsjetiti.

Velikoj obljetnici oslobođenja Auschwitz bio je posvećen i najveći ikada održan skup u Izraelu. Na jednom mjestu u Jeruzalemu okupio se impozantan broj onih koji u svijetu donose odluke. Poslane su kao i obično važne poruke, a sada ćemo vidjeti što će se od svega obećanog i ostvariti. Žrtava Holokausta prisjetila se i Hrvatska i još su jednom poslana poruke da se Holokaust ne smije zaboraviti. O temi Holokausta i svojim izgubljenim prijateljicama za Ha-Kol piše naša poznata književnica Anđelka Martić, a naša

Truda Preis-Hur prenosi zanimljive misli i razmišljanja jednog rabina.

Ivan Bauer u još jednom u nizu svojih tekstova govori o glazbi, ovog puta o onim židovskim velikanima iz svijeta glazbe koji su zaslužili Oscara. Naš zbor "Lira" proslavio je veliku obljetnicu i nadamo se da će još dugo vremena promicati židovsku glazbu.

Nakon dugo godina požrtvnog rada s mjesta predsjednika Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger odlazi Živko Gruden, koji je svoj pečat dao i Ha-Kolu. Snješka Knežević navodi što je sve Živko Gruden napravio za židovsku zajednicu, a donosi i neke ne tako poznate biografske podatke. Gospodinu Grudenu želimo puno sreće i malo manje posla, a u sljedećem broju čitateljima ćemo predstaviti novog predsjednika Društva, gospodina Marija Brauna.

I na kraju, moramo se oprostiti od gospodina Fredija Kramera, koji je dugo vremena u svakom broju pisao i podsjećao na židovske sportaše. Gospodin Kramer će nam jako nedostajati a sjećanje na njega pokušat ćemo održati povremenim tekstovima o velikim židovskim sportašima.

Do sljedećeg puta

Nataša Barac

SVJETSKI FORUM O HOLOKAUSTU: S NAJVEĆEG POLITIČKOG SKUPA IKAD ODRŽANOG U IZRAELU POSLANA SNAŽNA UPOZORENJA

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Svjetska politička elita krajem siječnja okupila se na Forumu o Holokaustu u Jeruzalemu kako bi se prisjetila tragedije židovskog naroda i poručila da se ona više nikada ne smije ponoviti, te da bi poslala snažno upozorenje da se ne ignorira rastući antisemitizam i nasilje prema Židovima.

Uoči 75. obljetnice oslobođenja Auschwitz, izraelski predsjednik Reuven Rivlin ugostio je 40 šefova država i vlada, među njima francuskog predsjednika Emmanuel Macrona, ruskog Vladimira Putina i njemačkog Franka-Waltera Steinmeiera, britanskog princa Charlesa, američkog potpredsjednika Mikea Pencea kao i brojne druge predsjednike i šefove vlada, među kojima je bila i Kolumbina Grabar Kitarović. Bio je to najveći diplomatski skup ikad održan u Izraelu.

SVJETSKI FORUM O HOLOKAUSTU U IZRAELU

Rivlin je svima poručio da "budu ujedinjeni u borbi protiv rasizma, antisemitizma i ekstremizma, u obrani demokracije i demokratskih vrijednosti. To je poziv našeg vremena. To je naš izazov. To je naš izbor".

Nazivajući Svjetski forum o Holokaustu "povijesnim okupljanjem", ne samo za Izrael i židovski narod već za čitavo čovječanstvo, Rivlin je rekao da, "sjećajući se žrtava Holokausta i Drugog svjetskog rata, ujedno obilježavamo i pobjedu slobode i

ljudskog dostojanstva”. “U trenutku kada nas sve više i više preživjelih napušta, ovo okupljanje je izraz naše zajedničke odlučnosti da prenesemo povijesne činjenice i lekcije o Shoi sljedećoj generaciji”, rekao je izraelski predsjednik.

Stručnjaci sa Sveučilišta u Tel Avivu prošle su godine izračunali da je 2018. zabilježeno gotovo 400 napada na Židove i upozorili da je antisemitizam postao ‘mainstream’. Povećanje broja napada posebno je uočljivo u Sjevernoj Americi i zapadnoj Europi, poglavito u Francuskoj i Njemačkoj.

Agencija Europske unije za temeljna prava prošle je godine također upozorila na porast antisemitizma u Europi u izvješću za 2018. o diskriminaciji i mržnji prema Židovima. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 12 zemalja EU-a, a ispitano je 16.500 Židova starijih od 16 godina. Devet od deset ispitanika smatra da je antisemitizam u njihovoj zemlji porastao, a njih više od 85 posto smatra to “ozbiljnim problemom”. Ocjenjuju da je antisemitizam najproblematičniji na internetu i društvenim mrežama, pa na javnim mjestima, u medijima i na političkoj sceni.

“Sjećanje na prošlost je naša zadaća, ali to nije dovoljno”, rekao je narator u videu na početku ceremonije u Yad Vashemu. Moshe Kantor, predsjednik Svjetskog foruma o Holokaustu, kazao je da danas 40 posto europskih Židova razmišlja o napuštanju svojih zemalja. “Gradimo globalnu koaliciju lidera koji mogu poslati snažnu poruku svijetu da je antisemitizam, u svim svojim oblicima, neprihvatljiv”, rekao je.

Emmanuel Macron pozvao je svijet da ne dopusti da se zaboravi Holokaust i da se ujedini protiv antisemitizma i mržnje. “Tamna sjena antisemitizma ponovno se rađa a ksenofobija je također podigla svoju ružnu glavu. Antisemitizam nije problem samo za Židove, to je prije svega

SVJETSKI FORUM O HOLOKAUSTU U IZRAELU

problem drugih. Kao što je prošlost pokazala, kada se budi antisemitizam javlja se i nemogućnost prihvaćanja drugih pa onda cvjeta i rasizam, i nitko ne može izaći kao pobjednik”.

Snažno je zvučao i britanski princ Charles. Upozorio je da se “mržnja i netolerancija još uvijek skrivaju u srcima ljudi, govore nove laži, uzimaju nove oblike i dalje traže nove žrtve”. Istaknuo je da je Holokaust bio židovska tragedija, ali i univerzalna ljudska tragedija iz koje se moraju izvući lekcije.

“Dimenzije genocida nad židovskim narodom protive se razumijevanju... Opseg zla je toliko golem da prijete da će sakriti pojedinačne ljudske priče o patnji i gubitku koje ga čine, stoga su događaji poput ovoga vitalno važni”, rekao je princ. “Iznimno je značajno da smo se okupili ovdje u Izraelu gdje su mnogi od onih koji su preživjeli Holokaust potra-

žili i pronašli utočište i izgradili novu budućnost za sebe i ovu zemlju.”

Princ Charles ispričao je okupljenima da je njegova baka, princeza Alice, 1943. u Atenu pod okupacijom nacista spasila židovsku obitelj primivši je k sebi i skrivajući je. “Moja baka, jedna od Pravednika među narodima, pokopana je na Maslinskoj gori, a u Yad Vashemu postoji i stablo koje nosi njezino ime. Ona čini mene i moju obitelj neizmerno ponosnima”, rekao je Charles.

Predsjednik Rusije Vladimir Putin izjavio je da je Holokaust zajednička tragedija Rusije i Izraela, istaknuvši da je 40 posto stradalih Židova bilo iz Sovjetskog Saveza. Mnogi povjesničari ne bi se s njime složili. “Kada je riječ o tragediji Holokausta, 40 posto stradalih Židova bili su Židovi iz Sovjetskog Saveza”, izjavio je Putin tijekom sastanka s predsjednikom Izraela.

“Moramo biti veoma oprezni kako ne bismo dopustili bilo što slično u budućnosti, i kako bismo se suprotstavili bilo kakvim iskazivanjima ksenofobije i antisemitizma, bez obzira na to odakle dolaze”, rekao je Putin.

On je istaknuo da Crvena armija nije samo oslobodila Auschwitz, nego je dala i presudan doprinos u borbi protiv nacizma. “I sovjetski narod, ruski narod je jako stradao tijekom tog rata”, naglasio je Putin.

Svojim se govorom dalje osvrnuo na nacističke kolaboracioniste u Europi koji su sudjelovali u ubojstvima Židova, što se tumači kao nastavak njegovog spora s Poljskom oko odgovornosti za Holokaust i izbijanje Drugog svjetskog rata.

“Zločini nacista bili su namjerni i planirani a konačno rješenje židovskog pitanja, kako se naziva, jedna je od najmračnijih i najstranotnijih stranica moderne svjetske povijesti”, rekao je Putin. “Ali nećemo zaboraviti da je taj zločin imao i suučesnike koji su u svojoj okrutnosti često nadmašivali svoje učitelje. Tvornicama smrti i koncentracijskim logorima nisu upravljali samo nacisti, već i njihovi sljedbenici i suučesnici u mnogim europskim zemljama”, istaknuo je Putin.

Poljski predsjednik Andrzej Duda nije došao u Jeruzalem jer nije pozvan da govori na glavnom događaju. Smatrao je da se tim potezom “vrijeđa sjećanje na Poljake koji su riskirali svoje živote kako bi pomogli Židovima i na sve poljske žrtve Drugog svjetskog rata”.

Putin nekoliko dana nakon toga nije došao u Auschwitz, nekadašnju nacističku tvornicu smrti na teritoriju današnje Poljske.

“Lideri koji će govoriti u Jeruzalemu predstavljaju četiri glavne savezničke sile koje su oslobodile Europu i svijet od smrtonosne tiranije nacističke Njemačke”, odgovorili su poljskom predsjedniku iz Yad Vashema, pojašnjavajući zbog

čega nije bio predviđen njegov govor na glavnom događanju.

Uz predstavnike negdašnjih saveznika, nazočnima se obratio i njemački predsjednik Steinmeier koji ne samo da je priznao odgovornost svoje zemlje za užase Holokausta, nego je u govoru opisao i na koji način danas Njemačka ne uspijeva izvući lekcije iz prošlosti. “Stojim pred vama, zahvalan za ovo čudo pomirbe, i rado bih rekao da nas je sjećanje učinilo imunima na zlo”, rekao je Steinmeier. “Da, mi Nijemci se sjećamo. Ali ponekad se čini da bolje razumijemo prošlost nego sadašnjost. Duhovi zla pojavljuju se u novim oblicima, predstavljajući svoja antisemitska, rasistička i autoritarna razmišljanja kao odgovor za budućnost, novo rješenje problema našeg vremena. Volio bih da mogu reći da smo mi Nijemci jednom zauvijek naučili iz prošlosti. Ali ne mogu to reći kada se mržnja širi”.

Izrazio je žaljenje zbog pojave antisemitizma u Njemačkoj i obećao da će se Njemačka protiv njega boriti. “Počinitelji nisu isti. Ali zlo je isto. I preostaje samo jedan odgovor: Nikad više”.

Za govornicu je stao i američki potpredsjednik Pence, naglasivši da je sjećanje “svečana obveza”. “Danas se sjećamo što se dogodilo kada su nemoćni molili za pomoć a moćni odbili odgovoriti”. Američki je potpredsjednik rekao da se svijet mora diviti vjeri i otpornosti židovskog naroda, koji je “ustao iz pepela i nakon samo tri godine poslije koraćanja po dolini smrti izgradio židovsku državu i židovsku budućnost”.

Ali nije se mogao odvojiti od dnevne politike pa je uputio i oštre riječi Iranu koji je nazvao “prvom današnjom zemljom antisemitizma u kojoj je nijekanje Holokausta državna politika i prijete izbrisati Izrael s lica zemlje”.

Svoj je govor iskoristio da osudi Iran i izraelski premijer Benjamin Netanyahu, nazivajući ga “najantisemitskijim

režimom na planetu”. “Oni prijete miru i sigurnosti svih na Bliskom istoku i dalje. Pozivam sve vlade da se priključe ključnom naporu suprotstavljanja Iranu”.

Netanyahu je zahvalio Saveznicima za poraz nad nacističkom Njemačkoj, ali je ipak kazao da je svijet “uvelike” napustio Židove tijekom Holokausta”.

Okupljanje državnika Sveti grad je pretvorilo na jedan dan u svjetsku prijestolnicu. Uz odaslane poruke, blokirane ceste do Yad Vashema, polaganje vijenaca uz zvuke glazbe Viktora Ullmana, ubijenog u plinskim komorama Auschwitzta 1944., ostat će zabilježena i scena kada predsjednik Macron više na pripadnike izraelskih sigurnosnih snaga dok je ulazio u crkvu Svete Ane, objekt u vlasništvu francuske vlade. Glasoviti spor oko vlasništva očito traje i danas, pa Macron nije dopustio da ga tamo prate izraelski policajci, već samo francuski.

SVJETSKI FORUM O HOLOKAUSTU U IZRAELU

MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA OBILJEŽEN U HRVATSKOJ I SVIJETU

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Hrvatska je odala počast žrtvama Holokausta a obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve ove je godine održano u svim dijelovima zemlje te u svijetu. Organizirani su skupovi, predavanja, prikazivanja filmova, te polaganje vijenaca i paljenje svijeća u spomen na milijune žrtava.

Hrvatska vlada objavila je tim povodom priopćenje u kojem je istaknula da su "milijuni žrtava Holokausta trajna opomena čovječanstvu na katastrofalne posljedice zločinačkih ideologija rasizma i antisemitizma, ali i obveza sadašnjim i budućim generacijama da grade društvo u kojem nema mjesta isključivosti, netoleranciji i nasilju". U priopćenju se ističe i važnost obrazovanja mladih o povijesnim strahotama, kao i to da je "negiranje zločina negiranje čovjeka i njegove ljudskosti. To je i negiranje svih europskih vrijednosti i temeljnih ljudskih prava".

"Na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta trebamo se prisjetiti i zloglasnog ustaškog logora Jasenovac, u kojemu su ubijene tisuće pripadnika židovskog i drugih naroda, kao i hrvat-

skih antifašista i demokrata"; navodi se u priopćenju hrvatske Vlade.

Hrvatski sabor je minutom šutnje odao počast svim žrtvama Holokausta koje, poručio je predsjednik Sabora Gordan Jandroković, moraju ostati u kolektivnoj svijesti čovječanstva kako se ti zločini više nikada ne bi ponovili.

"Trajno se obvezujemo da nećemo nikada zaboraviti Holokaust i sve njegove žrtve poimenično. Ali i sve one hrabre ljude koji su se odupirali nacističkim i fašističkim režimima i pomagali pripadnicima židovskog naroda — među kojima su za sada iz Hrvatske 117 'Pravednika među narodima', istaknuo je.

Hrvatski premijer Andrej Plenković i predsjednik Hrvatskog sabora Gordan Jandroković zajedno su, u pratnji ministara i drugih dužnosnika, položili vijence na Židovskom groblju na Mirogoju, istaknuvši kako svi moramo raditi na "kulturi sjećanja, zaštiti ljudskih prava i toleranciji u društvu".

Vijence kod spomenika Mojsiju na Židovskom groblju na Mirogoju položilo je i izaslanstvo SDP-a, istaknuvši važnost njegovanja kulture kolektivnog pamćenja jer je "Holokaust definitivno bio najveći zločin u povijesti civilizacije". Počast žrtvama Holokausta

polaganjem vijenaca na Mirogoju odao je i zagrebački gradonačelnik Milan Bandić s izaslastvom.

U povodu Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta, Ministarstvo znanosti i obrazovanja prvi puta je ove godine omogućilo zainteresiranim školama realizaciju terenske nastave u Spomen-području Jasenovac, s ciljem da učenici osmih razreda osnovne škole te učenici srednjih škola, uz stručnu pripremu i stručno vođenje, unaprijede znanje o Holokaustu te spoznaju razmjere i posljedice počinjenih zločina protiv čovječnosti.

U spomen na nedavno preminulog producenta i preživjelu žrtvu Holokausta Branka Lustiga te u povodu Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust u kinodvorani Palače naroda u Ženevi priređena je projekcija filma "Schindlerova lista". Ta je projekcija jedna u nizu događanja koja se organiziraju u sklopu hrvatskog predsjedanja Vijećem Europske unije.

Projekcija filma održana je u organizaciji Ureda Ujedinjenih naroda u Ženevi, Stalne misije Republike Hrvatske pri Ujedinjenim narodima, Ministarstva vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske te Hrvatskog audiovizualnog centra.

U zgradi Ujedinjenih naroda u New Yorku u organizaciji Ministarstva vanjskih i europskih poslova RH i Stalne Misije RH pri UN-u na Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta otvorena je izložba posvećena hrvatskim Pravednicima među narodima, autorice Branke Sömen. Na 29 panoa predstavljene su priče o nekim od hrvatskih Pravednika među narodima. Ta izložba već je bila predstavljena u Los Angelesu, Chicagu i Houstonu.

Njemačka kancelarka Angela Merkel otvorila je u Essenu povodom 75. godišnjice oslobođenja koncentracijskog logora Auschwitz izložbu njemačkog fotografa Martina Schoellera "Preživjeli — lica života nakon Holokausta", s portretima 75 osoba koje su preživjele Holokaust. Autor fotografija, poznati njemački fotograf Martin Schöller, koji je posljednjih godina privukao pažnju svojom specijalnom tehnikom portretiranja, preživjele iz Holokausta snimio je u Jeruzalemu, u prostorima memorijalnog centra Yad Vashem.

Otvaranju izložbe osobno je nazočilo i jedno od lica s fotografija i preživjeli iz Holokausta Naftali Fürst.

Nizozemski premijer Mark Rutte prvi se put u ime vlade ispričao za progon Židova u Nizozemskoj u vrijeme Drugog svjetskog rata i masovne deportacije nizozemskih Židova u logore smrti. Od 140.000 Židova koliko ih je bilo u zemlji, 102.000 nisu preživjele.

"Danas, dok su posljednji preživjeli još među nama, ispričavam se u ime vlade za postupke tadašnjih vlasti", rekao je nizozemski premijer Mark Rutte.

Njemački ministar vanjskih poslova Heiko Mass u komentaru za list Spiegel napisao je kako Njemačka mora što prije donijeti mjere kako bi spriječila masovan odlazak Židova iz Njemačke. Svaki drugi Židov u Njemačkoj razmišlja o odlasku, istaknuo je, dodajući da njemački Židovi svakodnevno trpe napade i uvrede.

Borba protiv antisemitizma bit će glavna zadaća Njemačke koja u srpnju preuzima predsjedanje Europskom unijom a u studenom predsjedanje Vijećem Europe, rekao je.

Papa Franjo poručio je katolicima da kažu "nikada više Holokaustu" na Angelusu

uoči obilježavanja 75. godišnjice oslobođenja nacističkog logora Auschwitz.

"Ravnodušnost je nedopustiva pred ovom enormnom tragedijom, ovim zverstvom i sjećanje je dužnost. Sutrasmo svi pozvani zastati na trenutak u molitvi i razmišljanju te da svaki od nas kaže iz svog srca: 'nikada više, nikada više'", rekao je.

Dvije glavne kršćanske crkve u Njemačkoj progovorile su prigodom obljetnice oslobođenja nacističkog logora smrti Auschwitz, o vlastitoj "povijesti krivnje". Kršćani su surađivali s nacističkim režimom, nisu progovorili o smaknućima Židova ili su ih čak ohrabivali, navodi se u zajedničkoj izjavi Katoličke i Protestantske crkve. "Crkveni čelnici i predstavnici također su često stajali leđima okrenuti žrtvama. Nema nikakve sumnje: crkve u Njemačkoj moraju objaviti ovu povijest krivnje", navodi se u izjavi. "Klanjamo se svim žrtvama", navode crkve u priopćenju.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA ŽIDOVSKU OPĆINU ZAGREB ZA SOCIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- SUNČANA KUNEJ, U SPOMEN NA DJEDA DR. SAMUELA I OGA ING. JOSIPA PURECA — 1.000,00 KN
- GISELA WEINBERGER — 400,00 KN

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

- OBITELJ PERERA, ITALIJA — 22.400 KN
- ANONIMNO, SAD, — 10.000 USD
- MILORAD ŠVARC — 440 KN
- DONACIJA: APARAT ZA ELEKTRO TERAPIJU GLOBUS 600 OD OBITELJI ŠIMUNAG

IZLOŽBA “AKO TEBE ZABORAVIM... HOLOKAUST U HRVATSKOJ 1941. – 1945. / ZADNJE ODREDIŠTE AUSCHWITZ”

PRIPREMIO: M. LJ.

U Francuskom paviljonu zagrebačkog Studentskog centra u veljači je otvorena izložba “Ako tebe zaboravim... — Holokaust u Hrvatskoj 1941. – 1945. zadnje odredište Auschwitz”. Izložbu je otvorio hrvatski premijer Andrej Plenković koji je istaknuo da je poruka izložbe da zaborava ne smije biti jer je zaborav zločina negiranje čovjeka i njegove ljudskosti, a u svom je obraćanju istaknuo kako moramo “jasno govoriti o posljedicama nedemokratskog, totalitarnog i rasističkog ustaškog režima u Hrvatskoj”.

“Ovaj izložbeni prostor u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bio je mjesto osobitoga stradanja Židova iz Zagreba i drugih hrvatskih krajeva, ispred kojega su skriveni od pogleda, uz prugu, bili sabirani i deportirani željezničkim vagonima u koncentracijske logore”, rekao je Plenković dodavši kako se “izložba otvara ovdje, jer je ovo mjesto, s kojeg su naši sugrađani, Židovi i drugi, deportirani, ne

samo u Auschwitz, nego u još većem broju u logore i mjesta egzekucije na području NDH, a posebno u Jasenovac”.

Hrvatski premijer je poručio kako je izložbom simboličnoga naziva “Ako tebe zaboravim” iskazana poruka koju je hrvatska Vlada u njezinu sadržaju prepoznala i stoga prihvatila pokroviteljstvo, te naglasio da zaborava nema i ne smije ga biti, jer je zaborav zločina negiranje čovjeka i negiranje njegove ljudskosti. “Ako tebe zaboravim, prestajem biti čovjek, ako tebe zaboravim prestajemo biti ljudi”, rekao je premijer dodavši kako zaboravljamo svaki put kad kao pojedinci ili kao zajednica propustimo ustati protiv bilo kojeg oblika diskriminacije i kad ne ustanemo jasno i glasno u zaštitu ljudskoga dostojanstva, ravnopravnosti i dijaloga.

Zaboravljamo svaki put, istaknuo je, “i kada propustimo jasno progovoriti o Holokaustu i osobito o posljedicama nedemokratskoga, totalitarnog i rasističkog ustaškog režima u Hrvatskoj od 1941. do 1945.”

Plenković je nastavio kako je vrijednost izložbe u tome jer jasno pokazuje na sustav terora uspostavljen na području NDH protiv židovskoga, romskog i srpskog stanovništva te protiv hrvatskih antifašista i demokrata, koji su protiv toga bili ustali.

“Slobodna i demokratska Hrvatska uvijek je bila i jest spremna prezentirati bolne i tragične teme iz svoje prošlosti i jasno pravno, politički i civilizacijski osuditi NDH”, rekao je premijer, te pod-

sjetio na 117 hrvatskih Pravednika među narodima koji su se suprotstavili zlu da bi spasili svoje bližnje, a istaknuo je i u ulogu Alojzija Stepinca u spašavanju Židova.

“Vjerujem da će izložba pridonijeti shvaćanju razmjera zločinačkih ideologija, rasizma i antisemitizma iz kojih je proizišao najmračniji period europske i svjetske povijesti”, rekao je Plenković.

Na otvaranju su bili i brojni predstavnici kulturnog, javnog i političkog života Hrvatske, te predstavnici židovske zajednice na čelu s predsjednikom Koordinacije židovskih općina u RH dr. Ognjenom Krausom te predstavnici diplomatskog zbora, među kojima i izraelski veleposlanik Ilan Mor te američki veleposlanik Robert Kohorst.

O logoru Auschwitz — Birkenau govorio je i preživjeli zatvorenik logora Oleg Mandić. Naglasak izložbe su sudbine Židova deportiranih u Koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau u Poljskoj, a prikazane su kroz fotografije i priče o ubijenima, svjedočanstvima preživjelih te sačuvanim, malobrojnim izvornim predmetima iz logora, fotografijama i dokumentima. Izložbena građa posuđena je iz hrvatskih i međunarodnih muzejskih i arhivskih institucija kao i od obitelji stradalnika te Pravednika među narodima, a raspoređena je u četiri tematske cjeline — “Ekskomunikacija”, “Koncentracija i likvidacija”, “Auschwitz (Oświęcim) — tvornica smrti” i “Sjaj u tami”. Autorice izložbe su Nataša Mataušić i Rajka Bućin.

SPOMEN-PLOČA ZA STRADALE ŽRTVE HOLOKAUSTA U KRIŽEVCIMA

PIŠE: J. C.

Početkom veljače na groblju u Križevcima otkrivena je spomen-ploča stradalim žrtvama Holokausta.

“Ovo je prilika da osvijestimo i sve ono loše što se događalo u povijesti čovječanstva i da zajedno gradimo bolji i tolerantiji svijet na premisama inkluzivnosti i čovjekoljublja”, kazao je tom prigodom križevački gradonačelnik Mario Rajn.

U ime Koordinacije židovskih općina u Republici Hrvatskoj nazočne je pozdravio glavni rabin u RH Luciano Moše Prelević.

“Prije Holokausta u Hrvatskoj je bilo više od 40 židovskih zajednica koje su bile velike, a danas ih je samo devet i jako su male. Zato zahvaljujem gradu Križevcu što se brine o židovskom groblju i odaje počast građanima kojih više nema”, rekao je rabin Prelević, koji je prenio i pozdrave predsjednika Koordinacije židovskih općina u RH dr. Ognjena Krausa, koji nije mogao biti u Križevcima, kao i pozdrave Križevčanke Renee Weisz Maleček.

Prigodom ceremonije otkrivanja spomen-ploče žrtvama Holokausta, učenici križevačke gimnazije su pročitali psalme, a rabin Prelević je održao kratku molitvu.

Ploča žrtvama Holokausta postavljena je pokraj arkada na židovskom groblju. Ploču je postavio Grad Križevci, a inicirala križevačka Udruga antifašista.

SPOMEN-PLOČA DINI MERHAV U NJEZINOM RODNOM GRADU

PIŠE: F. B.

Građansko društvo “Moji Vinkovci”, Židovska općina Osijek i Grad Vinkovci u znak sjećanja na sve Židove stradale u Holokaustu otkrili su u veljači u Vinkovcima spomen-ploču Dini Merhav, rođenoj Gross, na kući u kojoj je rođena. Spomen-ploču Dini Merhav otkrili su Josip Paulić, predsjednik Građanskog društva “Moji Vinkovci” i predsjednik Židovske općine Osijek Željko Beissmann. “Ovo je pokazatelj poštovanja prema žrtvama. Onih koji su preživjeli danas je jako malo i treba prenijeti na mlade što se tada događalo i zbog čega se to dogodilo”, rekao je Beissmann. “Obitelj Gross bila je imućna židovska obitelj koja je osno-

vala tvrtku u Vinkovcima, preživjela je Holokaust i preko Švicarske 1949. otišla u Izrael. Što se tiče samih Židova u Vinkovcima, 1873. spominje se prva židovska općina u Vinkovcima, a prva sinagoga podignuta je 1880. Židovi su činili znatan dio građanskog života i sudjelovali u gradnji mnogih reprezentativnih vila”, rekao je Josip Paulić, dodajući da je prema popisu stanovništva iz 1931. godine, u Vinkovcima živjelo oko 800 Židova koji su bili vrlo značajan dio građanskog života u tome gradu. Paulić je podsjetio da su Vinkovci u Drugome svjetskom ratu izgubili oko 60 posto građana židovskog podrijetla.

Po riječima predsjednika Židovske općine u Osijeku Željka Beissmanna, Dina Merhav (1936.), koja danas živi i stvara u Izraelu, i njezina obitelj među rijetkima

su uspjeli preživjeti strahote Holokausta. Godine 1943. napustili su Vinkovce i tako se spasili. Po Beissmannovim riječima, u Vinkovcima je prije Drugoga svjetskog rata oko 6,5 posto stanovništva bilo židovskog podrijetla, a danas u tome istočnoslavonskome gradu žive tek dvije židovske obitelji.

Dina Merhav u Izraelu se afirmirala kao grafička dizajnerica, ostvarila je i pedagošku karijeru, a od 1984. godine bavi se samo kiparstvom. Njezine skulpture postavljene su na javnim prostorima u Izraelu, Indiji, Švicarskoj, Kanadi, SAD-u, Makedoniji, Kini te u rodnoj Hrvatskoj, među ostalim i u Vinkovcima, gdje je prošle godine uz Bosut oblikovan park skulptura iz ciklusa “Ptice u letu” kao Memorijalni park obitelji Gross.

75 KARANFILA ZA ŽRTVE HOLOKAUSTA NA TRGU ŽRTAVA FAŠIZMA

PIŠE: EUGEN JAKOVIČIĆ, DOCUMENTA
— CENTAR ZA SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU
FOTOGRAFIJA: DOCUMENTA / HINA

Simboličnim polaganjem 75 karanfila u počast žrtvama Holokausta na zagrebačkom Trgu žrtava fašizma Antifašistička liga Republike Hrvatske obilježila je 26. siječnja 2020. Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta, koji se obilježava u spomen na oslobođenje logoraša nacističkog logora Auschwitz prije 75 godina.

Okupljeni građani unutar komemorativnog programa “U njihovo ime” položili su crvene karanfile na Trgu te na ulaznim vratima zgrade HAZU-a na južnoj strani od Meštrovićevog paviljona u kojoj su za vrijeme Drugog svjetskog rata bili smješteni ustaška nadzorna službe i Gestapo. Tisuće zagrebačkih Židova, Srba, Roma i Hrvata koji nisu bili po volji režimu dovođeni su tamo u improvizirane ćelije na “ispitivanje”, a mnogi su od tamo deportirani u koncentracijske logore. Prema iskazima preživjelih žrtava, uhapšeni ljudi prošli su najstrašnija mučenja koja su uključivala gutanje soli, stezanje udova lancima, mlaćenje golih tijela gumenim palicama, paljenje tabana i guranje noža pod nokte.

Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta obilježava se 27. siječnja odlukom UN-a od 2005., no iz Antifašističke lige poručuju kako se Holokaust, u okolnosti politike zaborava žrtava ustaškog te-

rora i falsificiranja povijesti, nije događao negdje daleko, već ga je provodio ustaški režim u ovoj zemlji i ovom gradu.

Tijekom posljednja tri desetljeća mnogi tragovi sjećanja na žrtve fašizma u Hrvatskoj i Zagrebu uklonjeni su iz javnog prostora, a upravo je kritičko suočavanje s prošlošću elementarni preduvjet izgradnje demokratskog društva, istaknuto je tijekom skupa Zoran Pusić, predsjednik Antifašističke lige RH.

Stoga i budući zagrebački spomenik Holokaustu mora podsjećati na žrtve zločina u lokalnom kontekstu, bez skrivanja odgovornosti onih koji su ih počinili.

Spomenik treba uključiti sjećanje i pošteno suočavanje s prošlošću, sjećanje

na vlastiti dio tamne prošlosti umjesto guranja prošlosti pod tepih, poručio je Pusić. “Naše uvjerenje je da nisu samo Židovi oni koji trebaju čuvati sjećanje na te događaje, nego i prije svega pripadnici naroda u čije je ime Holokaust počinjen.”

“Iz lekcije o Holokaustu zna se da se u društvu zahvaćenom zlom antisemitizma otvaraju vrata za progon drugih manjina, a iz našeg iskustva da u društvu u kojem se potiče netrpeljivost prema manjinama po etničkoj ili nekoj drugoj osnovi, antisemitizam čuči u nekom opskurnom dijelu društva i potencijalno je uvijek prisutan”, kazao je Pusić.

Podsjetio je kako je u Hrvatskoj srušeno oko 3000 spomenika partizanima

i NOB-u, najmasovnijoj borbi protiv nacizma i domaćih kolaboracionista u Europi, te upozorio kako istraživanja pokazuju da je antisemitizam u današnjoj Europi u porastu.

Antifašistička liga RH u suradnji sa Židovskom općinom Zagreb već godinu dana zagovara da budući zagrebački spomenik žrtvama Holokausta prije svega podsjeća na žrtve i zločin u lokalnom kontekstu, bez skrivanja odgovornosti lokalnih aktera iza nadnacionalne dimenzije zločina.

U tu svrhu u srpnju 2019. podnesen je zahtjev Skupštini Grada Zagreba za

ukinućem ili dopunom u vezi Zaključka o podizanju spomenika žrtvama Holokausta u središtu Zagreba i to tako da na postamentu spomenika umjesto: “Spomenik žrtvama Holokausta”, stoji posveta: “Žrtvama ustaškog režima”. Posveta bi prema prijedlogu Lige trebala biti ispisana na latinici te na jezicima i pismima zajednica žrtava, na ćirilici, te na hebrejskom i romskom jeziku.

Antifašistička liga RH tako se pridružila osudama od strane samih židovskih organizacija iz Hrvatske kao i Svjetskog židovskog kongresa (WJC) koji su odluku Skupštine nazvali “sramotnom”, tvrde-

ći da se tim spomenikom “želi prikriti prava istina o stradanjima Židova na području NDH”. Temom koja obuhvaća šest milijuna Židova pobijenih diljem Europe, upozorili su u svom priopćenju iz Židovske općine “želi se umanjiti značaj i težina zločina nad više desetaka tisuća naših članova pobijenih temeljem rasnih zakona u periodu od 1941. do 1945.”

(U izvještaju korišteni dijelovi teksta Sanje Modrić “Što nam o stanju u državi govori vijest da HAZU povijesnu zgradu predaje u zakup za elitni hotel”, Telegram, 5.2.2020.)

KAD UČITELJI PONOVO SJEDNU U KLUPE

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Tijekom četiri dana, od 28. do 31. siječnja 2020. Slavonski Brod bio je domaćinom 17. državnog stručnog skupa “Poučavanje i učenje o Holokaustu i sprečavanju zločina protiv čovječnosti” koji je organizirala Agencija za odgoj i obrazovanje u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja. Termin uvijek isti, uoči Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta (27.1.), dok se mjesto održavanja mijenja prema mogućnostima. Dosad se skup održao u Zagrebu, Puli, Daruvaru, Dubrovniku, Splitu, Varaždinu, Koprivnici, Opatiji — mjestima gdje su prije Drugog svjetskog rata postojale židovske zajednice. Stoga se posebni naglasak daje zavičajnoj prošlosti, tko su bili lokalni Židovi, kako su

živjeli prije rata, što se zbilo u Holokaustu. Predavači osvježe znanje sudionika skupa, a živopisne radionice djeluju na ravijanje vještine prenošenja ove teške teme učenicima. O antisemitizmu i Holokaustu se podučava u završnim razredima osnovne i srednje škole, no učenici do informacija dolaze i sami. Stoga je velika zadaća svih podučavatelja da učenike što bolje pripreme za tu temu i obrade ju na način da bude jasna i razumljiva svima. Predavanje ex-katedra danas su zamijenile radionice s plakatima, PowerPoint prezentacije, analize filmova, terenska nastava. Tijekom četiri dana održano je niz predavanja stručnjaka za Drugi svjetski rat.

U prisustvu lokalnih dužnosnika i predstavnika malobrojne židovske zajednice iz Broda i Osijeka obišeno je mjesto gdje je nekad stajala brodska sinagoga. Jednu od najljepših sinagoga projektirao je poznati dvojac Hönigsberg i Deutsch, otvorena je 1899., no bila je kratkog vijeka. Spalili su je Nijemci 1941. prilikom zauzimanja grada, dok su ruševine nestale u bombardiranju 1944. Na mjestu sinagoge položen je vijenca u znak sjećanja na žrtve fašizma.

Sudionicima skupa na samom se početku obratio izraelski veleposlanik Ilan Mor. Bilo je to njegovo drugo pojavljivanje na takvom skupu, stoga je ove godine pripremio i jednosatno izlaganje o

poteškoćama poučavanja o Holokaustu te suvremenom antisemitizmu u svijetu. Osim Broda, obišen je i Jasenovac gdje su održana predavanja o stradanju Roma u NDH te savezničkim zračnim snimkama jasenovačkog logora. Na skupu je analiziran i sve nagrađivani film "Dnevnik Diane Budisavljević", a sudionici su se družili s redateljicom Danom Budisavljević. Za kraj ostaje pohvaliti i lokalne učitelje povijesti koji su sa svojim učenicima priredili izložbu o stradanju Židova te prezentirali školske filmove o brodskoj zajednici. To je veliki doprinos da se osvijetle fragmenti prošlosti židovskog prisustva u Hrvatskoj i velikom doprinosu koji su Židovi ovdje ostavili.

ŽIVKO GRUDEN — DUGOGODIŠNJI PREDsjedNIK KULTURNOG DRUŠTVA MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER

PIŠE: SNJEŠKA KNEŽEVIĆ

Na Godišnjoj skupštini Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger 10. prosinca 2019. oprostili smo se od Živka Grudena, koji se zahvalio na časti predsjednika i ujedno predstavio novoga, Marija Brana. Na maloj svečanosti, upriličenoj poslije kratkog obraćanja Živka Grudena, bilo je govora o njemu, njegovu mandatu i njegovoj novinarskoj karijeri, a onda smo mu zahvalili na svemu što je učinio za Društvo, ali i Židovsku općinu

u Zagreb. Gledajući unatrag, s pravom se može ustvrditi da je njegov doprinos impozantan. No sam nikada nije o tome govorio, a kad sam najavila da ću povodom njegova oproštaja napisati bilješku za Ha-Kol, uz nešto oklijevanja napokon je poslao nešto autobiografskih podataka. To ne čudi. Živko Gruden je bio uvijek nadasve samozatajan, iako stalno prisutan i aktivan otkako je 2007. preuzeo dužnost predsjednika Društva, a takvog ga pamtim iz davnih dana, kada sam ga kao već formiranog, iako mladog autora upoznala 1957. kao studentica prve godine studija. Ujesen te godine Vilko Težak oku-

pio je malu ekipu, uglavnom još studenata i nekoliko mlađih novinara koji su tek osnovanom Večernjem vjesniku (poslije Večernji list) trebali donijeti svježinu i energiju. Živko Gruden slovio je kao uzor, imao je iskustva i samopouzdanja. Prema nama se ponašao prijateljski, spreman na pomoć u svakom času i problemu. Iako smo se profesionalno udaljili, prijateljski ton održao se i kasnije, sve do danas. Ponovno smo se susreli u Židovskoj općini, kad me kao glavni urednik Ha-Kola (2010.–2014.) i predsjednik Društva Freiburger pozvao na suradnju. Ta suradnja bila je višestruko inspirativna: u obje uloge Živko

je poticao na iskorake i širenje horizonta, a kao moderator davao svemu ozbiljnost i dostojanstvo. Ovaj homagge skroman je izraz zahvalnosti za dugogodišnje prijateljstvo i razumijevanje.

Prvi put iz autobiografske bilješke saznajem o njegovom židovskom porijeklu i ranim godinama. Majka mu je bila Jelka Gruden rođ. Hiršler/Hirschler, čiji su roditelji Bella Hiršler rođ. Böhm i otac Albert Hiršler živjeli u Dugom Selu, gdje 1932. rođen i Živko. Iz Židovskog leksikona (u pripremi) saznaje se da je Albert rođen 1869. u Ježevu, umro 1943. u Dugom Selu; da je ondje imao trgovinu, osnovao Hrvatsku knjižnicu i Vatrogasno društvo, a od 1930-ih živio u Zagrebu. Nakon uspostave NDH vratio se s Bellom u Dugo Selo, gdje je 1943. umro prirodnom smrću. Bella je preživjela NDH, a preživjele su ga zahvaljujući mješovitim brakovima i njihove kćeri Jelka, Živkova majka, tetke Ana ud. Crnić i Olga ud. Valentić, dok je treća tetka, Zora ud. Šandor preživjela Auschwitz. Rat nije preživio njihov sin Ivica Hiršler, koji je kao Židov ubijen u jasenovačkom logoru.

Živkov otac Miroslav Gruden rođen je i odrastao u Trstu, radio kao službenik u Zagrebu, pa je obitelj živjela ondje do 1941., kada ga je morala napustiti pošto su doneseni rasni zakoni. S roditeljima i dvije sestre Živko je neko vrijeme živio u Križevcima i Ogulinu, najposlije u Krapini. Tako je, u selidbama, tjeskobi i ugroženosti protjecalo Živkovo djetinjstvo od njegove devete godine do povratka u Zagreb, nakon rata.

Još kao gimnazijac počeo je pisati za srednjoškolske i omladinske listove, a kad je, kako kaže, "zakoračio u dvadesete" počeo je surađivati s humorističkim listovima "Kerempuhom" iz Zagreba, "Pavlihom" iz Ljubljane, "Ježom" iz Beograda. Taj smisao za humor, sposobnost uočavanja biti, lapidarnost izraza i lakoća pisanja, koje je dotada razvio, bit

ŽIVKO GRUDEN

će kapital na kojem će graditi svoj autorski stil. Zaposlivši se 1957. u Večernjem vjesniku, ostao je do kraja karijere vezan s novinskom kućom Vjesnik. Kasnije je u Večernjem listu napredovao je od suradnika do urednika i zamjenika glavnog urednika, a tu je dužnost obnašao i u tjedniku Vjesnik u srijedu. Bio je potom stalni dopisnik Vjesnika iz New Yorka. Za Vjesnikova izdanja napisao je više od pet tisuća tekstova. U to zlatno doba Vjesnika, među ponaizbor izvrsnih novinara, Živko Gruden je slovio kao jedan od najboljih komentatora i kolumnista. Poslije 1991. prešao je u Slobodnu Dalmaciju, pišući svakoga dana uvodnik, ali ju je napustio odmah poslije političke smjene glavnog urednika Joška Kulušića i promjene uredničke politike lista. Nova uređivačka

politika, napose politička orijentacija bile su razlogom njegove odluke za prijevremenu mirovinu, čime je poslao jasnu poruku da ne pristaje na etičke i ideološke kompromise. Kao autonomni, slobodni autor nastavio je raditi kao dopisnik Glasa Amerike iz Hrvatske, potom kao kolumnist riječkog Novog lista, a do 2001. bio je komentator Feral Tribunea.

Te godine, u mnogočemu biografski izuzetno važne, izašla je njegova knjiga "Perači crnih košulja" (u izdanju izdavačke kuće Damira Mikuličića "Izvor" i Židovske općine Zagreb). Od članaka, objavljenih između 1990. i 2001. Gruden izabrao je 78 tekstova. U prepunom auditoriju ŽOZ-a, u prisutnosti tadašnjega predsjednika RH Stjepana Mesića, predstavili su je novinari Viktor Ivančić

i Igor Mandić te profesor političke psihologije Ivan Šiber. Podsjećam na tu promociju citatima iz svojega komentara za Ha-Kol: “Knjiga je kronika projekta duhovne obnove NDH uporabom i zlouporabom povijesti (...), ali također i kronika otpora tom projektu. Minuciozna, egzaktna vivisekcija pojavnih oblika ‘novopovijesti’ što je Živko Gruđen provodi iz dana u dan, od povoda do povoda, hladno i anatomski, svjedoči kako nisu posrijedi ekscesi nacinostalgičara i tvrdih nacionalista proustaške orijentacije, nego da je neoustaštvo sastojak tada vladajuće ideologije.” I sažetak: “Ova knjiga, sastavljena u uvjerenju da predstavlja povijesni fenomen i proteklo razdoblje, odrješit je prilogvolji za iskorak iz mita, kiča i autarkije prema svijetu, budućnosti i istinskom hrvatskom identitetu, potvrđenom i u povijesti bezbrojem primjera.” Odustajući od suradnje s novinama počeo je prevoditi sa slovenskoga i objavio otada desetak prijevoda u izdanju uglednih izdavačkih kuća. No i dalje je surađivao

u izdanjima ŽOZ-a: od 1980-ih objavljivao u Biltenu, poslije preimenovanom u Ha-Kol, od 1996. u Voiceu, povremenom časopisu ŽOZ-a na engleskom, a 2005. uredio njegov peti broj. Na simpoziju “Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj” podnio je referat “Židovi u novinarstvu u Hrvatskoj” (objavljen 2008. u istoimenom zborniku), koristeći očito istraživanja za veći izdavački projekt, odnosno knjigu “Uvod u novinarstvo” (1996.), čiji je bio koautor.

Uza sav taj angažman i rad, Živko Gruđen preuzima od 2007. dužnost predsjednika KD Miroslav Šalom Freiburger. Veliku pažnju polaže tribinama i njihovoj redovitosti, znatno ih proširuje izborom tema i predavača, a jedno od težišta su publicistika, politička i ideološka pitanja. Tribine od tog doba postaju respektabilni forum i mjesto slobodnog iznošenje stavova i ideja, s kojima u Zagrebu gotovo nema usporedbe. Sličan stil njeguje i kao glavni urednik Ha-Kola, no ovdje s većim naglaskom na autentično židovskoj tematici. Golemo novinarsko i publicističko iskustvo okru-

njeno je radom, neupitno određenim i njegovim porijeklom i memorijom.

Zaključujući, moglo bi se riječi da je Živko Gruđen svojom osobnošću i svojim radom obilježio razdoblje intenzivne kulturne javne djelatnosti Židovske općine Zagreb, u kojemu je svoj nemali doprinos dalo KD Miroslav Šalom Freiburger. O njihovoj bliskoj vezi vjerojatno najbolje svjedoči to, što je Općina 2018. preuzela izdavanje časopisa Novi Omanut, čiji formalni suizdavač ipak ostaje Društvo. I u toj kooperaciji Živko Gruđen imao je veliku i važnu ulogu. No mnogo toga nije poznato, a samo su bliski suradnici i prijatelji znali koliko je energije i vremena, intelektualnog angažmana i osjećaja ulagao. Bio je uvijek ljubazan, ali distanciran domaćin, a o sebi nije govorio, ni trpio velike riječi. Istinski je bio iznenađen malom oproštajnom svečanošću, razdraganošću prisutnih i velikim pljeskom. Poznavajući ga, uvjeren sam da će uz manje pritiska i rokova nastaviti raditi, kako je navikao od mladosti.

65. OBLJETNICA MJEŠOVITOG PJEVAČKOG ZBORA “LIRA”

TEKST I FOTOGRAFIJE: NARCISA POTEŽICA

Muzej “Mimara” bio je 16. siječnja premali za brojnu publiku koja je došla na svečani koncert povodom 65. obljetnice Mješovitog pjevačkog zbora “Lira” Židovske općine Zagreb. Na koncertu je bio i veleposlanik Države Izrael u RH Ilan

Mor, a na kraju je predsjednik Židovske općine Zagreb dr. Ognjen Kraus čestitao veliki jubilej.

Zbor je osnovala Židovska općina Zagreb 1954. godine pod nazivom Zbor “Moša Pijade” s ciljem da se i nakon Holokausta sačuvaju od zaborava sve vrste židovskih pjesama, a uz dugogodišnje zalaganje Miše Montilja. Zbor je 1997. promijenio ime u Mješoviti pjevački zbor

“Lira” i nastavio izvoditi sinagogalne-liturgijske pjesme, španjolsko-sefardske romanse i hebrejske folklorne napjeve, te pjesme na jidišu u obradi Emila Cossetta, svog prvog dugogodišnjeg dirigenta. Repertoar je s vremenom proširen i hrvatskim folklornim napjevima. Na brojnim koncertima u domovini i inozemstvu u ovih 65 godina postojanja “Lira” je promicala židovsku glazbu i

ujedno hrvatsku kulturnu baštinu. Organizirani su koncerti na četiri kontinenta i 20 metropola diljem Europe, a ostvarene su i dvije turneje u SAD-u, po jedna u Kanadi i Australiji, a Zbor je šest puta bio u Izraelu.

Zborom su dirigirali istaknuti dirigenti Hrvatske, najprije poznati dirigent i skladatelj Emil Cossetto, koji je 44 godine bio umjetnički voditelj. Drugi dirigent i skladatelj bio je Tomislav Uhlík, a od 2004. dirigent Zbora “Lira” je Robert Homen, jedan od najuspješnijih dirigentata mlađe generacije.

Zbor “Lira” sudjelovao je na raznim međunarodnim natjecanjima i festivalima, dobitnik je brojnih nagrada i priznanja u zemlji i inozemstvu, među ostalima dobitnik je i Nagrade grada Zagreba za 1996. Treba istaknuti da je na jubilaranom XX. Svjetskom festivalu pjevačkih zborova u Jeruzalemu (ZIMRIYA) 2004. godine Zbor “Lira” dobio najbolju stručnu kritiku uglednog izraelskog lista “Jerusalem Posta”.

Zbor “Lira” od 2008. redovito sudjeluje na bijenalnom međunarodnom glazbenom memorijalu “Emil Cossetto”—koncertima koji su posvećeni ovom velikom skladatelju i zborskom dirigentu, a uz to svake godine za vrijeme Adventa sudjeluje kao Zbor Židovske općine Zagreb na tradicionalnom koncertu “Međureligijski susreti” koji se održava već 25 godina u organizaciji Sveučilišta u Zagreb.

Zbor je snimio i velik broj ploča, kasete, DVD-a i CD-a. Tijekom 2017. i 2018. vršene su pripreme snimanje nosača zvuka “Sinagogalni napjevi Bernarda Grünera” iz fundusa obitelji Grüner, a zbirke odabranih napjeva izdane su 2011. u suradnji Muzičkog informativnog centra i Ministarstva kulture RH.

Rad Zbora financiraju Grad Zagreb, Vlada RH—Vijeće za nacionalne manjine i osnivač Židovska općina Zagreb u čijim prostorijama se održavaju probe.

Danas Zbor ima 55 članova, a na koncertima i turnejama nastupaju i profesionalni solisti i instrumentalisti, tako je na jubilaranom koncertu u Mimari tradicionalnu židovsku molitvu “Avinu Malkeinu” otpjevala solistica Emilia Rukavina, a “Schluf mein Kind” solistica Lucija Jelušić. Uz Zbor u programu je ovaj put nastupio Ansambl Gospodnetić singers, a dirigent Robert Homen time je želio obogatiti program i publici pružiti još jedan dodatni glazbeni doživljaj.

Na koncertu se osjetio slavljenički zanos pjevača i ponos njihovog dirigenta, pa treba čestitati na njihovoj radosti pjevanja. Veći broj članova zbora pjeva gotovo 20 i više godina, pa su im u Mimari svečano uručena priznanja za 20, 30 i 40 godina pjevačkog sudjelovanja, što je bio posebno emotivan i lijep trenutak za sve.

Na samom kraju publika je pozdravila folklorni melos i često izvođen “Letovanić” ali je ipak na početku najavom programa Roberta Homena usprkos isprici zbog bolesti solista bila razočarana jer nisu čuli svima dragu “Adios Querida”, a mnogi su čekali zbor Židova iz opere “Nabucco” i još poneku sefardsku pjesmu. Uz srdačne čestitke upućujemo želje da i dalje tako dobro pjevaju i uspješno djeluju ali i želju da “Lira” njeguje specifičan židovski melos i pjesme vezane uz židovsku manjinu u Hrvatskoj po čemu je više od šest desetljeća bio poznat. S radošću čekamo kako je bilo i ovaj put najavljeno presjek svih desetljeća djelovanja s “glazbom koja nas spaja”—proslavu budućeg okruglog velikog jubileja.

KOPRIVNIČKA SINAGOGA KAO KULTURNI CENTAR PRIM. DR. KREŠIMIR ŠVARC

PIŠE: ROBERT ČIMIN,
RAVNATELJ MUZEJA GRADA KOPRIVNICE
FOTOGRAFIJE: MARKO POSAVEC, KOPRIVNICA

Od gotovo stotinu sinagoga podignutih na prostoru današnje Hrvatske, od skromnih adaptacija stambenih prostora za potrebe bogoslužja pa do novih velebnih reprezentativnih zdanja, danas se može nabrojati tek devet objekata namjenski građenih za sinagogalnu funkciju među kojima tek jedna služi izvornoj namjeni. Među tim malobrojnim primjercima židovske religijske arhitekture jest i koprivnička sinagoga u Svilarskoj ulici, donedavno bez prave namjene i definiranog programa korištenja. Nastala je potkraj 19. stoljeća na čestici na kojoj je već prvom katastarskom izmjerom 1869. bila uctana ranija sinagoga manjih dimenzija. Problematika druge ili današnje sinagoge veže se uz vrijeme njene izgradnje kao i pitanje autorstva. U starijoj se literaturi tako navodila 1875./76. godina i projektant Julije Deutsch (koji je tada imao tek 16 godina), dok je zbirici nacrtu od 27 listova sačuvanih u Muzeju grada Koprivnice vezanu uz graditeljsku obitelj

Resch (Reš) sačuvano više projektnih rješenja različitih autora nastali u vremenu od 1867. do 1919. godine. Među njima, izgleda kako današnjoj sinagogi najviše odgovaraju nacrti Ivana Igrića, dok je samu gradnju mogao izvesti Josip Reš koji je u svojoj arhivi sačuvao sve dotadašnje projekte.

Sinagoga je samostojeća građevina uvučena od linije ulice koju definira tek

jednostavna zidano-kovana ograda, a u interijeru joj je organizacija prostora longitudinalna s prizemnim molitvenim prostorom za muškarce te bočnim katnim galerijama za žene, koje u donjoj zoni nose stupovi od lijevanog željeza, a na katu drveni stubovi. Sve su tri lađe jednake visine i natkrivene tabulatom. Modernističku purifikaciju sinagoge 1930. izveo je arhitekt Slavko Löwy, rođen u Koprivnici,

koji je s pročelja uklonio dekorativnu plastiku i ornamente konfekcijske kvalitete, a oblikovno je pročistio i interijer.

U vrijeme Drugog svjetskoga rata u sinagogi je bilo skladište zaplijenjene židovske imovine (od 1941.), potom ustaški zatvor (od 1944.), a kasnije je poslužila za krajnje neprimjerene funkcije kao pogon "Krojačkog poduzeća" (1950-ih), skladište trgovine "Izvor" (1970-ih i 1980-ih) ili kao trgovina namještaja (početkom 1990-ih). U vrijeme nakon Domovinskog rata sinagoga se počinje valorizirati, propitkuje se njena buduća namjena, a kao prvi čin bilo je postavljanje spomen-ploče 1996. na njenom pročelju, dok je od 2003. godine zaštićena i kao nepokretno kulturno dobro Republike Hrvatske (Z-3382).

U posljednjih petnaestak godina Grad Koprivnica skrbi i provodi postupnu obnovu objekta pridajući joj novu namjenu. Tako su u razdoblju od 2004. do 2014. na zgradi izvršeni konzervatorsko-restauratorski radovi, obnovljena je vanjska stolarija, izvedeni su radovi građevinske sanacije koji su uključili odvodnju oborinskih voda i sanaciju od kapilarne vlage te je obnovljena ulična ograda. Svi navedeni radovi izvođeni su u suradnji s Ministarstvom kulture i njihova vrijednost iznosila je oko 1,5 milijun kuna. U posljednje dvije godine izrađena je projektna dokumentacija za sanaciju koja je provedena je njegova izvedba ukupne vrijednosti oko 300.000,00 kn. U 2020. u planu je građevinska obnova unutar-

njih prostora (zidova, stropova, stupova) te sanacija vanjske fasade, procijenjene vrijednosti na oko 1,32 milijun kuna, a što je aplicirano na javni poziv prema Ministarstvu kulture i čiji se rezultati uskoro očekuju.

U isto vrijeme u sinagogi su povremeno održavani različiti kulturni sadržaji, među kojima je prednjačio Muzej grada Koprivnice koji je korištenjem objekta i u derutnom stanju ukazivao na veliki potencijal dvoranskog prostora. Održano je više primjerenih izložbi i drugih manjih kulturnih događanja, a kao veći program bilo je održavanje cjelovečernjeg koncerta u Noći muzeja '17 upravo na sam Dan sjećanja na Holokaust 27. siječnja od 20,00 do 1,00 sati

iza ponoći. U negrijanom prostoru na iznimno niskim temperaturama pokazana je sva ambijentalnost i akustika koju zgrada daje. Slijedom održavanja takvih programa, Grad Koprivnica je uvidjevši potrebu postojanja naziva zgrade u travnju 2018. donio odluku o imenovanju u “Koprivnička sinagoga — kulturni centar prim. dr. Krešimir Švarc”, u čast nekadašnjeg predsjednika Židovske općine Koprivnica. Svečano otvorenje pod tim imenom održano je 27. studenoga 2019. kada je postavljena i ploča s oznakom nepokretnog kulturnog dobra Republike Hrvatske. Otvorenju sinagoge su uz veleposlanika Države Izrael Ilan Mora, gradonačelnika grada Koprivnice Mišela

Jakšića i njegove suradnike, prisustvovali i u ime Židovske općine Koprivnica Sanja Švarc Janjanin, predsjednik Židovske općine Zagreb i predsjednik Koordinacije židovskih općina u RH Ognjen Kraus, glavni rabin u Republici Hrvatskoj Luciano Moše Prelević, viši savjetnik specijalist u Upravi za zaštitu kulturne baštine kao izaslanik ministrice kulture Dražen Klinčić, te ravnatelj Muzeja grada Koprivnice Robert Čimin. Umjetnička škola “Fortunat Pintarić” izvela je kratak program na novoj pozornici koja je postavljena na novom drvenom podu, a Muzej je prigodno postavio izložbu o koprivničkim Židovima i arhitektu Slavku Löwyju, kojom je prikazan njegov doprinos Koprivnici,

uključujući i sinagogu, židovsko groblje i ostale projekte.

Sinagoga je u vlasništvu Grada Koprivnice koji njome upravlja i vodi brigu o kontinuiranoj obnovi sve do stavljanja u potpunu funkciju, a što se ogleda i u izradi idejnog rješenja urbanističkog bloka oko sinagoge u angažmanu poznatog arhitekta Hrvoja Njirića. Time je koprivnička sinagoga na dobrom putu ne samo obnove, već i sadržajne održivosti u kojem će kvalitetne programe stvarati Umjetnička škola “Fortunat Pintarić”, Muzej grada Koprivnice i drugi dionici kulturno-društvenog života Koprivnice, a uslijed čega će postati jedan od važnijih kulturnih punktova ovoga grada.

“FIMA” — JOŠ JEDNO REMEK-DJELO VELIKOG AMOSA OZA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Prošlo je nešto više od godine dana otkako nas je napustio veliki izraelski književnik Amos Oz. Ali baš kao što je često slučaj s velikim književnicima, njihova djela žive puno duže od njih samim. Amos Oz stvorio je tijekom svoje duge karijere nezaboravne likove a sada se hrvatskim čitateljima pruža prilika da upoznaju još jednoga: Efraima Nemberga Nisana, zvanog Fima.

Fima je neobičan ili možda običan glavni junak Ozove knjige koju nam donosi izdavačka kuća Fraktura (prevoditeljica Andrea Weiss Sadeh). Fima ima 54 godine i može nam se učiniti da usprkos

velikog potencijala možda nije napravio sve što je trebao ili sve što su od njega očekivali drugi ali i on sam. U njegovom životu bilo je puno lutanja, putovanja, preokreta, uspješnih i manje uspješnih ljubavnih priča.

Negdje na sredini životnoga puta, Fima razmišlja o sebi, o svome životu, o svojoj zemlji, o mnogim općim životnim pitanjima, pitanjima koja često muče i nas same. Koliko se možemo prepoznati u Fimi i njegovom životu? “Fima” je kao što su to istaknuli književni kritičari, “roman prepun senzualnosti, humora i inteligencije” — a sve to iskusni čitatelj i očekuje od likova i romana Amosa Oza. “Fima” će ispuniti sva ta očekivanja i pružiti čitatelju još jedno pravo uživanje u književnom talentu Amosa Oza.

“NJEMAČKA KUĆA” — ROMAN O KOLEKTIVNOJ KRIVNJI I INDIVIDUALNOJ ODGOVORNOSTI

PIŠE: NATAŠA BARAC

“Sonatina”, nova nakladnička kuća u Hrvatskoj, objavila je dirljiv roman pod nazivom “Njemačka kuća”, autorice Annette Hess. Roman u čijem je središtu mlada njemačka prevoditeljica Eva Bruhns govori o teškom suočavanju Njemačke i Nijemaca sa zločinima počinjenima tijekom Drugog svjetskog rata, te posebice ističe probleme kolektivne krivnje i individualne odgovornosti.

Radnja ovog romana događa se 1963. godine u Frankfurtu, gradu koji se gotovo dvadeset godina nakon kraja rata vratio u život. Upoznajemo dvadesetčetverogodišnju Evu Bruhns koja živi sa svojom obitelji, majkom, ocem, sestrom Annetret i bratom Stefanom. Obitelj Bruhns vodi gostionicu koja se zove “Njemačka kuća”. Tu je i Evin potencijalni budući suprug, Jürgen, mladić iz imućne obitelji. Eva živi svoj život, sanja o budućem vjenčanju i obiteljskom životu, ne zamarajući se prošlošću, ali sve će se to dramatično promijeniti kada Evu pozovu da prevodi iskaze poljskih svjedoka na suđenju nacistima zbog zločina počinjenih u koncentracijskom logoru Auschwitz. Ono što je prvo trebala biti samo dobra prilika za dodatnu zaradu, promijenit će Evin život. Mlada prevoditeljica počet će propitkivati svoju vlastitu prošlost (ali i budućnost),

te prošlost svoje obitelji i svoje zemlje. Eva će pokušati naći odgovore na brojna pitanja, te će njezin život otići u nepredvidivom smjeru u pokušaju da svom životu da neki novi smisao.

Autorica “Njemačke kuće” Annette Hess (scenariste čiji je ovo prvi roman) u ovoj knjizi govori o poznatom Frankfurtom procesu, odnosno suđenjima nacističkim zločincima za zločine počinjene u Auschwitzu. Prvo suđenje za zločine u Auschwitzu održano je 1947. godine u Poljskoj, a ovo drugo suđenje počelo je 20. prosinca 1963. godine u Frankfurtu i trajalo je 183 dana. Tužitelji su se dobro pripremili za ovo suđenje, pa je optužnica protiv 22 nacističkih zločinaca imala 700

stranica, a u pripremi optužnice tužitelji su pomoć pronašli i u Zemaljskoj sudskoj upravi za istrage o nacističkim zločinima, koja je 1958. godine osnovana u Ludwigsburgu. Tijekom dvadeset mjeseci koliko je trajala rasprava na suđenju u Frankfurtu bilo je saslušano 319 svjedoka, od toga više od 180 bivših logoraša Auschwitza čija su svjedočanstva bila mučna i teška. Tužitelji su na početku bili zabrinuti da neće moći pronaći svjedoke koji će biti spremni doći u Njemačku i dati svoj iskaz, jer veliki broj bivših logoraša nacističkih logora koji su preživjeli Holokaust, više nikada nisu željeli kročiti na njemačko tlo. Jedan od glavnih tužitelja u ovom procesu bio je Fritz Bauer, Židov i socijaldemokrat, koji je i sam bio tijekom Drugog svjetskog rata u njemačkom zatvoru, te bio prisiljen pobjeći u inozemstvo. Suđenje je dobilo veliku medijsku pozornost, a opsežna dokumentacija danas se nalazi u Institutu koji nosi ime Fritza Bauera. Fritz Bauer nije bio zadovoljan suđenjem, smatrao je da se njemački mediji nisu na dostojanstven način odnosili prema žrtvama. Nakon suđenja provedena je anketa koja je pokazala da se 57% Nijemaca protivi suđenjima nacističkim zločincima.

Njemačka se već dugo vremena suočava s onime što su nacisti učinili za vrijeme Drugog svjetskog rata, a njemački političari uvijek i stalno ističu krivnju svoje zemlje za počinjene zločine. Knjige poput “Njemačke kuće” važan su doprinos tom suočavanju s krivnjom.

B”H VJERA TIJEKOM I POSLIJE HOLOKAUSTA (ŠOA)

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN U RH

Unaprijed se ispričavam što se uopće usuđujem pisati o Holokaustu (Šoa) i to posebno o vjeri poslije te najveće tragedije našeg naroda. Rođen sam poslije Šoe i osobno nisam iskusio sav užas geta i logora, niti strah skrivajući se pred nacistima i samo netko tko je prošao sav taj užas, svu tu patnju, ima pravo i dužnost govoriti o tome, ima pravo šutjeti o tome. Svi mi ostali trebamo šutjeti i ne procjenjivati nečiju vjeru u B-ga, svi mi koji nismo bili tamo možemo i moramo samo u poštovanju saslušati i prihvatiti odgovore onih koji su bili, jer su jedino njihovi autentični. Mnogi koji su bili tamo, a imali su vjeru prije, izgubili su je, što prihvaćam i razumijem. Kao što rabi Eliezer Berkovitz u svojoj najpoznatijoj knjizi “Vjera poslije Holokausta” kaže da vjeruje da njihovo odbacivanje vjerovatno i B-g prihvaća i razumije i da im to sigurno ne uzima za zlo. I još postavlja pitanje, možemo li se mi, koji nismo bili tamo i nismo prošli sve ono što su oni prošli, samo na osnovu njihova iskustva, također pobuniti i odbaciti vjeru? U getima i logorima je bilo i drugih, tisuće i na desetine tisuća drugih, koji nisu odbacili svoju vjeru, nego su prihvatili sve ono što im se događalo i još

je produbili. Kako se mi koji nismo prošli te patnje i taj užas uopće smijemo usuditi govoriti ili promišljati o tome? Iako svi mi i druga i treća generacija preživjelih nosimo pečat Šoe na razne načine. Mama mi je dala ime Luciano po svom ocu, ubijenom na Sajmištu u Beogradu. Ali ni to mi ne daje pravo govoriti o tome iako sam tim na neki način zauvijek obilježen i vezan uz Šoa. Ali urednica Ha-Kola me zamolila da probam napisati nešto o vjeri u i poslije Holokausta, pa sad to i radim usprkos unutrašnjem otporu.

Kad se spomene Holokaust, obično je prvo što ljudima pada na pamet pitanje: gdje je bio B-g u Holokaustu? Kako je dopustio da se to dogodi? Ali tema ovog teksta nije traženje odgovora na to pitanje, iako većina rabina uvijek na to pitanje odgovara pitanjem: a gdje je bio čovjek u Holokaustu? Fokus ovog teksta je trebao prvenstveno biti o vjeri poslije Holokausta, ali prolazeći kroz raznu literaturu kao pripremu za ovaj tekst, naišao sam na, za mene, fascinantna svjedočanstva ljudi o održavanju vjere u getima i logorima. Na početku bih se kratko osvrnuo na tzv. “Holokaust teologiju”, čitav niz teoloških i filozofskih debata o ulozi B-ga u Holoka-

ustu. Kako to nije glavna tema, samo ću napomeniti da postoji čitav niz gledišta i ideja, koje često iznose upravo suprotne zaključke, ovisno o svjetonazorima govornika. Želio bih naglasiti da nisu njihovi zaključci formirali svjetonazore, nego upravo obrnuto, njihovi svjetonazori su formirali njihove zaključke, tako da pažljiviji čitač gotovo unaprijed može kazati što će tko od autora reći. Tako npr. rabi Joel Teitelbaum, vođa Satmar hasida, koji je preživio Holokaust, za sva stradanja židovskog naroda optužuje cioniste i njihove ideje o stvaranju Države Izrael. Kratka napomena, Satmar hasidi ni danas ne priznaju Državu Izrael, jer je nije stvorio Mesija. Brojni ultraortodoksni (haredi) rabini i mislioci imaju slično mišljenje i za sve optužuju neortodoksne Židove jer su prestali držati B-žje zapovijedi. Neki drugi rabini isticali su da se Holokaust dogodio zato jer religiozne zajednice nisu prihvatile cionizam. Postoji čitav niz rabina i židovskih teologa koji su pisali o tome, ali svi oni više govore o svojim svjetonazorima nego o stvarnim razlozima zašto je B-g dopustio da se dogodi Holokaust. Ono što je zajedničko svima je da svi govore o “kolektivnoj

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

B-žjoj kazni” iz ovog ili onog razloga. Ali kao što je jedan od vodećih židovskih filozofa današnjice rabin dr.sc. Cardozo rekao da govoriti o Šoa kao o B-žjoj kazni uopće ne odgovara niti židovskoj vjerskoj praksi, a ni židovskoj filozofiji, jer bilo koja kazna u židovskom zakonodavstvu, bilo od strane Nebeskog ili rabinskog suda mora biti jasno obrazložena i adekvatna prekršaju. A i edukativna. A zločin Holokausta daleko, daleko premašuje sve što je židovski narod mogao sagriješiti, jer su Židovi, bili religiozni ili ne, bili

najbolji dio društva u svakoj od država gdje su prije Holokausta živjeli, a i danas su. Rabini, teolozi i filozofi, ljudi općenito, u cilju dokazivanja svojih svjetonazora olako upotrebljavaju pojam “B-žje kazne”, kao da su u stanju čitati B-žji um.

U zadnjih dva stoljeća tri su događaja žestoko potresla židovstvo, posebno vjeru u B-ga stavile na kušnju. To je prosvjetiteljstvo (emancipacija), Šoa i stvaranje Države Izrael. Ali sa stanovišta vjere, Holokaust je najviše zatresao židovstvo. Do Holokausta tradicionalno shvaćanje B-ga

i Njegovog odnosa sa židovskim narodom bilo je manje više konstantno i nedirnuto. B-g se brinuo za nas ujedno nas štiteći. Čak i kad bi židovski narod doživio tragediju kao npr. rušenje Hrama, izgon iz Izraela ili progone i pogrome, taj odnos se nije mijenjao i to smo pravdali nekim od propusta židovskog naroda u cjelini kao npr. “Sinam Hinam” (bezrazložnom međusobnom mržnjom) ili pojedinih zajednica. Mnogi židovski blagdani i postovi obilježavaju neke tragične stvari koje su nam se dogodile. Prve generacije

nakon tih tragedija su bile vjerovatno ljute na B-ga što je dopustio da se tragedija dogodila, ali nakon nekog vremena, židovski narod, posebno sljedeće generacije bi prihvatile ulogu B-ga kao spasitelja iz te tragedije, a ne kao uzročnika ili odgovornog. Iako bi mnogi pojedinci stradali, židovski narod bi preživio i na kraju bi prepoznao B-žju ruku u njegovom spasenju, a ne u djelovanju naših neprijatelja. Kao što stih u Hagadi kaže da će se u svakoj generaciji podići neprijatelj želeći nas uništiti, ali će nas B-g spasiti iz njihovih ruku. Ali Holokaust je bio nešto posebno. Surovost Nijemaca nadišla je sve dotad poznato u ljudskoj povijesti. Barem mi Židovi imamo dugu, ako ne i najdužu, povijest stradanja. Skoro da imamo monopol na patnju. Ali surovost nacista i njihovih pomagača je nadmašila sve prije viđeno i proživljeno, jer njihov najveći zločin nije bila njihova nečuvana okrutnost, već njihov jedinstveni sistem planirane dehumanizacije žrtava. To je bio njihov zločin protiv čovječnosti. Zato rabin i profesor Irving Greenberg Holokaust smatra jednim od krucijalnih događaja u židovskoj povijesti, npr. kao "Jecijat Micrajim" (izlazak židovskog naroda iz egipatskog ropstva), događaja koji su kompletno izmijenili bit židovskog naroda. On smatra da je Holokaust označio prekid Saveza ("Brit"), koji je B-g imao sa židovskim narodom i da je držanje micvot (B-žjih zapovijedi) više nije obavezno nego je postalo dobrovoljno. Želim naglasiti da se on osobno i dalje držao svih micvot, kako B-žjih, tako i rabinskih. Holokaust je bio i jedinstven po tome da su potpuno sekularni i asimilirani Židovi stadali zbog vjere svojih predaka, koju su oni odbacili ili su je se čak i stidjeli kao nečeg primitivnog i zaostalog. Stradali su samo zato što su Židovi. Brojni Židovi su također došli do zaključka da je Savez između B-ga i židovskog naroda, koji je trebao biti vječan, Holokaustom

prestao postojati i da više nema potrebe za postojanjem židovstva i onim što smo više od tri tisuće godina nazivali židovskom misijom, tzv. "Tikun Olam", aktivno židovsko djelovanje u svijetu oko nas u cilju popravljanja svijeta. Brojni preživjeli nisu mogli ni vjerovati ni prihvatiti da istovremeno mogu postojati B-g i takav stupanj zla iskazan u Holokaustu ili nisu mogli prihvatiti B-ga koji je dopustio takvo zlo. Također mnogi preživjeli su željeli poštediti svoje potomke užasa koji su oni doživjeli i preživjeli, a koji se uvijek mogu ponovo dogoditi. I zato su izbacili vjeru iz svojih života, napustili židovstvo, te odlučili odgajati svoju djecu kao nežidove ili čak prešli na kršćanstvo. Nisam našao podatke koliko je Židova bilo religiozno prije Holokausta, a koliko poslije. Također treba imati na umu da je većina od šest milijuna Židova stradalih u Šoa zapravo bila religiozna, dok je dobar broj nereligioznih, reformnih ili samo tradicionalnih na vrijeme napustio Njemačku i tako se spasio.

S druge strane također dobar dio preživjelih je ostao, a neki su čak i postali religiozni u logoru. Na pitanje gdje je bio B-g u Holokaustu, oni najčešće odgovaraju da je čitavo vrijeme bio pored njih u svim najgorim trenucima i da je njihovo preživljavanje najbolji dokaz Njegovog postojanja i da čovjek ne može znati krupniju sliku. Jedna preživjela žrtva Holokausta na pitanje svojih unuka gdje je bio B-g, odgovorila je da B-g nije dadilja da se brine o svakom pojedinačno. Našao sam podatak da u Izraelu živi oko 800.000 ultraortodoksnih što je oko 10% stanovništva. U Izraelu živi oko 200.000 preživjelih Holokausta, ali samo je mali postotak njih ortodoksan. Moramo također imati na umu da kad govorimo o religioznim Židovima tu se ne ubrajaju samo ultraortodoksni, nego i moderni ortodoksni, tradicionalisti, svi oni koji bez obzira na svoj svjetonazor drži micvot

i židovske običaje. Takvih je u Izraelu negdje oko trećina stanovnika. Prema nekim procjenama slična je situacija u svjetskom židovstvu.

UN je donio odluku da se Međunarodni dan sjećanja na Holokaust održava 27. siječnja na dan oslobođenja Auschwitza. Izrael je za dan obilježavanja sjećanja na Holokaust izabrao 27. nisan, dan ustanka u Varšavskom getu. Puni naziv tog dana je "Jom Hašoa Vegvura" (Dan stradanja i hrabrosti). Ali ultraortodokсна zajednica ne obraća puno pažnje na te datume, jer oni ima drugačiju definiciju hrabrosti. Za religiozni svijet prava hrabrost nije oružani ustanak, nego održavanje vjere i svih micvot usprkos svih teškoća. Za njih dan sjećanja na žrtve Holokausta je post 10. teveta, kada se govori Kadiš, molitva za mrtve, za sve one za koje ne znamo točan datum njihove smrti. To je negdje u siječnju.

To održavanje vjere i židovske tradicije, kako je Aškenazi vole nazivati na jidišu, Yiddishkeit, vidi se i u slučaju bivšeg glavnog rabina Izraela rabi Israel Meir Lau, koji je kao osmogodišnji dječak izašao iz Buchenwalda i koji je kasnije postao rabin i tako očuvao 1000 tradiciju. 37 generacija prije njega svi njegovi pretci su bili rabini, a i njegov sin je nastavio obiteljsku tradiciju i postao rabin, te je danas glavi aškenaški rabin Izraela. Kad su upitali rabi Lau u čemu je tajna, on je samo rekao da je odgovor "šul" (kuća učenja i tradicija), jer židovsko nasljeđe nas čini nacijom usprkos pogrom i Holokausta. Nacisti su znali da je "šul" naše srce i ako je naše srce živo, tada smo i mi živi, jer ona nam služi i kao mjesto molitve, i kao mjesto učenja Tore i kao mjesto okupljanja. Danas tome služe ješive (židovska učilišta). Uništene su obnovljene, a izgrađene su i brojne nove. Na tragu te ideje je i obnova učenja "daf jomi" (list Talmuda dnevno). Daf jomi je projekt koji je započeo 1923. kao ideja

rabi Meir Shapira s ciljem ujedinjenja židovskog naroda. Zamišljen je da svi Židovi, religiozni i nereligiozni, isti dan u cijelom svijetu uče isti list Talmuda. S obzirom da Babilonski Talmud ima 2711 lista potrebno je sedam i pol godina da se prođe cijeli Talmud. Ove godine je u završnom slavlju zbog uspješnog završetku ciklusa učestvovalo više od 300.000 učesnika. Ubrzo poslije oslobođenja 1945. dogodio se završetak ciklusa učenja daf jomi u sabirnom logoru za preživjele u blizini Dachaua. Tada su se preživjeli Židovi, čije je učenje daf jomi

prekinuto ratom, obavezali da će ispisati komplete Talmuda posvećene američkoj vojsci, koja je porazila naciste. Između projekta daf jom i Holokausta postoji jeziva veza. Kad su nacisti ušli u Lublin u Poljskoj, odmah su otišli u ješivu Ješivat Hahmei Lublin, koju je vodio rabi Meir Shapira. Pobili su sve njegove studente i priredili javno spaljivanje svezaka Talmuda. Nacisti su opsesivno provodili uništavanje primjeraka Talmuda u strahu od duhovne obnove židovstva. 1975. rabinski čelnici u SAD-u trajno su posvetili učenje 2711 listova Talmuda u znak

sjećanja na 6 milijuna židovskih mučenika u Holokaustu. 2005. dovršen je spomenik Holokaustu u Berlinu koji sadrži 2711 kamenih ploča. Kao što je prorok predskazao: "Iz pepela dolazi otkupljenje" (Isaija 61:3). Kao što je rabi Eliezer Berkovitz istaknuo da se nikad nigdje na zemlji i nikad ranije u povijesti nije mogla osjetiti besmislenost postojanja kao u njemačkim logorima smrti, ali s druge strane se nigdje u svijetu i nikad prije u povijesti nije mogla bolje vidjeti i osjetiti plemenitost postojanja. U getima i logorima čovjek je potonuo do najnižeg

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

nivoa postojanja, ali se isto tako uzdigao do najvećeg nivoa dostojanstva. Često ljudi, posebno mladi Izraelci, postavljaju pitanje zašto se Židovi u Europi nisu suprostavili uništenju, zašto su išli kao ovce na klanje? Postoje brojni odgovori, ali to nije tema ovog teksta, kao što postoje i brojni primjeri, kako zabilježeni, tako i ne zabilježeni, oružanog i nenoružanog otpora nacistima u brojnim getima ili logorima, od kojih je onaj u Varšavskom getu najpoznatiji. Ali prilikom oružanog otpora za religiozne Židove postoji i veliko moralno pitanje. Jer ako će smrt jednog njemačkog vojnika, što neće dovesti do preokreta situacije, dovesti do odmazde i smrti stotinjak taoca, postavlja se pitanje: smijem li ga ubiti ili ne, čak i u samoobrani? Ako će spasavanje mog života dovesti do smrti drugih nevinih Židova, smijem li to uraditi? Tko može odrediti čija je, kako to kaže Talmud, krv crvenija? Ali da se vratim na tvrdnju da su Židovi išli kao ovce na klanje. Nitko se nikada u takvim uvjetima nije pobunio, čak ni zarobljeni dobro uvježbani američki marinci, koje su Japanci natjerali na dugi baatanski marš smrti, kada su tisuće marinaca umrle putem. Brojni su takvi primjeri. A što onda očekivati od naroda, koji skoro 2000 godina nije uzeo oružje u ruke. I zato se nakon zadnje velikog ustanka protiv Rimljana u 2. st.n.e. židovski način borbe promijenio. Sada se vodio na drugačiji način, potvrđivanjem svoje vjere i održavanjem vjerske prakse, a ne oružjem. Taj način ima u židovskoj literaturi i poseban naziv “Kiduš Hašem” (posvećenje B-žjeg imena). Kroz povijest Židovi su svoju vjeru potvrđivali kroz čin “Kiduš Hašem”. Stavljani pred izbor ili pokrštaivanje ili smrt, izabrali bi smrt i tako posvetili B-žje ime. Ostali bi vjerno svojoj vjeri i Savezu između B-ga i Izraela. Najpoznatiji primjer posvećenja B-žjeg imena je smrt rabi Akive u 2.

st.n.e. Dok su sa njega rimski dželati kidali komade mesa, Talmud bilježi razgovor koji on vodi sa svojim učenicima. Rekao im je da ga je cijelog života mučio prvi stih molitve “Šema Israel” (Čuj, o, Izraele), koji kaže da Židov treba voljeti B-ga svim svojim srcem i svom svojom dušom, što znači čak i u trenutku kad mu oduzimaju život, kad ga ubijaju na tako grozan način, kao što njega ubijaju. I pitao se hoće li ikad imati mogućnost to ispuniti. Ispustio je dušu završavajući “Šema Israel”. Moramo primjetiti da rabi Akiva ne prigovara B-gu i ne pita Ga zašto ga je napustio. Ovo krajnje napuštanje rabi Akiva je vidio kao vrhunac svog života, jer se nitko ne može potpuno predati B-gu kao onaj kojeg je B-g potpuno napustio. Židovi u getima i logorima kao ni rabi Akiva nisu imali izbora, kao što su ga u svojoj povijesti imali u nekim situacijama. Sada su stavljani u situaciju u kojoj nemaju izbora. Jedini izbor koji imaju je da u trenutku smrti prihvate B-ga ili ga odbace. Ali to je samo jedan vid posvećenja B-žjeg imena. Postoji i drugi. I kada govorimo o Židovima u getima i logorima ne smijemo zaboraviti na važan aspekt židovskog načina života. Talmudska priča o smrti rabi Akive navodi i vrijeme njegove egzekucije, bilo je to vrijeme kada Židovi govore “Šema Israel”. I to zapravo ukazuje na veličinu djela rabi Akive, ali i svih Židova prije i poslije njega. Njegovo ponašanje tokom svog pogubljenja nije bio nikakav herojski čin prilikom kojeg zadnjim dahom slavi B-žje ime i prihvaća jaram Nebeskog kraljevstva, nego je to bio svakodnevni čin. Svaki dan u to vrijeme Židovi govore “Šema Israel” i zato uopće nije važno što su mu Rimljani rade, rabi Akiva je samo nastavio živjeti dnevni život jednog Židova, kao što u getima i logorima desetcima i desetcima tisuća Židova uopće nije bilo važno što rade Nijemci, oni bi

samo nastavili živjeti svoju dnevnu “rutinu” židovskog života. Nastavljanje te “rutine” i ignoriranje okruženja koje nas hoće uništiti je jedna od glavnih karakteristika “Kiduš Hašema”. Držanje dnevne rutine i ponašanja može biti veći iskaz posvećenja B-žjeg imena nego bilo koji herojski čin. Brojni su primjeri toga, posebno u getima, kada ni pod cijenu poniženja, mučenja ili čak smrti udate Židovke nisu htjele ukloniti marame, niti su muškarci htjeli obrijati brade, niti promijeniti tradicionalnu odjeću ili skinuti šešir kad su prolazili pored njemačkih stražara. Nije bilo nikakve vjerske zabrane da se skine šešir pred stražarima ili da promjene način oblačenja, ali većina Židova je odbijala, ne iz prkosa, nego oni su samo živjeli svojim sopstvenim židovskim načinom i nisu se obazirali na svijet oko sebe, bez obzira koliko taj svijet bio neprijateljski prema njima. Kao jedan od brojnih primjera prikaza dnevne rutine donosim priču o grupi mladih hasida koji su sa ostalima sakupljeni na sabirnom mjestu za transport stočnim vagonima u Treblinku. Bio je Šabat, vrijeme za “seuda šlišit” (treći Šabatni obrok). Jedan od njih ima komad kruha i malo vode. Kompozicija vlaka još nije postavljena i dok čekaju mladi hasid vadi kruh i vodu. Oko njega se okupe drugi hasidi, ritualno operu ruke vodom, zatim blagoslove kruh, te ga podijele i započnu svoj Šabatni obrok. Slaveći Šabat, jedući mrvicu kruha i pjevajući tradicionalne Šabatne pjesme nastavljaju “rutinu” židovskog života. Postoji još jedan aspekt židovskog upražnjavanja vjere u Holokaustu. Čitavo vrijeme dok su patili pod nacističkim režimom, religiozni, pa čak i ne religiozni, Židovi su se okrenuli svojim vjerskim vođama, rabinima i talmudskim učenicima tražeći ne samo duhovno i moralno vodstvo nego i uputstva kako živjeti židovskim načinom života prema

židovskim vjerskim propisima. Sva pitanja su više nego potresna, jer vidimo koliko su se trudili u najtežim okolnostima sačuvati židovsku “rutinu” i židovski način života. Neka pitanja su me potresla do srži, pitanja koja se tiču života i smrti, kao npr. pitanje jednog oca rabi Oshryju u Kovno getu u Litvi. Nijemci će poslati 500 djece u plinske komore. Među izabranima je i njegov sin. Ali on poznaje jednog stražara i mogao bi otkupiti svog sina, ali bi to značilo smrt jednog drugog djeteta, nečijeg sina, jer Nijemcima je važan samo broj djece, a ne imena. Otac pita rabina što da uradi? Što o toj situaciji piše u Talmudu? U ovom tekstu vam neću kazati što mu je rabi Oshry odgovorio, niti što je otac uradio. Odgovor možete dobiti u Maloj školi Judaizma, obično srijedom u 17.00, čiji točan raspored možete vidjeti u Hadašonu. Brojni su primjeri samopožrtvovanja. Sjetimo se samo slučaja tri zadnja rabina u Varšavskom getu, koji odbijaju mogućnost vlastitog spasenja i ostaju sa svojom zajednicom. Samo jedan je preživio. I brojni “obični” Židovi su odbili biti spašeni jer su htjeli podijeliti sudbinu svih ostalih. Dugo poslije oslobođenja mnogi od preživjelih su imali grižnju savjest, jer su preživjeli i nisu poginuli sa svojim voljenim, s ostatkom svog naroda. Svi ti brojni oblici heroizma koje svijet ne može razumjeti zapisani su u tomovima knjiga u kojima su zapisani odgovori na pitanja koja se tiču židovskih vjerskih zakona u Holokaustu. Možete li zamisliti, u svijetu koji se raspadao, jedino su šačicu Židova u getima i logorima morili moralni i etički problem. Te knjige u kojima su zapisana pitanja i rabinski odgovori su poznata pod imenom “Rabinska responsa” (“Še’elos u’Tešuvos”). Ta responsa otkriva vjeru religioznih Židova u židovske vjerske zakone, koji transcendirajući vrijeme od rabi Akive na-

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

stavljaju se do danas. Responsa također osvjetljava intelektualnu kreativnost, kao i duboku osjećajnost židovskih vjerskih vođa tokom tog strašnog razdoblja. Postoje knjige response u Austriji, Poljskoj, Njemačkoj, Mađarskoj, Litvi, kao i one sastavljene poslije oslobođenja, ali se tiču Holokausta. Što kazati o stotinama i tisućama Židova koji su ulazeći u plinske komore pjevaju pjesmu “Ani Ma’amim” (, Ja vjerujem potpunom vjeronom”) baziranom na Rambamovim 13 Principa vjera, čime završavamo jutarnju molitvu. Melodija je nastala u vlaku kojim su Židove prevozili u Treblinku, a jedan preživjeli bjegunac ju je prenio budućim generacijama i danas se pjeva na Jom Kipur. Riječi pjesme pružaju utjehu žrtvama i preživjelim i daju nadu za budućnost, kako židovskom narodu, tako i cijelom čovječanstvu. Druga pjesma koju su pjevali je “Ata

Beharta Mikol Ha’amim” (“Izabrao si nas između svih naroda”).

Za kraj bih donio čudnu priču koju sam čuo od Elija Wiesela, dobitnika Nobelove nagrade. On donosi jednu od najfascinantnijih priča koju sam ikad čuo, ali i najžidovskiju. On tvrdi da je u Auschwitzu kao mladić prisustvovao suđenju B-gu. Tri učena Židova (rabina) su formirali Din Tore (rabinski sud) i optužili B-ga što je dopustio da njegova djeca budu masakrirana. Suđenje je trajalo nekoliko dana. Nakon što su saslušani svjedoci i sakupljeni dokazi, donesena je presuda. B-g, Tvorac Neba i Zemlje, kriv je za zločine protiv čovječanstva. Nakon donošenja presude nastupio je dug trenutak tišine. Tada je jedan od sudaca pogledao u nebo i rekao da je vrijeme za Maariv (večernju molitvu) i pozvao sve prisutne da mu se pridruže u molitvi. Tako židovski. Ova priča pokazuje suštinu židovstva, ništa, pa ni B-g ne može zaustaviti svakodnevnu “rutinu” židovskog života. Židovski pristup nije preispitivati “zašto” nego “dogodilo se to i to i što sad moramo uraditi”.

I kao zaključak što smo naučili iz svega ovoga? Kao što na Pesah čitamo da se u svakoj generaciji na nas diže neprijatelj da nas uništi, tako opet nakon 75 godina od uništenja nacizma, najvećeg zla ikad, antisemiti opet marširaju i dižu glavu. Naravno da se moramo boriti protiv njih povećavajući mjere sigurnosti. Ali najvažniju borbu protiv njih vodimo udvostručivanjem svog židovskog identiteta, ponavljanjem naše misije koju imamo kao Židovi, obećavajući sebi da ćemo držati Toru u središtu našeg života i dijeleći je s našom braćom i sestrama koje se nikad ranije nisu srele s njom.

CYWIŃSKI ZA HA-KOL: AUSCHWITZ JE DOKAZ ŠTO MOŽE UČINITI LJUDSKA MRŽNJA ALI I IZOSTANAK REAKCIJE NA ZLO

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Uoči 75. obljetnice oslobođenja nekadašnjeg zloglasnog logora smrti Auschwitza koja ponovno na tom mjestu okuplja brojne političare ali iz godine u godinu i sve manje preživjelih koji pomalo odlaze, za Ha-kol je govorio Piotr Cywiński, od 2006. direktor Državnog muzeja Auschwitz Birkenau i predsjednik Zaklade Auschwitz, istaknuvši da danas u doba ponovnog buđenja antisemitizma neke moćne države svijeta vode kampanje povijesnih laži.

“Danas imamo sve veći broj ignoranata koji pokušavaju ponovno ispisati mnoge različite stranice povijesti. Neke moćne države vode otvorene kampanje povijesnih laži. Zrelost od nas traži da pogledamo povijesti u oči. Ono što me brine je da danas mnogi uopće ne žele u tome vidjeti nikakvu vrijednost”, rekao je Cywiński za Ha-kol.

Neke države pak idu u pozitivnom smjeru, pa tako Cywiński pozitivnim ističe pri-

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

mjer prošlogodišnjeg posjeta Auschwitzu njemačke kancelarke Angele Merkel koja je time poslala važnu poruku.

A upravo su države, smatra on, one koje bi trebale sasjeci rasizam, antisemitizam i ksenofobiju u korjenu i reći jasno “ne”. Cywiński ističe kako se borba protiv tih uznemirujućih trendova treba voditi

u sustavu obrazovanja “koji bi osnažio mlade intelektualnim protuotrovima za te otrovne ideologije, kao i iz jasno sačuvanog sjećanja”, ali uz istovremeno jasan stav, jasno “ne” državnog aparata. Te su pojave “uznemirujuće ne samo jer su opasne za pojedince, one su uznemirujuće jer predstavljaju kršenje svih

poslijeratnih napora da se izgradi različit, bolji, zajednički i zreli svijet”.

Cywiński već godinama upozorava na rađanje najgorih vrsta populizama i ksenofobije i smatra to jako uznemirujućim. Kaže da se Europa i svijet suočavaju se s ponovnim govorom mržnje, antisemitizmom, ksenofobijom i izbjegavanjem odgovornosti. Upravo Auschwitz dokaz je dokle može dovesti ljudska mržnja i izostanak reakcije na zlo.

Kako jasno sačuvati sjećanje u trenutku kada nas napuštaju posljednji preživjeli a s njima odlazi i glas o užasima koji su doživjeli u svojoj mladosti? Ne postoji li opasnost da prevladaju neznanje i ravnodušnost? Cywiński naglašava da povijest Holokausta pruža dvije autentičnosti.

“Povijest Šoe ostavio nam je dvije goleme autentičnosti. Autentičnost riječi koje su ispričali deseci tisuća preživjelih i autentičnost prostora, današnjeg spomen područja. Jedna traži drugu. Riječi preživjelih bolje se razumiju kada poznajete prostor na kojem je bio logor a taj prostor smrti postaje šokantno razumljiv kada poznajete knjige primjerice Prima Levija, Elieja Wiesela, Haline Birenbaum i mnogih drugih”, pojašnjava on. “Sjećanje traži razumijevanje svačije odgovornosti; ovdje emocije povezane s bolom zbog prošlosti nisu dovoljne. Prolazak svake osobe kroz autentično mjesto spomen područja zapravo je iskustvo ‘rituala prolaska’ tijekom kojeg se svi nadamo pogledati šire, dublje, dalje u ljudski rod i u nas same”. Otud i važnost Auschwitza u doba polaganog odlaska svjedoka.

Na tom mjestu danas je više teško pronaći neke nove dokumente, artefakte vezane uz žrtve, više-manje sve je poznato, rekao je Cywiński ali i istaknuo da su enigma počinitelji koji su se potrudili za sobom ne ostaviti tragove.

“Meni bi posebno bilo drago da se dobiju dokumenti iz svijeta ss-a: privatna

pisma, fotografije, dnevnici. Dok je svijet zatočenika i žrtava dobro poznat i potkrijepljen izvorima, to nije slučaj sa svijetom počinitelja. Vjerujem da dokumenti u obiteljima postoje i da će doći generacije koje će s nama podijeliti te teške memorabilije. To je vrlo važno iz moralnih razloga: svijet žrtava bio je okrutan i iznimno nepošten ali svijet počinitelja predstavlja antropološki problem. A kako bi se on mogao dubinski ispitati, nedostaju nam izvori — povjesničarima, sociolozima, psiholozima. Ne možemo zatvoriti to pitanje sudskim dokumentima ili s nešto korespondencije”.

Muzej Auschwitz-Birkenau je od 2001. do danas ostvario velik porast u broju posjetitelja. Godine 2001. bilo ih je nešto manje od pola milijuna, a lani 2.320.000, što je oko 170.000 više nego godinu prije.

Po podacima, spomen područje je 2019. posjetilo oko 396.000 ljudi iz Poljske, 200.000 iz Velike Britanije, 120.000 iz SAD-a, 104.000 iz Italije, 73.000 iz Njemčke, 70.000 iz Španjolske, 67.000 iz Francuske, 59.000 iz Izraela, 42.000 iz Irske te 40.000 iz Švedske.

Na pitanje je li zadovoljan brojem, te zna li kako stoje brojke iz Hrvatske, Cywiński je kazao kako o snazi glasa Auschwitza ne govori broj posjetitelja već put kojim ide današnji svijet. “A to me više brine nego što me čini zadovoljnim”.

Kada se dotiče pitanje nijekanja Holokausta, ljude dijeli na dvije kategorije. Jedni su oni koji su neobrazovani i o povijesti ne znaju mnogo te su lake žrtve teorija zavjere, a drugi na nijekanju Holokausta grade karijere i zarađuju novac.

“Stanje je vrlo različito u različitim zemljama svijeta. Najgora situacija u zapadnoj Europi bila je 80-tih godina kada su negacionisti držali predavanja na nekim sveučilištima. Uspjeli smo riješiti taj problem. Ipak, istina je da negiranje nije nestalo”, kaže on i ističe da ga se mora stigmatizirati.

Najveći naponi moraju se usmjeriti prema ljudima dobre volje, koji su možda neobrazovani, ne mogu zamisliti takav opseg genocida, koji se negiranjem brane od spoznaje takve magnitude tragedije. “Ne ubrajam u tu skupinu one koji svjesno niječu Holokaust. Oni samo pokušavaju izgraditi karijeru ili zaraditi iz ljudske naivnosti i nesposobnosti da se kritički odnose prema ovom nonsensu, bez obzira na desetine tisuća dokaza, napisanih i snimljenih u desecima zemalja, na različitim jezicima, od ljudi najrazličitijih gledišta i vjerovanja. Imamo dovoljno municije i sve što trebamo su aktivne kampanje protiv svake laži koja se tiče ovog pitanja”.

Nakon raspada bivše SRFJ, jugoslavenski paviljon u Bloku 17 u kojem je bila postavljena jugoslavenska izložba je zatvoren. Bilo je nekoliko sastanaka o tome kako podijeliti novu izložbu koju bi postavile nove države ali do ponovnog otvaranja nije došlo.

“Do prije nekoliko godina, radna skupina iz zemalja bivše Jugoslavije sastajala se nekoliko puta godišnje kako bi razvila novu zajedničku izložbu bloku 17. U nekom trenutku, prestali su s radom”. objašnjava.

Cywiński o tome poručuje sljedeće: “Ovo pitanje ne treba biti upućeno meni, već zemljama koje jesu ili nisu zainteresirane za stvaranje novog izložbenog narativa. Ja mogu samo ponuditi svoju potporu, ali koraci leže na zemljama bivše Jugoslavije”.

Prva skupina koju je činilo 728 poljskih političkih zatvorenika dovedena je u Auschwitz 14. lipnja 1940. Do trenutka njegova oslobođenja 27. siječnja 1945. u Auschwitz je deportirano 1,3 milijuna ljudi, među njima 1,1 milijun Židova, kojih je stradalo više od milijuna.

GENEALOGIJA ZLOČINA AUSCHWITZ, NAJVIŠI STADIJ ZLA U POVIJESTI LOGOROLOGIJE

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

O tragediji Holokausta za koju je Auschwitz kao logor smrti i masovnih egzekucija, ponajprije Židova, (p)ostao sablasnom metaforom, zapravo više sinonimom svekolike esencije zla i zločina ispisana je nepregledna količina knjiga i studija, a ostala su zabilježena i brojna potresna sjećanja i svjedočanstva. A ako tomu dodamo i neiscrpnu temu antisemitizma i antijudaizma (kao podlogu Endlösung, odnosno konačnog rješenja, inačice totalnog, masovnog uništenja židovskog naroda), onda s pravom možemo govoriti o svojevrsnoj Babilonskoj biblioteci smrti, patnji i stradanja. Holokaust je neiscrpna tema, međutim ni izdaleka dovršena, jer se gotovo svaki dan pojavi neka nova studija koja dopunjava ili proširuje već postojeći “registar zla i zločina” nacističke logorologije; ali ne samo to: pojavljuju se i nova, autentična svjedočanstva, poput nedavno objavljenog (2019.) dnevnika Zalmana Gradevskog “Razdvajanje” (“Die Zertrennung”) koji je kao pripadnik Sondergruppe (odjel logoraša koji su pregledali mrtva tijela

plinom ugušenih uznika, tražeći skrivene dragocjenosti, prije no što bi njihove leševe spalili u krematoriju); svjestan da neće preživjeti, opisao ove svakodnevne užase, košmare i stravu logorskog pakla, a potom je sve to što je zapisao, stavio u konzervu i sakrio, sa zamolbom: ako je netko nekada pronađe, neka je objavi, kako “istina ne bi zauvijek umrla”. I uistinu, nakon što je Crvena armija 27. siječnja 1945. oslobodila Auschwitz, ta je konzerva (gotovo slučajno) pronađena, ali budući je dnevnik bio pisan jidišem, stavljen je među nepregledne fascikle logorske arhive, gdje je godinama ležao zaboravljen. Igrom slučaja, netko od istraživača, znalca jidiša, kopajući po arhivi prelistao je i tekst dnevnika i ostao zgranut senzacionalnim otkrićem, jer priča Gradevskog je prvorazredni dokument od velike povijesne važnosti za razumijevanje nacifašističke apokaliptične logorologije. Međutim, usprkos svemu ne zna se precizno i nikada se neće (sa)znati koliko je uznika prošlo, a koliko stradalo u logorima smrti, odnosno koliko ih je odmah po dolasku, s tzv. rampe, bez registracije bilo likvidirano (direktno odvedeno u plinske komore), a koliko ih je stradalo kasnije, nakon “selekcije” i registracije tj. nakon što su im na podlaktici bili utetovirani brojevi. Smatra

se da je u samom Auschwitzu kao paradigmi “efikasne” nacističke industrije smrti ubijeno između 1,1 i 1,5 milijuna ljudi, a od toga ih je 90 % bilo Židova. Ali, Židovi nisu bili masovno uništavani samo u plinskim komorama i(li) strijeljani, već su nacisti osmislili cijelu lepezu fizičkih likvidacija; logoraši su umirali od sustavnih tortura, iscrpljenosti i teških fizičkih radova, programiranom glađu, ali i uslijed epidemija raznih bolesti, tako da se na temelju (do)sadašnjih spoznaja pretpostavlja kako su nacisti planski likvidirali najmanje 6 milijuna Židova; bez da spominjemo Rome i Sinte, milijune ruskih logoraša itd. U razdoblju od rujna 1941. do kolovoza 1944. više od 20.000 ljudi s teritorija okupirane Jugoslavije odvedeno je u Auschwitz. Među njima je najviše bilo Židova iz Vojvodine (koja je bila pod mađarskom okupacijom), ali tu je bilo i Židova deportiranih iz logora u Srbiji i ustaških logora, kao i Roma, te partizanskih boraca, komunista i antifašista. Preživjelo ih je manje od stotinu.

Ne zaboravimo, u siječnju 1942. nacističke su glavešine u Wannseeu osmislile i prihvatile program totalnog uništenja 11 milijuna europskih Židova i od tog fanatičnog projekta nisu odustajali praktički do samog svršetka rata. Međutim, nacistička logorologija smrti nije samonikli,

originalni izum esesovaca; konclogori imaju svoju dugu povijest i sva ta iskustva s početka 20. stoljeća, od Južne Afrike do sovjetske Rusije, u različitim varijantama inspirirala su Hitlerove luđačke i destruktivne antisemitske zamisli da bi potom bila široko primjenjivana (bitno obogaćena) u monstruoznoj realizaciji zločina pri čemu se smrt “masovno proizvodila” kao na industrijskoj traci.

U novodobnoj povijesti prvi koncentracijski logori bili su osmišljeni u “vojničkoj radionici” britanskog lorda Horatia Kitchenera tijekom Drugog burskog rata (1899. – 1902.) u koje su bili internirani burski civili kako bi ih se onemogućilo u pomaganju svojih ratnika u borbi s Britancima. Ali, nije se stalo samo na tomu, tijekom rata u Londonu pojedini političari vršili su pritisak na vladu kako bi se cijela populacija nizozemskih kolonista iz Južne Afrike deportirala na otok Svetu Helenu. Prije toga, preko 5.000 Bura bilo je nasilno deportirano u logore na Cejlonu, a u logorima na tlu Južne Afrike zatočenim Burima (velikom većinom žene i djeca, a procjenjuje se da ih je za to kratko vrijeme umrlo oko 10.000) nedostajalo je svega: vode, hrane, higijene; jednom riječju situacija je bila katastrofalna, ali daleko je teže bilo u logorima gdje su bili smješteni pripadnici domicilne, crnačke populacije. Naime, Britanci su crnačka plemena metodom spaljene zemlje prisilili na napuštanje svojih domova opravdavajući to ratnim situacijama koje ne dopuštaju slobodno kretanje savanom u vrijeme vojnih operacija. Naravno, to je bio samo izgovor kako bi se obračunali s tamošnjim plemenima s kojima su bili u trajnom sukobu. Međutim, novoformirani logori za domoroce bili su i meta burskih ustanika, jer su oni i Englezi imali identičan, diskriminatorski odnos prema tamošnjim plemenima. Svršetkom rata, britanska je javnost bila šokirana informacijama o velikom postotku

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

smrtnosti zatočenih Bura, ali daleko su porazniji podaci o ljudskim gubicima bili u crnačkim logorima, a o tomu se u javnosti gotovo i nije govorilo. Nedugo nakon svršetka burskog rata, slični konclogori počeli su se graditi u režiji njemačkih kolonijalista u Namibiji; zapravo tadašnji njemački kancelar inspiriran Kitchenerovom brutalnošću, želio je sličan recept

primijeniti i na pobunjeno pleme Herero. Posebno je po zlu ostao zapamćen logor Haifischinsel (Otok Ajkula, ili kako su ga uznici prozvali Otok Smrti) u kojem se provodio pogrom masovnog istrebljenja (oko 60.000) zatočenih pripadnika plemena Herero koje je tako praktički bilo posvema uništeno. Kasnije je Lloyd George zgrožen događajima u Južnoj Africi

proročki konstatirao da će posljedice organiziranja i funkcioniranja konclogora “biti duboko i dugoročno pogubne”. I bio je više nego u pravu. Domoroci masovno likvidirani u logorima ubrzo su bili zaboravljeni, rasni se teror (pro)širio, a rasna segregacija i diskriminacija su bile ozakonjene. Genocid nad plemenom Herero ostao je nekažnjen, dapače, mnogi su to vidjeli kao efikasno rješenje problema; logori za civile su tako stekli pravo građanstva i kao što je Hitler (pripremajući istrebljenje Židova) komentirao turski genocid nad Armencima: “Tko će se toga za 100 godina uopće sjećati?”

Nacisti su u mnogo čemu kopirali ne samo Britance, već i iskustvo sovjetskih Gulaga tj. radnih logora koji su se nalazili u sastavu i pod kontrolom tajne policije i u kojima je, posebice u “olovnim” vremenima Staljinove strahovlade (od početka 30-ih godina prošlog stoljeća pa sve do diktatorove smrti 1953.) nalazilo više od 20 milijuna ljudi. U tom razdoblju u SSSR-u funkcioniralo je 200 radnih logora, a u pravilu nalazili su se u Sibiru i na Dalekom istoku: imena Kolima, Magadan, Vorkuta, Norilsk, Karaganda zloglasna su mučilišta na mapi ogromnog “Arhipelaga Gulag” kojeg je tako fascinantly i dokumentarno opisao Aleksandar Solženjicin, ali i brojni drugi autori, među kojima svakako zasebno mjesto zauzima neponovljivi Varlam Šalamov i sam dugogodišnji uznik. U studenom 1923. Lenjin je zajedno s Trockim, Džeržinskim i Staljinom odlučio osnovati na Solovjetskom otočju, u arktičkim vodama Bijelog mora, radni logor u kojem su se teškim fizičkim radom “preodgajali” brojni “unutrašnji i vanjski neprijatelji” SSSR-a. Koliko je tu bilo stvarnih, a koliko izmišljenih neprijatelja, to je već dakako neka druga priča, ali ta se ideja vezala uz stoljetnu carsku tradiciju prisilnih radova i progonstava; međutim, po prvu puta do tada, u boljševičkoj Rusiji, od samog

početak logorski se sustav formirao kao privredno samodostatna i samoodrživa industrija. Uglavnom se radilo o eksploataciji šuma i obradi drveta: uz primitivna oruđa, samo za bijedni obrok bile su eksploatirane stotine tisuća logoraša. Nakon što je sovjetska vlada obznanila prvi petogodišnji plan (1928.) i sovjetsko društvo krenulo putem ubrzane industrijalizacije, logor i logoraši su postali glavnim, nosivim dijelom ovog plana, a Solovke su postale standard ubrzanog širenja razgranate logorske mreže za koju su slike Danteovog pakla nalikovale dječjoj igri. Kada se 1929. pristupilo masovnoj kolektivizaciji zemljoradnje, postojeći su logori ubrzo bili prepunjeni; preko 2 milijuna ljudi, uglavnom iz Ukrajine bilo je nasilno prognano u sibirsku bespuća. Uznički se arhipelag počeo (ne) kontrolirano širiti, tako da je u razdoblju od više od 30 godina sovjetski Gulag u promociji u učvršćivanju komunističke moći, odigrao ključnu ulogu. Gulag je postao sastavnim dijelom sovjetske države i sustava, ali istodobno i simbol strašnih zločina sovjetskog režima nad vlastitim građanima. Kasnije, nakon Drugog svjetskog rata, taj se model proširio i na druge komunističke satelite u okviru sovjetskog imperija, a potom je svoj drastični vrhunac doživio u komunističkoj Kambodži Pol Pota i u Maovoj Kini, posebice za vrijeme tzv. kulturne revolucije. Možda je najbolje tu “situaciju suvremenog zla” pojasnio Giorgio Agamben, kada je zaključio da je Auschwitz “samo najekstremniji oblik života, koji je i danas u modi”, a kako svjedočimo sve se više “nosi”, poprimajući samo nove, sve sablasnije i perfidnije forme. Prema konzervativnim procjenama govori se o više od 20 milijuna deportiranih u logore (iako je stvarna brojka vjerojatno daleko veća), a od toga je više od trećine uznika zauvijek svoje kosti ostavilo u sibirskim pustošima. Solženjicin je Gulag kratko

definirao: “To je bio sustav planskog, beskrupuloznog i bezdušnog, maksimalnog iskorištavanja čovjeka; u fokusu je bila realizacija državnog plana, a logoraši su bili potrošna roba njegova ispunjenja; utoliko ne čudi posvemašnja bezosjećajnost za nezamislive ljudske patnje koje je sustav proizvodio”. A, sva ta “iskustva”, sakupljena na gomilu svoju su kulminaciju doživjeli u Hitlerovom carstvu zla i u sustavu nacističke logorologije u kojem je Auschwitz postao paradigmom smrti i “sistemskog” uništenja. Postao je najvećim logorom za masovno istrebljenje Židova, ali ni ostali logori nisu daleko ostajali, izuzev u “tehnološkom smislu”. Naravno, stotine tisuća ih je stradalo i u logorima kao što su bili Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Mathausen ili ženski logor Ravensbrück, ali formalno to nisu bili logori za masovnu likvidaciju već za izolaciju, prisilni rad itd, međutim, smrt(nost) je i tu svakodnevno, u visokim postocima harala.

Prvi nacistički koncentracijski logor formiran je u ožujku 1933. u blizini Weimara, da paradoks bude veći, rodnog grada Schillera, Bacha i Goethea, u kojem (još) nije bilo stražarskih kula, žičane ograde i služio je (samo) “privremenom zadržavanju” kako bi se ispitalo i izoliralo ideološki nepodobne osobe, a sve sa ciljem navodne zaštite države, zapravo novouspostavljenog Hitlerovog režima. Ali, nakon što su Röhmovi SA (Sturmabteilung) tj. jurišni odredi inscenirali paljevinu Reichstaga (28. veljače 1933.) i za to optužili komuniste, odmah potom Hitler je kao novi kancelar obznanio Dekret o obrani naroda i države kojim je suspendirao ustavne članke o zaštiti ljudskih i građanskih sloboda, a time i faktički eliminirao tzv. Weimarski ustav. Praktički je time bilo ozakonjeno hapšenje i zatvaranje “osumnjčenih” bez ikakvih dokaza i(li) optužbe. Spomenuti je Dekret (p)ostao “pravnim

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

temeljem” kojim je bilo omogućeno formiranje konclogora, odnosno čime su zacrtane osnove stravične nacističke logorologije smrti i zla. Ubrzo potom Heinrich Himmler javnost je izvijestio o formiranju novog logora (Dachau) u kojem je bilo zatočeno više od 5.000 osoba i time se počeo forsirano ostvarivati naum o kojem su nacisti javno govorili još 1920., kada su u pivnici Kindl-Keller pred tisućama svojih pristaša obećavali da će organizirati “centre za izolaciju” za sve neprijatelje Reicha, pozivajući se

pri tomu na “pozitivne” južnoafričke modele. Godinu dana ranije, Hitler je “grmio” kako su Židovi najveća opasnost za budućnost Reicha, kako su oni najveći krivci za njemački poraz u Prvom svjetskom ratu i da se oni nikada neće, niti žele asimilirati, već će zauvijek ostati “tuđim elementom” njemačkog društva. Stoga, (za)tražio je da im se dodjeli status stranaca, ali ipak u početku Hitlerove političke karijere u fokusu njegova djelovanja, bez ogleđa na patološku mržnju prema Židovima, bili su mu politički

protivnici nacističkog pokreta i glavni mu je cilj bio likvidirati, ne birajući sredstva, sve stvarne i potencijalne oponente. Istodobno, kao što su u SSSR-u boljševici javno opravdavali potrebu postojanja Gulaga, tako se i nacistička propaganda trudila opravdati (i skriti) represivni karakter “svojih” logora. Govorili su da je primjena nasilja rijetka i da ima strogo pedagoški karakter preodgoja; pripadnost židovstvu u to doba (1933.) još nije bila primarnim razlogom uhićenja i deportacija u konclogor, ali čim je bio

“amenovan” novi zakon koji je Židovima zabranjivao rad u javnom sektoru (liječnici, profesori itd.), a istodobno bio i ograničen broj židovskih studenata na sveučilištu postalo je razvidno u kojem se smjeru kreće novi režim. A, kada je nedugo potom na berlinskom Trgu opere, pred 40.000 nacista Josef Goebbels počeo javno spaljivati knjige židovskih pisaca, ali i svih koji su zagovarali i branili demokraciju, put nasilja bio je definitivno zapečaćen. Nakon toga počeli su nicati novi logori (Oranienburg, Lichtenburg itd.), a u javnosti su sve učestalije počele kružiti glasine o strašnim torturama koje se tamo provode nad zatočenicima. Naravno, nacisti su sve negirali, ali kada je umro predsjednik Paul von Hindenburg, u kolovozu 1934. Hitler je službeno prihvatio titulu Führera i sablasni nacistički *danse macabre* se počeo razigravati punom parom.

Šef logora Dachau, Theodor Eicke, odbijao je bilo kakve usporedbe sa sovjetskim gulazima, tvrdeći kako je okrutnost u sustavu staljinskih logora pravilo, a u nacističkim izuzetak, ali njegove demantije malo tko je u demokratskoj javnosti uzimao za ozbiljno. Postojali su brojni svjedoci koji su po odsluženju kazne bili pušteni iz logora i koji su jasno, usprkos prijateljima i zabranama (pro)govorili o svim užasima koji se tamo zbivaju. Himmler je shvatio kako mora stati na kraj “nekontroliranim glasinama koji štete imageu nacista” i esesovci su dobili zadaću da moraju pomno tajiti i prikrivati kakvom se metodologijom “preodgoja” služe, jer su još uvijek strahovali od reakcija međunarodne javnosti. Nakon Hitlerova obračuna s Ernstom Röhmom i čistke u redovima SA, Himmler je postao najbliži Führerov suradnik čime je dobio veliku moć i neograničenu kontrolu nad organizacijom i radom i konc-logora. Njegova je ambicija bila: stvoriti državu zasnovanu na “per-

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

manentnom teroru i strahu”, a od 1935. njemačko se društvo u cjelini počelo pretvarati u jedan veliki logor. Proglašeni su Nürnberški zakoni (15. rujan 1935.) koji su pod egidom “zaštite njemačke krvi i tla” lišili državljanstva svakog tko nije mogao dokazati “arijevsko podrijetlo”; istodobno, bili su zabranjeni miješani brakovi (arijevaca sa Židovima), a nakon tzv. Kristalne noći (Kristallnacht, studeni 1938.) drastični progoni Židova su bili prošireni i na kompletnu ekonomsku sferu; tzv. nacističkom arijevizacijom, Židovi su bili posvema isključeni iz javnog života. Židovi su tako postali prva i glavna meta nacističke rasne ideologije, ali lepeza neprijatelja se širila; za Rome i Sinte bio je izgrađen poseban logor kod Frankfurta. Nasilan odnos prema Židovima bi vjerojatno i ranije eskalirao da nije bilo ljetnih Olimpijskih igara u Berlinu 1936. i stoga se Hitler čuvao pretjerano ekstremnih istupa strahujući od međunarodnog bojkota ove velike sportske manifestacije. Ali, nedugo po svršetku olimpijade, na ulazna vrata lo-

gora Dachau, bio je izvješten natpis “Arbeit macht frei” kojeg su potom nacisti (po)stavili i na ulaz u Auschwitz. Taj je slogan (ili onaj u Buchenwaldu: “Jedem das seine”, tj. “Svakome prema zaslugi”) postao zlokobnom i ciničnom metaforom nacističke logorologije. Himmler je 1937. javnosti u više navrata objašnjavao da su uznici u konclogorima zapravo “izdajničke duše, zločinci i propalice”, a sve s ciljem kako bi opravdao kampanju “čišćenja” njemačkog društva od Židova, komunista, Jehovinih svjedoka i ostalih pervertita (prije svih homoseksualaca), uključujući i psihičke bolesnike. Naime, nakon neuspješne međunarodne konferencije u Evianu o potrebi pomoći židovskim izbjeglicama i prognanicima iz Njemačke, Hitleru je postalo posvema jasno da svijet neće reagirati na pogrome nad Židovima i da konačno slobodno može realizirati svoj paklenski naum: likvidirati židovsku zajednicu u Njemačkoj. Napomenimo, Nürnberški zakoni su kasnije automatski bili proširivani i na sve zemlje koje su nacisti

okupirali tijekom rata. Kako je Hitler sa svojom armadom (nakon Anshlusa i komadanja Čehoslovačke) osvojio Poljsku, Belgiju, Dansku i Francusku, odnosno kada je počeo svoj krvavi pohod na SSSR i onako dramatično loše prilike u logorima počele su se ubrzano pogoršavati. Prilivom ratnih zarobljenika, logorski kapaciteti su bili višestruko nadmašeni. Hitler je tražio rješenje, a novi inspektor konc-logora Richard Glücks mu ga je ponudio: u Poljskoj kod gradića Oswiecim, nedaleko Krakova, treba izgraditi veliki logor koji bi se nalazio na savršenoj transportnoj lokaciji. I prvi uznici su se našli u Auschwitzu već koncem 1940.; tako se logor postupno počeo širiti i ubrzo je bio formiran drugi sektor (koji se stalno širio, sve do 1944.) nazvan Aushwitz-Birkenau, a zapravo najveće stratište u povijesti čovječanstva. Kasnije je izgrađen i treći sektor Auschwitz-Monowitz, gdje je koncern I. G. Farben imao svoje proizvodne kapacitete i gdje se do iznemoglosti eksploatirao robovski rad logoraša. Opći uvjeti života zatočenih bili su katastrofalni: četiri je osobe spavalo u jednom krevetu, prepunjene i prljave barake bez osnovnih higijenskih uvjeta pogodovala su epidemijama tifusa, kolere i ostalih bolesti. Rezultat: masovno umiranje logoraša. Rudolf Höss, zapovjednik logora, početkom rujna 1941. pristupio je industrijski omasovljenom ubijanju zatočenih uz pomoć plina ciklon-B, ali prve žrtve plinskih komora bili su Rusi (900 osoba), a nakon toga počele su likvidacije Židova. Kada su u Birkenau (od siječnja 1942.) bile do kraja izgrađene plinske komore za masovne likvidacije, a potom i dovršeni krematoriji za spaljivanje leševa, stravična industrija smrti proradila je punim pogonom. Prvo su u plinskim komorama bili ubijani poljski, a potom i Židovi iz ostalih zemalja; u početku ih se po Himmlerovoj zapovi-

jedi ubijalo neselektivno, sve, odmah po dolasku u logor. Tek kasnije se pristupilo odabiru i iz svakog transporta Židova do 15% zdravih bilo je upućivano u radne jedinice, a ostali, u pravilu žene, djeca, nemoćni i stari, bili su odmah ubijani. Najveći problem za esesovce nije bio sam čin ubijanja, već kako se riješiti leševa. U plinskoj je komori moglo biti usmrćeno do 10.000 žrtava dnevno, ali u sva četiri krematorija moglo se spaliti tek 3.000 leševa na dan. U svojim memoarima Adolf Eichmann, čovjek koji je organizirao sustav deportacija i masovnih likvidacija Židova, zapisao je kako mu je Rudolf Höss jako zamjerao što mu je tijekom ljeta 1944. slao više transporta mađarskih Židova nego što je sustav Auschwitz mogao “svladati”, odnosno uništiti u jednom danu. Daka, ne treba ni zaboraviti da su upravo u Auschwitzu liječnici-monstrumi poput Josefa Mengelea i Carla Clauberga vršili stravične eksperimente.

Kada je u kolovozu 1941. Himmler u Minsku uživo pratio likvidaciju nekoliko stotina Židova, pozlilo mu je i poučen tim iskustvom (za)tražio je da se strijeljanje, posebice žena i djece, odnosno proces njihove likvidacije usavrši i “humanizira” kako esesovci koji su ih ubijali ne bi bili traumatizirani. Početkom 1942. u Auschwitzu su razradili “prihvatljivu metodu masovnog ubijanja” koju su usvojili i zapovjednici ostalih Vernichtungslagera (logora za istrebljenje) poput Sobibora, Chelмна, Treblinke itd. Bila je daleko učinkovitija od gušenja plinom logoraša i zarobljenika u za to pripremljenim kamionima, a osim toga ti kamioni su bili premaleni za broj žrtava koje je trebalo eliminirati. Plinske komore su kasnije bile izgrađene i u logorima kao što su Mathausen, Sachsenhausen, Ravensbrück itd.

Auschwitz nije bio prvi, ali je postao obrascem nacističkog lagera i poslu-

žio je kao model ostalim, tako da su na njegovom primjeru nacisti razvili svoju grozomornu logorologiju. Među svim tim logorima, po paklenom ustroju destruktivne efikasnosti i masovnosti, Auschwitz je postao paradigmom zločina i najvišim stadijem emanacije zla u povijesti čovječanstva. On je “konačni, logički stadij” u razvoju konclogora, jer su u njemu ljudi bili reducirani na puke brojeve, zapravo su postajali doslovno ništa. I pretvoreni su u ništa. Ako su staljinske čistke bile više nego krvave i strašne, a jesu, ipak je većina logoraša na koncu preživjela i dočekala slobodu. Nacistički logori smrti bili su građeni s jednom, jedinom misijom: totalno uništiti Židove, iskorijeniti ih s lica zemlje i izbaciti iz kolektivnog mišljenja i sjećanja. U Auschwitzu je “tehnologija smrti i ubojstava” toliko bila savršeno razrađena da je svaki oblik otpora već unaprijed bio onemogućen. Istina, u logoru je djelovao organizirani pokret otpora, ali bez oružja i pomoći izvana, izgledi za organizaciju ustanka bili su nikakvi. Osim toga, svaki pokušaj bijega ili pobune bio je drastično kažnjavan. U nacističkoj Njemačkoj Hitlerova se tiranija “hranila” sustavom konclogora koji su zapravo u svekolikom društvu “normalizirali” brutalnost kao takvu. Nacisti su je u vidu masovnog terora doveli do vrhunca tako da su nepregledne količine zločina postale normalom, a fenomenologija zla je eskalirala preko svih i svakih zamislivih granica. Utoliko je nacistički antisemitski sustav konclogora bio jedinstven, ne samo u svojoj završnoj apokaliptičkoj fazi, već i od samih svojih početaka, od same zamisli o masovnoj primjeni zločina i zla. I utoliko, patologija logorologije, na žalost, nije i neće nestati; novodobna iskustva Afrike i Azije nam to sve češće i uvijek iznova potvrđuju.

AUSCHWITZ-BIRKENAU

— LOGOR KOJI I DANAS IZAZIVA JEZU

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Sedamdeset i pet godina nakon kraja Drugog svjetskog rata još uvijek ima onih koji tvrde da se Holokaust nije dogodio. Zbog svih žrtava treba neumorno ponavljati stvari koje smatramo općepoznatima, podsjećati uvijek i iznova na zločine koji su počinjeni.

Neki od najgorih i nezamislivih zločina počinjeni su u logoru Auschwitz-Birkenau. Podsjetimo stoga na neke činjenice o ovom logoru smrti.

Auschwitz je bio prvi koncentracijski logor na području Poljske, a prvi dijelovi izgrađeni su za političke zatvorenike iz Poljske u blizini poljskog grada Oswiecima. Prvi poljski politički zatvorenici stigli su u Auschwitz u svibnju 1940. Logor je ubrzo proširen i postao je logor za istrjebljenje u skladu s nacističkom ideologijom “konačnog rješenja židovskog pitanja”.

Postojala su tri glavna dijela: Auschwitz I., originalni dio logora i administrativni dio za cijeli logor. Auschwitz II. (Auschwitz-Birkenau) pretvoren u radni logor i logor za uništavanje, te Auschwitz III. koji je služio kao logor za radnike.

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

Kompleks logora uključivao je četrdesetak podlogora.

Logor se sastojao od 28 blokova, većinom se radilo o barakama za logoraše. Blokovi su bili izgrađeni tako da je svaki mogao primiti oko 700 logoraša, ali često ih je u njima bilo i 1.200. U barakama nije bilo sanitarnih čvora, svjetla ni grijanja. Tijekom prvih mjeseci, vode je bilo samo u barakama koje su služile kao kuhinje. Logoraši u njih nisu smjeli ući. Zbog nemogućnosti održavanja čak ni osnovne

higijene, veliki problem predstavljali su štakori i uši.

Radni dan je za logoraše počinjao po ljeti u 4.30 a po zimi u 5.30. Na zvuk prvog gonga, logoraši su ustajali, pokušali obaviti higijenu i popiti “kavu” ili “čaj”. Na zvuk drugog gonga morali su izaći na prozivku. Prozivke su ponekad trajale satima.

U Auschwitzu je ubijeno više ljudi nego što su iznosili ukupni britanski i američki gubici u Drugom svjetskom ratu.

Rudolf Höss bio je zapovjednik logora od 1. ožujka 1942. do 22. studenoga 1943. Uhićen je 1946., osuđen zbog ubojstava i obješen na mjestu nekašnjeg logora kojim je zapovijedao.

Brojni logoraši morali su raditi kako robovi u nekim od danas najvećih svjetskih kompanija. Prisilni rad logoraša iz Auschwitza proizveo je dobit od oko 60 milijuna Reichsmaraka, što bi danas vrijedilo oko 163 milijuna američkih dolara.

Najveći broj žrtava Auschwitza bili su Židovi, ali u logoru je ubijeno i 22.000 Roma, 150.000 Poljaka, 15.000 sovjetskih ratnih zarobljenika te 400 pripadnika Jehovinih svjedoka, a bilo je i drugih žrtava.

Svaki logoraš imao je istetoviran broj kako bi ih nacisti mogli razlikovati.

Logoraši su dobivali tri obroka dnevno: svakog jutra dobili su litru vode s nadomjestkom za kavu, zatim su za ručak dobili juhu, a za večeru 300 grama crnog kruha te ponekad 25 grama kobasice ili sira.

Nacisti su u logoru provodili stravične eksperimente a za one najgore bio je zadužen glavni liječnik u logoru Joseph Mengele, koji je bio opsjednut eksperimentima koje je provodio nad blizancima

U Auschwitzu je ubijeno oko 1,1 milijun osoba. Svaki šesti Židov ubijen u Holokaustu ubijen je upravo u tom logoru. Više od 232.000 djece mlađe od 18 godina bilo je deportirano u Auschwitz.

Većina logoraša u Auschwitz je dovožena transportima, koji su obično trajali danima, a žrtve su prevožene u vagonima za stoku i transportnim vagonima. Prije ulaska u logor obavljala se selekcija, a “stari, slabi i bolesni” odmah su se odvajali i bili slani u plinske komore.

Većina logoraša ubijena je u plinskim komorama Ciklonom B. Drugi su bili izgladnjivani, umirali su od teškog rada, manjka higijene i od posljedica “medicinskih eksperimenata”.

Franz Wunsch bilo je pripadnik SS-a koji se zaljubio u židovsku logorašicu

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

Helenu Citronovu. On je bio zadužen za plinske komore a u nju se zaljubio kada su je doveli da mu pjeva za rođendan. Helena se nije zaljubila u njega, ali je s vremenom razvila neke osjećaje, možda i zbog toga što je Franz u nekoliko navrata spasio nju i njezinu sestru od plinskih komora. Trideset godina nakon oslobođenja, kada mu je suđeno zbog njegovih zločina, Helena i njezina sestra na suđenju su stale u njegovu obranu.

Poljak Tadeusz Wiejowski bio je 1940. prvi logoraš koji je uspio pobjeći iz Auschwitza. Uhićen je godinu dana kasnije i ubijen.

Činilo se da je bijeg iz Auschwitza nemoguć, a to je pokušalo učiniti 928 logoraša, od čega 50 žena. 196 logoraša uspjelo je pobjeći iz logora a većinu pokušaja bijega nacisti su onemogućili a logoraši koji su pokušali pobjeći bili su odmah ubijeni.

Ne smijemo zaboravit poljskog vojnika Witolda Pileckiego koji je dobrovoljno zatočen u Auschwitzu kako bi mogao sakupiti informacije, a zatim je pobjegao i svijet

upozorio na ono što se tamo događalo. Poljska babica Stanisława Leszczyńska pomagala je trudnicama u porodu i u Auschwitzu je porodila više od 3.000 djece. Svoja sjećanja opisala je u autobiografskoj knjizi.

Muzej u Auschwitzu čuva veliki broj osobnih predmeta logoraša. Između ostalog, u Muzeju posjetitelji mogu vidjeti i gotovo dvije tone ljudske kose koja je pripadala žrtvama logora.

Nacisti su u Auschwitzu organizirali i bordel kako bi motivirali nežidovske logoraše da više rade u zamjenu za spolni odnos. Logorašice koje su bile prisiljene na rad u bordelu morale su provesti 15 minuta s jednim muškarcem a dnevno su morale primiti i do 20 muškaraca.

Na dan oslobođenja Auschwitzu a nje-mu je bilo oko 7000 logoraša. Većina ih je preminula od starosti i gladi, ali i danas još ima preživjelih logoraša. Svake godine mjesto nekadašnjeg logora smrti posjeti više od 2 milijuna posjetitelja.

PREŽIVJELE ŽRTVE AUSCHWITZA SJEĆAJU SE I PODSJEĆAJU SVIJET

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Na Vratima smrti, platformi za istovar ljudi iz teretnih vagona na željezničkom ulazu u Auschwitz-Birkenau, okupilo se ove godine povodom Međunarodnog dana sjećanja na Holokaust dvjestotinjak preživjelih kako bi odali počast onima koji su nacističku brutalnost platili životima. 75 godina nakon što su Auschwitz-Birkenau 27. siječnja 1945. oslobodile sovjetske snage, riječi preživjelih ponovno su pokušale doprijeti do onih koji odlučuju o sudbini svijeta, suočenog s rastom antisemitizma. “Oni žele da cijeli svijet komemorira žrtve zajedno s njima, da čelnici koji odlučuju o našoj sudbini danas i u budućnosti pažljivo poslušaju upozorenja koja proizlaze iz njihove tragične sudbine”, rekao je direktor Državnog muzeja Auschwitz-Birkenau Piotr M. A. Cywiński uoči godišnjice. “Svrha ove obljetnice je probuditi savjest, preuzeti odgovornost ukorijenjenu u sjećanju”, dodao je Cywiński.

Ovogodišnja komemoracija osmišljena je da bude koliko je god moguće oslobođena političkih govora i da preživjeli dobiju još jednu šansu iznijeti svoja sjećanja. Došli su iz SAD-a, Kanade, Izraela, Australije i nekoliko europskih zemalja. Većina ih ima više od 90 godina. Tim

od 80-tak liječnika, psihologa i volontera organiziran je kako bi im pomogao, fizički i emocionalno. Prije 15 godina na obilježavanju oslobođenja Auschwitza bilo ih je 1.500. Ove godine, oko 200, i mnogima od njih to će vjerojatno biti posljednji put. Preživjeli su svjedočili o osobnim iskustvima patnje i poslali poruku svijetu kako se takav zločin planskog istrebljenja više nikada ne bi ponovio. Poručili su kako djecu od najranije dobi treba podučavati o Holokaustu, o tome koje su posljedice rasizma i antisemitizma. Na obilježavanju oslobođenja logora sudjelovalo je više od 20 šefova država i vlada, među njima i hrvatski premijer Andrej Plenković.

“Auschwitz nije samo tako pao s neba, on se šuljao, malim koracima se približavao, dok nije postao ono što se dogodilo ovdje”, rekao je Marian Turski (93) poljski Židov koji je preživio logor. Taj povjesničar pozvao je na oprez kada se radi o kršenjima prava manjina jer su ona ključni element očuvanja demokracije i izbjegavanja novih genocida. “Nemojte biti ravnodušni kada svjedočite povijesnim lažima. Nemojte biti ravnodušni kada se manipulira poviješću zbog trenutnih političkih interesa. Nemojte biti ravnodušni

kada dolazi do diskriminacije neke manjine”, pozvao je na komemoraciji.

Edith Notowicz (90) došla je ove godine u Auschwitz treći puta nakon oslobođenja i kako kaže, posljednji puta. Izgubila je čitavu najbližu obitelj u kaosu dolaska u logor. Nju je pokupio na ulazu u Auschwitz Josef Mengele za svoje eksperimente. Bila je sterilizirana. Gotovo čitavog svog odraslog života nije se vratila da vidi mjesto na kojem je Hitler oživotvorio više nego igdje drugdje svoju ideju “konačnog rješenja”. Kako je ispričala, nakon prvog posjeta osjećala je bijes i željela pravdu. Nije mrzila jer je znala da mržnja čovjeka ubija iznutra, ali je osjećala gorčinu. Nakon drugog posjeta gorčinu je ostavila iza sebe. “Ovaj, treći put, želim tu priču završiti”, ističe.

Orosz Richt rođena je u Auschwitzu. Krvnici nisu ni primijetili da joj je majka bila trudna koliko je bila pothranjena. Gospođa danas ima 75 godina i živi u Montrealu. Današnje stanje u svijetu probudilo je u njoj strahove za koje je mislila da su zauvijek nestali, ali i odlučnost da upravo zbog toga ispriča svoju priču, kao lekciju i kao upozorenje. Majka joj je deportirana šest mjeseci prije njezina rođenja u Auschwitzu, 21. prosinca 1944.

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

Skrivala ju je, umatala u sve što je našla, uspijevala dojiti. “Najviše se bojala da će me pojesti štakori dok je ona morala izlaziti iz barake i da me više neće naći”, ispričala je Richt. Strah ju je za njezine unuke i praunuke.. “Moramo pričati. Pa čak i ako samo jedno dijete dođe kući i kaže ‘pričao sam s preživjelom, ona je to prošla’, pobijedili smo”.

Davidu Marksu (93) 35 članova uže i šire obitelji rumunjskih Židova pobi-

jeno je u Auschwitzu, najzloglasnijem od goleme i nemilosrdne mreže koncentracijskih logora uspostavljenih u sklopu Hitlerovog “konačnog rješenja” istrebljenja deset milijuna europskih Židova. Na rampi u Birkenauu tijekom Drugog svjetskog rata dan i noć dolazile su na tisuće vlakova iz kojih su izlazile gomile ljudi koje bi ubrzo nestajale u plinskim komorama. A događalo se to i u Chelmnu, Sobiboru, Treblinku, u

Belzecu i Majdaneku. I brojnim drugim logorima, većim ili manjim.

“Previše ljudi u previše zemalja učinilo je da Auschwitz postane realnost”, rekao je u svom govoru Ronald Lauder, predsjednik Svjetskog židovskog kongresa, naglasivši da su “praktično sve europske zemlje pomogle nacistima da pokupe svoje židovsko stanovništvo”. “Sramotno je da 75 godina kasnije preživjeli iz Auschwitzta gledaju svoje unuke kako se

ponovno suočavaju s istom mržnjom... to se nikad ne bi smjelo tolerirati”. Lau-der je upozorio da riječi nisu dovoljne. “Politički govori nisu dovoljni. Moraju se donositi zakoni. Strogi, čvrsti, pravi zakoni koji će staviti dugo, dugo u zatvor one koji potiču mržnju prema drugima. Djeca moraju naučiti i znati kamo vodi mržnja prema Židovima. Ne želimo da prošlost preživjelih bude budućnost njihove djece ili njihovih unuka”, zaključio je Lauder.

Danas, 75 godina nakon oslobođenja Auschwitz, ljudi se — s pravom — pitaju kako je bilo moguće preživjeti sve te strahote. Preživjele žrtve smatrale su da u spomen svim ubijenima moraju nastaviti kazivati svijetu o onome što se dogodilo. Poslušajte ih:

• **Avraham Harshalom** (95) drži komadić kože s tetoviranim brojem 99 288 u srebrnom okviru na polici dnevne

sobe. Rođen u malom poljskom selu imao je 17 godina kada je deportiran u Auschwitz. Izabran je da radi u logoru i to mu je spasilo život. Među ubijenima bili su njegovi roditelji i brat. Harshalom je dao da mu se ukloni tetovaža logorskog broja nakon što se preselio u Izrael, osnovao obitelj i ostvario karijeru poslovnog čovjeka. Kaže kako dvadesetak godina nakon završetka rata većina preživjelih iz Holokausta, a posebno zatvorenici Auschwitz, nisu

mogli govoriti o svojem iskustvu. “Nismo govorili jer ljudi nisu vjerovali da je to što pričamo istina”.

• Još jedna preživjela iz Auschwitz, **Vera Grossman Kriegel** (81) boji se danas da bi se povijest mogla ponoviti, ustrašena onime što vidi oko sebe. “Mržnja se rađa iz neznanja. Nitko ne uči iz prošlosti, nitko ne želi naučiti”. U dobi od šest godina, Vera i njezina sestra blizanka bile su podvrgnute medicinskim optima zločinca Josefa Mengelea. Bile su jedne od rijetke djece koja su preživjela te užase. Priča kako su ju držali голу u kavezu, davali bolne injekcije izravno u kralježnicu i tukli je ako je plakala kada je vidjela drugu djecu kako pate i umiru. “Zašto sam ostala živa? S razlogom. Jesam li ostala živa da bih šutjela? Ne — da bih govorila”, kaže ona.

• **Menahem Haberman**, koji danas živi u domu umirovljenika u Jeruzalemu, rođen je 1927. u ondašnjoj Čehoslovačkoj. Bio je tinejdžer kada je stigao u Auschwitz, gdje je odvojen od obitelji. Sjećanje mu je još uvijek britko. Pripovijeda kako su ga drugog dana boravka u logoru odveli na rub neke vode i dali mu lopatu. “Ondje je bio kanal i morao sam sipati pepeo u vodu. Nisam znao što radim. Kada sam se vratio, pitao sam jednog iskusnijeg logoraša: “Što sam učinio?”. “Rekao mi je: ‘Cijela tvoja obitelj pretvorena je u taj pepeo četiri sata nakon dolaska’”. “Tada sam shvatio gdje sam”, rekao je Haberman. Gorak susret sa smrću bio je mu poticaj da preživi. “Rekao sam samome sebi da ne želim umrijeti ovdje, ne želim da mi pepeo pluta na vodi i kanalom putuje do rijeke”. Iskustva posljednjih preživjelih, koji su bili djeca kada su odvedeni u logor smrti, duboko su utkana u njihovo biće. “Svaki dan mislim o tome, posebno noću”, kaže Haberman. “Sedamdeset i pet godina poslije, mi i

dalje živimo s tim, ne zaboravljamo, ne možemo zaboraviti”.

• U stanu u predgrađu Tel Aviva živi 91-godišnja **Malka Zaken**. Iako je u poznim godinama, traume iz Auschwitz još su žive. Sjeća se zlostavljanja u tom logoru smrti. “Bile smo gole, a oni su nas tukli. Nikada neću zaboraviti koliko sam patila, nikada”. “Kakav je to bio pakao! Ne znam kako sam preživjela”. Njezin broj, 76 979, još se vidi na naboranoj koži. Događaji iz logora dugo su je proganjali. “Nakon oslobođenja, godinama nisam mogla spavati. Noću bi ležala i plakala”. Osim straha da će završiti u plinskoj komori, Zaken se sjeća i gladi koja je logoraše pretvorila u hodajuće kosture.

• Za **Shmuela Blumenfelda** (94), preživjelog iz Auschwitz s brojem 108 006, povijesni obrat bilo je suđenje Eichmannu. Postao je jedan od Eichmannovih zatvorskih čuvara. “Jednoga dana kad sam mu nosio ručak, zavrnuo sam rukave kako bi mogao vidjeti moj tetovirani broj. Vidio ga je, ali se ponašao kao da nije”. “Tada sam mu jasno pokazao broj i rekao mu: “Tvoji ljudi nisu završili posao. Dvije godine sam bio ondje i još sam živ”, kazao mu je Blumenfeld na njemačkom. “Drugi put se žalio da ne može spavati jer je prebučno. Odgovorio sam mu da više nije u svom uredu nego u mom”. U svome domu Blumenfeld čuva vreću sa zemljom prikupljenom na mjestima gdje su mu ubijeni članovi obitelji. “Majka mi je rekla da nikada ne zaboravim da sam Židov i poslušao sam je”, kaže Blumenfeld. Unatoč svojim godinama, Blumenfeld nastavlja putovati u Poljsku sa skupinama mladih Izraelaca.

• Iako joj je gotovo 95, **Batsheva Dagan** puna je energije i odlučna iskoristiti svoje iskustvo za educiranje novih

naraštaja. Kad je iz Auschwitza izašla živa, imala je samo jedno na umu. “Reci ljudima”. Ona je radila u Birkenauu, u skladištu gdje su se gomilale cipele i druge osobne stvari logoraša. “Ondje sam provela 20 mjeseci, 600 dana i noći”, rekla je Dagan. Zadaća joj je bila da spaljuje putne kovčege Židova koji su stizali u logor. “Izračunajte koliko je to sekundi, a svake sekunde bojite se da ćete umrijeti. Nemate pojma što to znači, živjeti svaki trenutak s prijetnjom da vam je zadnji”. Iz svoga iskustva nastoji izvući nešto pozitivno i preneti dalje. “Ne prenosim samo užase Holokausta, nego i lijepe stvari poput pomaganja jednih drugima, vrline da se podijeli komadić kruha, prijateljstvo. Ostali smo ondje ljudi”. Njihov osjećaj pobjede najviše stiže iz svakodnevnog života i gledanja kako novi naraštaji odrastaju. “Živa sam. Patila sam, ali sam to nadjačala”, kaže Dagan.

KL AUSCHWITZ BYŁ NAJWIEKSZĄ NIEKIEKIM NAJWIĘKSZYM OBOZEM KONCENTRACYJNYM (OD 1943 R. WIELEKIEJ NAWET) IZAGADY ŻYDÓW. W LATACH 1940-1945 NAZISZO DEPORTOWALI DO NIEGO OD NAJWIĘK 1 300 000 LUDZI:
1 100 000 ŻYDÓW,
140 000-150 000 POLAKÓW,
21 000 ROMÓW (CYGANKÓW),
15 000 SOWIECKICH JEŃCÓW WOJENNYCH,
25 000 WIEŚNIÓW INNYCH NARODOWOŚCI.
1 100 000 Z NICH POKOZIŁO ŚMIERĆ W AUSCHWITZIE. OKOŁO 95 % OPAR STANOWIŁ ŻYDÓW. W WIEKSZOŚCI ZAGRODOWANI PRZET (ESZAKANÓW W KOMBORACH SAŻONYCH).
KL AUSCHWITZ WAS THE LARGEST NAZI GERMAN CONCENTRATION CAMP AND SINCE 1942 NAZI EXTERMINATION CENTRE FOR JEWS. IN THE YEARS 1940-1945, THE NAZIS DEPORTED AT LEAST 1,300,000 PEOPLE TO AUSCHWITZ:
1,100,000 JEWS,
140,000-150,000 POLES,
21,000 ROMA (GYPSIES),
15,000 SOVIET PRISONERS OF WAR,
25,000 PRISONERS FROM OTHER ETHNIC GROUPS.
1,100,000 OF THESE PEOPLE DIED IN AUSCHWITZ. APPROXIMATELY 95% OF THE VICTIMS WERE JEWS. THE SS MURDERED THE MAJORITY OF THEM IN THE GAS CHAMBERS.

„KTO NIE PAMIĘTA HISTORII SKAZANY JEST NA JEJ PONOWNE PRZEŻYCIE.”

GEORGE SANTAYANA

”THOSE WHO DO NOT REMEMBER THE PAST ARE CONDEMNED TO REPEAT IT.”

GEORGE SANTAYANA

MUZEJ AUSCHWITZ

— MJESTO UČENJA POVIJESTI

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

“Za neke od logora čula sam već za vrijeme rata, a za druge poslije. Naravno, za Jasenovac sam doznala od moje tete Gize jer smo slali pakete s hranom i odjećom stričeku u logor. Kad se on uspio vratiti, striček mi je mnogo pričao o tome kako je tamo preživio, kako je vidio mog tatu, itd. Nisam sigurna jesam li tada čula i za ime na logora u Njemačkoj i Poljskoj, osim za ime Auschwitz. Te 1943. imala sam samo pet godina, ali se sjećam kad se striček vratio od pokušaja da nađe tetu Gizu — nju su uhvatili i poslali u Njemačku te vjerojatno odveli u Auschwitz. Nismo bili sigurni u to, ali poslije dugo godina stigla je potvrda da je umrla tamo”, započela je svoja prisjećanja na najranije djetinjstvo gospođa T. Bila je jako mlada, ostala je bez roditelja i samo sa svojim stričekom koji ju je kasnije posvojio. U 40 logora NDH nestao je dosad neutvrđen broj ljudi. Mnogi Židovi iz Varaždina, Zagreba, Splita, Rijeke, Čakovca, deportirani su logore smrti na tlu današnje Poljske, posebno u Auschwitz-Birkenau, najveći i najstrašniji.

Auschwitz je ime koje je pobuđivalo strah i jezu mnogih preživjelih. A njih nije bilo mnogo. Borbe za oslobođenje Poljske bile su teške. Samo pri osvajanju grada Oswiecima poginulo je 230 crvenoarmejaca. Kada su 27. siječnja 1945. pripadnici 322. streljačke divizije ušli u prostor Auschwitz-Birkenaua, zatekli su strahoviti

LOGOR AUSCHWITZ-BIRKENAU

prizor: napuštene barake, mnogo smeća, gomile mrtvih i samo 7200 preživjelih logoraša. Neki su bili u tako lošem stanju da su, unatoč pruženoj medicinskoj skrbi i hrani, umrli u narednim danima. Logor je pružao sliku strave koja je tamo vladala prethodnih četiri godina. Iako razoreni, krematoriji i plinske komore vjerno su svjedočile čemu su služile. Prilikom povlačenja, nacisti su postrijeljali 600 logoraša. I nakon što su sovjetski vojnici sahranili tijela preminulih logoraša, jezu su izazivale brda putnih kovčega, invalidskih štaka, željeznih lončića. Iz jednog skladišta ispadalo je na tisuće talita, molitvenih šalova ubijenih Židova.

U drugih šest skladišta bilo je više od 100.000 ženskih haljina, muških odijela i cipela koje nacisti nisu uspjeli spaliti prije povlačenja. Najžasniji prizor pružale su hrpe ljudske kose. Unatoč strahotama koje su logoraši proživjeli na tom mjestu, nisu se nakon otvaranja logorskih vrata razbježali na sve strane. Zima, bolesti i onemoćalost, kao i bitke koje je još trebalo dobiti, natjerali su ih da ostanu u logorskim barakama dok se dovoljno ne oporave za povratak kućama. U tom času možda se i nije previše razmišljalo što će biti sa samim logorom. Logor je služio kao bolnica i privremeni zatvor za uhvaćene nacistice. U tjednima bezvlašća

i nesigurnosti, mnogi su Poljaci došli iz okolice i uzeli materijal logorskih baraka ili zidova da poprave svoje oštećene kuće. Ništa neobično — sličnu je sudbinu doživio i Jasenovac. Cigle, crijep, željezni okovi, drvena građa, namještaj, uzimalo se sve što se moglo iskoristiti. Svijest o potrebi očuvanja tog mjesta bila je potisnuta strahotama rata i opravdanom mržnjom prema svemu što je ostalo iza nacista.

Sporazumom u Jalti (veljača 1945.) Poljska je uključena u sovjetsku vojnu, političku i gospodarsku zonu. Poslijeratne godine obilježile su širenje politike o nacističkim hordama, Hitlerovoj namjeri da uništi cijelu židovsku zajednicu, a da slavenski rod porobi ili raseli. Od strane vlasti namjerno je poticana mržnja. Ratna historiografija preuzela je jednostrani obrazac u kojem se podučavalo o zločinima protiv čovječnosti koje su počinili Nijemci, a prešućivali se neki drugi događaji koji nisu išli u korist sovjetskoj komunističkoj historiografiji. I sovjetskim i poljskim vlastima bilo je od velike važnosti prikazati logore kao dokaze njemačke izopačenosti. S pokazivanjem logora kao mjestima užasa započeli su Amerikanci odmah po oslobođenju. “Nismo znali što se tu događalo”, govorili bi Nijemci. To je razbijesnilo Amerikance tako da je general George S. Patton naredio pučanstvu Hitlerova omiljena grada Weimara da obiđe logor Buchenwald. Nijemci su bili zaprepašteni i u šoku.

U travnju 1946., gotovo godinu dana od završetka zadnjih sukoba na europskom tlu, poljsko Ministarstvo kulture i umjetnosti šalje delegaciju bivših logoraša da obiđe Auschwitz, zaustavi njegovo devastiranje i razmotri mogućnosti osnutka muzeja na tom području. Bilo kakva druga namjena ostacima najvećeg logora smrti bila je nezamisliva. Tko bi se želio koristiti barakama nekadašnje poljske vojarne, a kasnije mjestom najvećeg zločina ljudske povijesti? Cilj je bio

izložbom prikazati njemačke masovne zločine nad ljudima s osvojenih područja. Izložba je trebala biti podijeljena na tri dijela: u prvom bi se prikazale životne priče logoraša u Auschwitzu, u drugom stanje u porobljenoj Europi tijekom rata, dok bi treći dio govorio o ostalim nacističkim logorima. Pritom bi se koristile samo zidanice Auschwitza, dok bi Birkenau postao grobljanski park. Glavna namjera bila je edukacija posjetitelja. Za nekadašnje podlogore u okolici planirano je da se pretvore u farme koje bi zaradom održavale logor-muzej. Dana 14. lipnja 1947. Auschwitz-Birkenau otvoren je kao memorijalni muzej. UNESCO 1979. dodaje Auschwitz na popis svjetske kulturne baštine. No, do 1970-ih za muzej u Auschwitzu se znalo većinom u Poljskoj te među povjesničarima. Tek kad se na Zapadu sve više počelo propitivati o Holokaustu, o nekadašnjem najvećem logoru saznali su svi. O Treblinku, Sobiboru, Chelmu, Belzecu ipak se ne zna toliko. U razdoblju 1945. – 1970. snimljeno je tridesetak filmova s tematikom Holokausta. Prvi među njima koji govori i o Auschwitzu bio je “Posljednja faza” (1948.) poljske redateljice Wande Jakubowske. Scenarij je napisala prema iskustvima iz logora u kojem je i sama bila zatočena. Novine, televizijske serije, filmovi, sve su češće govorili o Auschwitzu. Snimana su svjedočanstva preživjelih. Auschwitz je prestao fikcija, o tom ste logoru sada mogli čitati knjige ili slušati radijske emisije. Kultura sjećanja potaknula je interes.

Padom Željezne zastave sve više posjetitelja dolazi u Auschwitz. Svake godine muzejski kompleks obiđe više od 100.000 posjetitelja. Oni koji su tu bili više puta tvrde da jedan posjet, u jednom danu nije dovoljan. Svakim posjetom sazna se više. U ovom muzeju nema smijeha, nema zabave. Sve to prestaje prolaskom ispod natpisa “Arbeit Macht Frei”. I 75 godina nakon oslobođenja, logor odiše

tjeskobom i žalosti. Užas nekoliko ratnih godina ne mogu zamijeniti ni stoljeće svakodnevice. Danas svaki hrvatski učenik dozna za Auschwitz. Da je bio najveći logor, da su tamo stradavali Židovi, Romi, sovjetski vojnici, Jehovini svjedoci, Poljaci. Da je Hitler bio glavni pokretač rata (usprkos Rezoluciji 2019/2819), da je u ratu sudjelovala NDH, i to na strani fašista. No, jedno se uči, a drugo pamti. Sve dok ima onih kojima su nacisti bili simpatici jer su radili i dobre stvari i kojima su ustaše bili hrvatski vojnici, a partizani srpski osvajači, učitelji povijesti imaju posla. Kurikulum kaže jedno, a okruženje drugo. Ima i onih koji govore da je sve laž i da ubijanja u logorima nije bilo. Spominju se koncerti, utakmice, posjeti. Pa gdje su onda nestale teta Giza, majka i otac, druga teta Blanka, tetak Rudi, sestrične s kojima se nekad igrala, djed i baka gđe T.?

Vizije širimo svakog dana. Tako se danas više ne prikazuju slike mrtvih, ljudski ostaci ili slike onih u patnji. Bila bi to dehumanizacija žrtava po drugi puta. I muzejski postav Auschwitza doživio je promjene. Iako su slike nasilja uklonjene, izloženi predmeti vjerno predočuju što se tu zbivalo do siječnja 1945. “Očito je da se genocid morao prikazati, ali muzej djeluje šokantno, čak i danas. Nema obaveze da svi učenici moraju posjetiti Auschwitz, ali mnoge škole organiziraju tamo terensku nastavu. Mislim da je svaki srednjoškolac posjetio muzej barem jednom. Interes za poviješću i masovni posjeti logoru vjerojatno su premašili sva očekivanja utemeljitelja muzeja. Tko bi pomislio da će tričetvrt stoljeća nakon oslobođenja, Auschwitz i dalje privlačiti desetine tisuća posjetitelja iz cijelog svijeta? Muzej nam je potreban, zato ne bih mijenjala ništa u njemu”, smatra Urszula, profesorica povijesti iz Poljske.

ELIE WIESEL: “NAKON AUSCHWITZA, NIŠTA VIŠE NIJE ISTO”

PIŠE: F. C.

Preživjele žrtve Holokausta i Auschwitz-a morale su nastaviti živjeti a taj život nije bio lak. Bio je isprepleten osjećajima krivnje zbog toga što su upravo oni preživjeli a toliki drugi nisu, noćnim morama zbog užasa kojima su svjedočili i koje su proživjeli, strahovima, pitanjima na koja nije bilo odgovora.

Jedan od preživjelih bio je i književnik Elie Wiesel, čovjek koji je ostatak svog života posvetio promicanju tolerancije i upozoravanju na ono što mržnja može prouzročiti. Elie Wiesel, rođen u hasidskoj obitelji u Rumunjskoj 1928., imao je 16 godina kada je deportiran u Auschwitz, u kojem su mu ubijene majka i mlađa sestra. U Buchenwaldu je izgubio oca, a oslobođenje je Elie Wiesel dočekao s dvije starije sestre. U Francuskoj je studirao i proučavao Talmud, a kasnije se preselio u New York gdje je živio do kraja života. U svojim se djelima bavio problemima Holokausta i općenito ljudskih stradanjima, a za svoj neumoran rad nagrađen je 1986. Nobelovom nagradom za mir.

Elie Wiesel bio je i pravi umjetnik riječi. On je 1995., povodom 50 godišnjice oslobođenja Auschwitz-a održao govor na kojeg vrijedi podsjetiti i ovom prigodom:

“Nakon Auschwitz-a, ništa više nije isto”

Ovdje gore nebo i zemlja. Obraćam vam se kao muškarac, koji prije 50 godina i devet dana nije imao ime, nije imao

nadu, nije imao budućnosti i bio je poznat jedino po svom broju A7713.

Govorim kao Židov koji je vidio što čovječanstvo može samo sebi učiniti u pokušaju da istrijebi cijeli jedan narod i nametne patnje i poniženja i smrt brojnim drugima.

Na ovom mjestu tame i zlobe, možemo jedino stajati u strahu i sjećati se brojnih žrtava ovoga mjesta, žrtva bez država, bez lica i bez imena. Zatvorite oči i pogledajte: pojavljuju se beskrajne noćne procesije, a ovdje je uvijek noć. Ovdje gore nebo i zemlja.

Zatvorite oči i slušajte. Slušajte tihe krikove užasnutih majki, molitve prestravljenih staraca. Slušajte suze djece, židovske djece, i među njima suze prekrasne male djevojčice, djevojčice zlatne kose čija ranjiva nježnost me nikada nije napustila. Gledajte i slušajte dok oni tiho hodaju prema tamnim plamenovima koji su tako veliki da se čini da je čitav planet u opasnosti.

Yitgadal veyitkadash, Shmay Rabbba

U tom kraljevstvu mraka, bilo je puno ljudi. Dolazili su iz svih okupiranih zemalja Europe. I onda su tu bili Romi i Poljaci i Česi... Istina je da nisu sve žrtve bili Židovi. Ali svi Židovi su bili žrtve.

Sada, kao i tada, postavljamo pitanje svih pitanja: koji je bio smisao toga što se tako rutinski odvijalo u kraljevstvu vječnog mraka? Koji oblik poremećenog uma je mogao osmisliti takav sustav? A on je funkcionirao. Ubojice su ubijale,

žrtve su umirale i svijet je bio svijet i i sve se ostalo odvijalo, život se odvijao kao i obično. Što se događalo u obližnjim gradovima? U obližnjim zemljama, što se tamo događalo? Život se nastavljao.

Yitgadal veyitkadash, Shmay Rabbba

Birkenau, koji je bio prekretnica, proizveo je mutaciju kozmičkog opsega, utjecajući na ljudske snove i nastojanja. Nakon Auschwitz-a, stanje čovječanstva više nije isto. Nakon Auschwitz-a, ništa više neće biti isto.

Yitgadal veyitkadash, Shmay Rabbba

Dok se sjećamo samoće i boli žrtava, proglasimo ovaj dan danom sjećanja na njihovu smrt, a ne proslavom naše vlastite pobjede nad smrću.

Dok se sjećamo prošlosti, moramo pogledati sadašnjost i budućnost. U ime svega onoga što je sveto u sjećanju, prekinimo krvoprolića u Bosni, Ruandi i Čečeniji, zlobne i nemilosrdne napade na Židove u Svetoj zemlji. Odbacimo i suprotstavimo se vjeskom fanatizmu i rasnoj mržnji.

Zbog naše djece, moramo se sjećati Birkenaua tako da on ne postane njihova budućnost.

Yitgadal veyitkadash, Shmay Rabbba

Plači nad svojom djecom čija smrt nije oplakana, plači nad njima, Oče naš na nebu, jer njima nije dano pravo da budu pokopani, pa je samo nebo postalo njihovo groblje”.

RONALD S. LAUDER U AUSCHWITZU: “ŠTO SMO SVE IZGUBILI..”

PIŠE: J. B.

Predsjednik Svjetskog židovskog kongresa Ronald S. Lauder održao je u Auschwitzu na 75. godišnjici oslobođenja logora snažan govor u kojem je, između ostaloga, istaknuo važnost stalne borbe protiv antisemitizma.

“Ja nisam osloboditelj, iako pozdravljam hrabrost veterana koji su nas sve spasili. Ovdje sam, jednostavno, kao Židov. I kao i za sve Židove bez obzira gdje se nalazili, ovo mjesto, ovo užasno mjesto zvano Auschwitz, postalo je nažalost neodvojivi dio svih nas. Auschwitz je kao ožiljak užasne traume. Nikada ne odlazi, i bol nikada ne prestaje”, rekao je Lauder.

“Često smo se svi pitali kako je moguće da je tako napredna zemlja (Njemačka, op.a.) koja je svijetu dala veliku književnost i postigla velike uspjehe na polju umjetnosti i znanosti, mogla potonuti u takvu mržnju. Ali za mene je jasno, iako su Njemačka i Austrija uzrokovale, stovrile i izvele takvo zlo, praktički su sve druge europske zemlje pomogle nacistima u progonu svojih židovskih državljana. Previše ljudi u prevelikom broju zemalja omogućilo je da se dogodi Auschwitz. Dok su europski Židovi molili svijet za sigurnu luku — mjesto na koje mogu otići — čitav svijet im je okrenuo leđa. Čak i moja zemlja — kolijevka slabode — ugasila je svjetlo židovskom na-

rodu”, nastavio je predsjednik Svjetskog židovskog kongresa, podsjećajući zatim na razne događaje koji su prethodili i doveli do Auschwitz-a.

U svom je govoru podsjetio i na hrabre Pravednike među narodima, žene i muškarce čija imena, hrabrost i ljudskost židovski narod nikada neće zaboraviti. Na popisu Yad Vashema trenutačno se nalaze imena 27.362 Pravednika među narodima.

Lauder je također izrazio zabrinutost zbog porasta antisemitizma u svijetu. “Nikada nećemo istrijebiti antisemitizam. To je smrtonosni virus koji je s nama već 2.000 godina. Ali ne možemo okrenuti glavu i pretvarati se da se to ne događa. To su ljudi učinili 1930-ih i to je dovelo do Auschwitz-a”, rekao je.

Tri godine, tri mjeseca i tri tjedna nakon oslobođenja Auschwitz-a, nastavio je Lauder, židovski narod je ostvario svoj dvije tisuće godina star san i osnovao židovsku državu Izrael, a ostvarenje tog sna predstavljao je tada i danas predstavlja pravo čudo.

“I da ne govorimo o drugim razlozima, već o tome da niti jedna zemlja na svijetu nije željela primiti židovske izbjeglice kada su oni molili za svoje živote, onda je to razlog zašto židovski narod treba Izrael”, kazao je Lauder, dodajući da su te izbjeglice koje nitko nije želio stvorile

živu demokraciju, stvarajući jedno čudo za drugim, braneći istovremeno svakoga dana svoju egzistenciju.

Auschwitz podsjeća na neumoljive brojke među kojima su milijuni ubijenih, te milijun i pol ubijene židovske djece tijekom Holokausta, brojka koja šokira i slama srca.

“To je tako bolno da o tome pokušavamo ne misliti. Previše boli. Da je tih milijun i pol djece moglo živjeti kao sva druga djeca na svijetu, oni bi danas imali 70 ili 80 godina. Bili bi obrazovani, oženjeni. Imali bi svoju djecu. Koji gubitak. Ali još je nešto izgubljeno. Što bi tih milijun i pol ljudi stvorilo? Kakve simfonije? Kakvu veliku književnost? Kakvu tehnologiju? Kakva medicinska otkrića smo izgubili?”, upitao se Lauder.

“Svaki puta kada čujemo antisemitisku izjavu, kada Židovi napadaju na ulici, kada bez razloga napadaju Izrael, ne smijemo šutiti. Ne smijemo biti indiferentni. I nemojte to učiniti samo za židovski narod diljem svijeta. Učinite to za svoju djecu, učinite to za svoje unuke. Nemojte šutiti. Nemojte dozvoliti da se ovo ikada više dogodi bilo kojem narodu”, rekao je na kraju svog govora predsjednik Svjetskog židovskog kongresa.

ANGELA MERKEL PRVI PUTA U AUSCHWITZU: ODGOVORNOST ZA ZLOČINE DIO JE NJEMAČKOG IDENTITETA

PIŠE: F. B.

Njemačka kancelarka Angela Merkel prvi je puta početkom prosinca 2019. godine posjetila nacistički logor smrti Auschwitz-Birkenau. Baš kao i njezini prethodnici, bivši njemački kancelari Helmut Schmidt i Helmut Kohl, i Angela Merkel odala je počast žrtvama tog logora ne bježeći pri tome od odgovornosti Njemačke za zločine počinje u Auschwitzu i drugdje tijekom Holokausta.

Prvi njemački kancelar koji je došao u Auschwitz bio je Helmut Schmidt i to u studenome 1977. godine. Njegov posjet Auschwitzu bio je prvi posjet jednog njemačkog kancelara i ustvari prvi posjet jednog visokog njemačkog političara mjestu na kojem je tijekom Holokausta sistematski ubijeno više od milijun i pol ljudi, većinom Židova. Svijet, a posebice preživjele žrtve te obitelji ubijenih, s velikom su pažnjom pratile ovaj posjet. Helmut Schmidt imao je tada 58 godina a tijekom Drugog svjetskog rata i sam je bio vojnik u Wehrmachtu.

“Zapravo bi čovjek na ovom mjestu morao šutjeti. Ali siguran sam da njemački savezni kancelar ovdje ne smije

šutjeti”, započeo je svoj govor Schmidt, a govorio je i o odgovornosti i krivici.

Dvanaest godina kasnije u Auschwitz je došao Helmut Kohl, koji je odlučio da neće održati govor jer je “to mjesto na kojem čovjek ne može držati govor”. U knjigu utisaka spomenuo je neizrecivu bol koja je nanesena u njemačko ime pripadnicima brojnih naroda, osobito europskih Židova, i time izričito istaknuo Židove što Schmidt nije učinio.

Angela Merkel je od samih početaka svog kancelarskog mandata pokazivala da je podsjećanje na nacističke zločine dio njezine politike. Iako je tek sada prvi puta posjetila Auschwitz, ona redovito sudjeluje na svim događanjima njemačke židovske zajednice, pet puta je posjetila Yad Vashem, a posjetila je jednom i koncentracijski logor Buchenwald, te dva puta logor Dachau.

Njemačka kancelarka u Auschwitz je stigla zajedno s poljskim premijerom Mateuszom Morawieckim, ravnateljem ustanove Auschwitz-Birkenau Piotrom Cywinkim, 87-godišnjim Stanislawom Bartnikowskim koji je preživjela žrtva Auschwitzu te predstavnicima židovske zajednice.

Ona je tijekom boravka na mjestu nekadašnjeg logora još jednom dokazala da ne bježi od njemačke odgovornosti

prema zločinima počinjenim tijekom Holokausta, ističući kako na te zločine treba podsjećati, imenovati zločince a žrtvama dati dužno poštovanje. “Sjećanje na zločine, identificiranje počinitelja i davanje žrtvama dostojne počasti, to je odgovornost koja nikada ne prestaje. O tome se ne pregovara. To je neodvojivo od naše zemlje. Biti svjestan te odgovornosti dio je našeg nacionalnog identiteta”, istaknula je Merkel, te dodala da osjeća “duboki sram” zbog nedjela koje su počinili nacisti u tom logoru smrti tijekom Drugog svjetskog rata.

Svaka od 1,1 milijun žrtava u Auschwitzu imala je “ime, dostojanstvo, podrijetlo, povijest”, nastavila je njemačka kancelarka, te posebno naglasila da šutnja nije odgovor i da u Njemačkoj i Europi mora postojati nulta stopa tolerancije za antisemitizam.

Posebno je također napomenula kako smatra velikim darom činjenicu da danas, nakon nacističkih zločina, u Njemačkoj ponovo postoji židovska zajednica.

Angela Merkel je obećala da će Njemačka Zakladi Auschwitz-Birkenau, koja se zalaže za održanje spomen-područja na mjestu bivšeg koncentracijskog logora, dati potporu od 60 milijuna eura. Njemačka je najveći donator te Zaklade.

ZAPIS O ONE TRI

PIŠE: ANDELKA MARTIĆ

Bile smo tri: Eli, Lili Prajs i ja, pisac ovog zapisa. Eli i Lili bile su blizanke smeđih pletenica i velikih, tamnih očiju. I ja, uvijek u sredini, izrazito plavokosa i plavooka. Kad god je bilo moguće, bile smo zajedno. Jednog dana dobile smo nadimak “One tri”. Dolazeći pred školu smijale smo se glasno. Palo je pitanje: tko se to tako smije? Odgovor je bio “one tri”. Malo pomalo ostale smo One tri. Uvijek nasmijane, vesele i bezbrižne. One tri.

Jednog mi je dana moj četiri godine stariji brat Ivica rekao da moramo razgovarati. Bio je esperantist i dopisivao se s mladima iz čitave Europe. Znao je što se u svijetu događa. Govorio mi je da dolaze teški dani za sve koji su Židovi i nekatolici i sve one koji su protivnici fašizma. Rekao mi je da upozorim Eli i Lili.

Dva, tri dana nisam govorila ništa, neka se još malo smiju i budu vesele. Onda sam im ponovila Ivičine riječi. Lili je rekla: “Nemamo rodbinu koja bi se mogla pobrinuti za nas.” Odgovorila sam: “Skupi onda sav novac i preko prijatelja i znanaca nađi nekoga tko će vam pomoći.” “Nemamo novaca. Sve naše bogatstvo su šivaće mašine koje hrane obitelj našu i naše četiri radnice.” Šutjela sam. Znala sam da je to istina.

Nedugo zatim počelo je. Zemlju su okupirali Nijemci i na vlast su došli ustaše, a s njima je došla i smrt. Bilo je to 6. travnja 1941. godine. Danju je izgledalo sve mirno, a noću su se čuli pucnjevi i učestalo bruhanje kamiona. Odvozili su prokazane Židove.

Židovski đaci još su smjeli pohađati nastavu pa smo nas tri i dalje sjedile u prvoj klupi. Jednog je jutro u razred ušla razrednica očito veoma ljutita. Bacila je na stol imenik, snažno, da se digla prašina. Pogledom je prešla razredom, a onda ga zaustavila na našoj klupi. Nekoliko trenutaka je promatrala nas tri. A onda je viknula “Prajsove, u zadnju klupu!” Ustale su bez riječi, uzele svoje torbe i sjele u zadnju klupu. Par sekundi gledala sam razrednicu, do tada omiljenu. Izbjegavala je moj pogled. Onda sam pokupila knjige i sjela između Eli i Lili. Ostale smo “one tri”.

Zvonilo je za odmor. Razred se ispraznio. U neobičnoj tišini nastale su grupe. Bilo je podrugljivih, zabrinutih, ravnodušnih. Raspoloženja vjerojatno donesenih od kuće.

Sama je stajala još jedna učenica. Bila je to 16-godišnja Rut Goldštajn, najljepša u cijelom razredu — Židovka. Mahnula sam joj da priđe, ali nije htjela. Znala je da smo radije same. Odmor je odzvonio. Učenice su bez buke ulazile u razred, a nas tri smo čekale da sve uđu. Odjednom sam osjetila gotovo uplašeno milovanje. Začudeno sam podigla glavu. Ugledala sam leđa razrednice. Ulazila je u razred. Nas tri ili one tri sjele smo u svoju zadnju klupu. Bila sam gotovo sretna. Sada sam znala da je premještanje blizanki napravila po naređenju.

Neko kratko vrijeme, ne sjećam se koliko je to trajalo, mirno smo sjedile u zadnjoj klupi. Jednog dana na putu za

školu sačekale su me pred Kovnicom novca na Savskoj cesti, uplašene i uzrujane. Bez osmijeha. Upitala sam ih što se dogodilo? Bez riječi su se okrenule. Na odjeći bilo im je pričvršćeno slovo Ž. Bile su obilježene. Nekoliko dana nakon toga hodale smo od Kovnice prema školi. Iznenada se pred nama pojavio stražar još u uniformi Kraljevine Jugoslavije. Zaustavio nas je i gledao par sekundi pa rekao: “Okrenite se.” Okrenule smo se. Onda je mene upitao: “Gdje je tebi zvijezda?” Odgovorila sam: “Ja nisam Židovka.” “Vidim, tako izrazito plavu kosu nema niti jedna Židovka.” Nešto je promišljao, a onda požurio: “Učinit ću nešto dok sam još čovjek. Iza nas ide grupa ustaških agenata. Provjeravaju jesu li Židovi stavili Ž na odjeću i nežidove koji su s njima u društvu. Blizu su, mogu vas uhvatiti.” Uplašila sam se. Znala sam što me onda čeka. “Vi Židovke pređite ispod podvožnjaka na drugu stranu pa se izgubite u sporednim ulicama. A ti plava idi kuda hoćeš, tebe nitko neće zamijeniti za Židovku.” Razišle smo se. Čula sam ga kako mrmlja: “Dok sam još čovjek.” Shvatio je, ostane li dugo u službi ustaša, postat će zločinac kao i oni, nečovjek.

Sastale smo se ispred škole. S prozora se čulo: “Idu one tri. Ne smiju se.” Netko je odgovorio: “Ne bi se ni ti smijala da te čeka ono što njih čeka.” Sjele smo u našu zadnju klupu. Za Eli i Lili nastali su teški dani. Dolazile su popljuvane, blatnjave od zemljanih gruda i s čičkom u kosi, pletenice su sakrile pod odjeću. Pomagala

sam im da se donekle očiste, ali svaki dan događalo se isto. Razrednica ih je savje tovala da ne dolaze u školu. Odmahivale su glavom. Onda su ubrzo njihova mjesta ostala prazna. Zнала sam što to znači: ne postoje više One tri. Bila sam neutješna.

Mного dana kasnije, 8. svibnja 1945. oslobođen je Zagreb. Nitko sretniji od mene. Ulazim kao najmlađi član redakcije armijskog lista “Za pobjedu” Prve proleterske armije generala Peke Dapčevića. Najmlađi član redakcije po godinama i najmlađi oficir po rangju. Nije važno što nosim najniži oficirski čin. Ipak sam ja oficir.

Svi moji drugovi odlaze na Trg gdje je veliko slavlje. A ja žurim do stana gdje sam ostavila mamu i sestru. Jesu li žive? Ivica, moj brat, ubijen je 8. veljače 1942. u Jasenovcu.

Noge koje su prohodale gotovo cijelu Jugoslaviju otkazuju mi sada poslušnost, ali srce ih tjera da požure. Mamu i sestru ugledam kako usamljeno stoje na opustjeloj ulici i čekaju me. I nakon drugo vremena pale smo u topli zagrljaj, i sreće što smo ponovno zajedno, ali i tuge, radi Ivica.

Nismo nažalost bile dugo zajedno. Morala sam se javiti u Redakciju. I doznati što se dogodilo Eli i Lili. I doznala sam. Eli, uvijek poduzetnija, uspjela je

nekako iskočiti iz vlaka za Auschwitz, zameo joj se svaki trag. A Lili i ostali dio obitelji Prajs odnio je zločinački, neshvatljivi i strašni crni oblak koji je pokazivao svijetu što nečovjek može učiniti čovjeku.

Zauvijek su nestale Eli i Lili, moje mile Židovčice, ostala sam samo ja, pisac ovog zapisa.

Živim smireno u Domu zaklade Lavoslava Schwarza, okružena pažnjom i gotovo svakodnevnim posjetima moje obitelji. 96 mi je godina i ne tražim više od života.

Dobro mi je, ali teško podnosim dane tužnih sjećanja.

ULOGA I BUDUĆNOST VJERE U EUROPI

(Predavanje rabina, dr. Waltera Rothschilda, na Katoličkom fakultetu u Paderbornu, 23. studenoga 2018. godine)

PREVELA: TRUDA PREIS HUR

Prije svega, želio bih vas upozoriti da ću započeti prilično negativno i pesimistično, a potom ću možda postati lagano optimističan, ali možda i ne! Tu i tamo ću ispričati viceve, jer bih bez humora već davno bio mrtav, a uloga viceva je da vas drže budnim. Jer, sama je tema ozbiljna, i to vrlo ozbiljna.

U Europi će i dalje postojati vjera sve dok ona ima svoju funkciju. A koja je to funkcija? Njena funkcija nije samo

služiti turizmu. Ili možda nostalgiji. Ili pak nacionalizmu.

Mogle bi se uništiti sve katedrale u Europi, pa ipak to ne bi ništa značilo. Uklonite zračne luke, pa ipak, čovjek je pronašao druge putove da dođe u nebo. I da se ponovno vrati na zemlju. I da ljudi međusobno komuniciraju.

Vjera stoga treba naći svoju funkciju. Kao i ranije. Ta je funkcija pružanje utjehe ljudima ali istodobno predstavlja i izazov za ljude. Vjera treba ponuditi čovjeku jednu drugu perspektivu od one potrošačke, materijalističke, od opsesije s granicama, zastavama i narodnim

pjesmama te nepovijesnim nacionalnim ponosom, treba odvratiti od svega štetnoga. Većina ljudi ovdje žive u najviše četiri dimenzije od kojih su tri konkretne: lijevo/desno, gore/dolje, naprijed/natrag, a četvrta je vrijeme. No, vjernici bi trebali živjeti u barem šest dimenzija, jer za nas postoji vrijeme PRIJE vremena i vrijeme NAKON vremena. Za nas postoji Stvoritelj prije postanka, naš je zemaljski život započeo u nekom trenutku i u nekom trenutku može završiti. Ja ovdje i sada nisam samo kao Ja, već kao biće, kao i svi drugi. Ja sam baštinik mnogih generacija prije mene i odgovoran sam za genera-

cije koje će me slijediti. Odgovoran sam za njihov način života i hoće li uopće živjeti. Imam dušu i kao vjernik svake sam minute konfrontiran s dvije najveće zagonetke postojanja — smrtnošću i besmrtnošću ili vječnošću. I za vezu među njima. Koliko mi još vremena preostaje da postignem sve što trebam postići? A što tada slijedi? Mogu li utjecati na to na bilo koji način? Moj problem nije samo “Što je smisao života?” već “Što je smisao MOJEG života?” Kao čovjeka i kao Židova.

Židovstvo može ponuditi mnoga korisna i zanimljiva pitanja i perspektive, no nažalost u Europi gotovo da i nema Židova koji bi ta pitanja mogli artikulirati. O tome treba biti iskren. Osobno sam uvjeren da će uvijek postojati oni koji su preostali — na hebrejskom se kaže “She’ar Jaschuw”, uvijek će biti mali broj preostalih Židova i za to sam se zalagao više od dvadeset godina u Njemačkoj, Austriji, Poljskoj, no više od tog malog broja preostalih nema nas danas. Stoga smo mi puno previše uključeni u naše vlastito preživljavanje kao Židovi ili u preživljavanje židovske zajednice, a imamo premalo energije ili vremena baviti se s ostalim problemima u Europi. Ne čuje se židovski glas u važnim etičkim i političkim raspravama našeg vremena kao što su siromaštvo, izbjeglice, uloga tehnologija, porast stanovništva na zemlji, okoliš i održivost... Ne radi se o tome da židovstvo o tim temama nema što reći, baš naprotiv, imamo izvrsne mogućnosti učenja, tekstove i koncepte, no nedostaju Židovi, a posebno obrazovani Židovi, koji bi o tome mogli govoriti. Situacija je drugačija u SAD-u, ali ovdje u Europi izumiremo (a posebno sada kada moram iz Europe izuzeti Englesku!). To treba reći. U vrlo velikim prostorima nema Židova, nema organiziranih zajednica. U nekim se gradovima nalazi “jedna zajednica”, a u njima su se nekada nalazile mnogobrojne zajednice koje su međusobno vodile

žive rasprave i međusobno se svađale, jer i taj je pluralizam sastavni dio židovstva. Sada nas međutim ima tako malo da se svi moramo povezati i nastupiti u jedinstvenoj i nažalost autoritativnoj strukturi. Ili, napustiti zajednicu, izaći iz nje.

Tu i tamo se pojave pojedini Židovi, ali to su građani, aktivisti, umjetnici koji su samo slučajno Židovi i koji nisu ovdje kao Židovi ili zbog svojeg židovstva.

Razlozi tomu su nam poznati. Stoljećima su u Europi postojali kršćani koji su vjerovali u Boga i to do te mjere da su u ime Boga bili spremni ubijati druge. Postojali su i militantni ateisti koji su vjerovali u čovjeka i to do te mjere da su u ime čovječanstva bili spremni ubijati druge. Nakon 1945. gotovo da više i nije bilo Židova u Europi, a oni koji su postojali nisu više vjerovali niti u Boga niti u ljudski rod. Jedni su Židove spaljivani i pretvarali u pepeo kako bi ih mogli koristiti kao gnojivo za zemlju. Drugi pak su ih koristili kao odlagalište (“Landfill”). Da, naši su korijeni i naše kosti duboko integrirane u europsko tlo, ali to ne znači da nas to usrećuje. Židovi se mogu naći svugdje u Europi, no nalaze se uglavnom u masovnim grobnicama i na spomen-pločama.

Židovi su uvijek i svugdje bili “oni drugi” koji su imali vlastito mišljenje, govor, vlastitu vjeru, kalendar, mrežni sustav. Židovi su bili oni koji su štovali Vječnoga umjesto nekog smrtnog čovjeka i koji su mislili na vječnost tvrdeći da uvijek imaju blisku i neposrednu vezu s Bogom. Predstavljali su stalan izazov onima koji su zahtijevali jednolikost, pri čemu su SVI građani trebali biti katolici, evangelisti, socijalisti, nacionalsocijalisti ili komunisti. Bili su izazov svima koji su tvrdili da su ONI predstavnici Boga na zemlji, ogriješivši se pritom o zapovijed “Ne izgovaraj ime Božje uzalud”. Bili su izazov za sve koji su koristili zemaljsku moć kroz pokušaj ili obećanje da će na

zemlji stvoriti raj, a koji su bez razlike donijeli samo pakao na zemlji.

Mnogi od malog broja preživjelih Židova odlučili su nakon 1945. jednostavno napustiti Europu, jer u njoj naprosto nisu vidjeli za sebe nikakvu budućnost. Činjenica je i tragična ironija povijesti, da Europljani sada ne čine ništa drugo osim što unedogled kritiziraju jedinu židovsku državu i financiraju njene neprijatelje. U međuvremenu, ponovno, mnogi Židovi napuštaju Europu, a mnogi od njih odlaze u Izrael. Davka (za inat). Mnogi mladi Židovi ne vide više svoju budućnost u Europi. To je za naše male zajednice životu pogibeljno ali razumljivo. A to znači da će za 20 godina u Europi biti još manje Židova.

(U Njemačkoj je trenutačno registrirano samo 97.000 Židova, od kojih je 50% već u dobi od 60 godina ili stariji. U Poljskoj i skandinavskim i baltičkim zemljama, u Austriji ima ih vrlo malo. U Francuskoj većina Židova još uvijek dolazi iz Sjeverne Afrike).

Europa koja se riješila svojih Židova morala je potom ‘uvesti’ muslimane i to ne samo kao strane radnike (Gastarbeiter), već i da ispuni onaj društveni vakuum koji čine “drugi”. Problem pak je u tome što današnji muslimani nisu nekadašnji Židovi. Oni dolaze iz snažnih muslimanskih država, što tada nije bio slučaj sa Židovima. Ti su muslimani poticali tehnološkim sredstvima i u mnogim su slučajevima obilježeni fundamentalističkom politikom zahvaljujući televiziji i internetu — Židovi to nisu bili. Europljani se toliko boje da ne ponove pogreške iz prošlosti da umjesto toga griješe u sadašnjosti. Današnji muslimani imaju katkada istu društvenu ulogu kao i Židovi iz prošlosti, no oni nisu isti. Nisu isti teološki, politički niti statistički.

Ja nisam prorok, niti sam sin proroka, ali kao Židov znam da je uvijek dopušteno ispitivati i istraživati proroke. To se

ne smatra bogohuljenjem. S očeve sam strane sin izbjeglice. S majčine sam strane unuk iseljenika iz Istočne Europe. Ja sam stranac, Europljanin, i za mene je Europa važan koncept jer inače ne bih ovdje mogao živjeti, putovati, raditi. Sa zabrinutošću promatram kako se jednoj generaciji, možda baš mojoj, zabranjuje podučavati povijest sljedećoj generaciji, kako ne bi učinili i ponovili pogreške generacije prije mene. Rado bih vidio kako više mladih ljudi s pomoću međunarodne putne karte jednostavno mogu upoznati više drugih zemaljaosim svoje vlastite!

Nakon dva svjetska rata koja su pokrenuta iz Europe, nakon razdoblja post-kolonijalizma i gubitka domina-

cije, nakon hladnog rata koji se odvijao u samom središtu Europe, mnogi su Europljani izgubili samopouzdanje i zaboravili što je njihova prava zadaća na zemlji. I to kao ljudi koji bi trebali živjeti u šest dimenzija, koji bi trebali izvući pouku iz povijesti kako bi mogli raditi za bolju budućnost.

Njemačko-britanski liberalni rabin dr. Walter Rothschild rođen je 20. ožujka 1954. godine u Bradfordu, u Ujedinjenom Kraljevstvu. Studirao je teologiju i pedagogiju na Sveučilištu u Cambridgeu, a nakon nastavnčkog ispita otišao je u školu za rabine na Koledžu Leo Baerck u Londonu. Tijekom studija koordinirao je

progresivne židovske omladinske i studentske organizacije u Engleskoj. Doktorirao je 2007. na Kraljevskom koledžu Sveučilišta London na temi "Palestinske željeznice" jer se zbog mnogih putovanja zaljubio u željeznice. Kao rabin radio je u Leedsu, Beču, Berlinu, a od 2001. godine radi kao samostalan rabin u raznim liberalnim židovskim zajednicama. Već nekoliko godina pjeva u jazz-bandu Rabbi Walter Rothschild and the Minyan Boys, a osim toga vrlo aktivno piše, te uz knjige objavljuje svoje tekstove i u novinama.

Rabin Rothschild otac je troje djece i živi u Berlinu.
(*zanimljivo izlaganje rabina Rothschilda pronašla je gospođa Sonja Makek*)

PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA

PIŠE: IVAN BAUER

Dvadeset drugo predavanje u okviru ciklusa "Od Gershwinia do Dylana", o američkim glazbenicima židovskih korijena u jazzu i popularnoj glazbi, održanom 19. studenog 2019. na tribini Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiberg", posvetio sam skladateljima koji su, stvarajući filmsku glazbu, oplemenili američku i svjetsku filmsku umjetnost.

Govorimo li općenito o filmskoj glazbi, njeni su počeci u SAD-u vezani uz muzički film. Prvi takav film, 1927. godine, bio je "The Jazz Singer", u kojem je u naslovnoj

ulozi bio Al Jolson, pravim imenom Asa Yoelson, glumac i pjevač židovskih korijena, podrijetlom iz Litve. Taj je film, ostvarivši i značajan komercijalni uspjeh, najavio pojavu zvučnog filma i završetak ere nijemog filma. Zahvaljujući, među inim, i sve većoj popularnosti zvučnog filma, američka Akademija filmskih umjetnosti i znanosti (Academy of Motion Picture Arts and Sciences) počinje 1929. godine dodjeljivati godišnju nagradu za najbolja filmska ostvarenja. To je popularni Oscar, jedna od četiriju nagrada koje u SAD-u privlače najveću medijsku pozornost. Tu su još Emmy, za televiziju, Grammy, za glazbu i Tony, za brodvejsku kazališnu produkciju. Oscarom se odaje priznanje

postignućima u filmskoj umjetnosti, i to u više kategorija koje se odnose na film u cjelini, zatim na glumu, režiju, scenarij, scenografiju, kostimografiju, fotografiju itd. Zvučni film već krajem dvadesetih godina prošlog stoljeća privlači sve to veći broj skladatelja da u tom novom mediju zablistaju svojim umijećem.

Od 1934. dodjeljuje se tako Oscar i za najbolju filmsku glazbu. Članovi Akademijinog Odsjeka za glazbu biraju dobitnike u dvije kategorije. Nagrada za najbolju izvornu glazbu (Academy Award for Best Original Score) dodjeljuje se za glazbu kojom se kao dramaturškim čimbenikom upotpunjuju filmska slika i riječ. Druga je Nagrada za najbolju izvornu pjesmu

(Academy Award for Best Original Song), a to je bila i tema moje priče koju sam nazvao "Pjesmom od Oscara do Oscara". Prvu je nagradu te 1934. godine osvojila pjesma "Continental" iz filma "The Gay Divorcee". Divorcee je rastavljena žena, a pridjev gay je u to vrijeme značio veseo, vesela, veselo, a tek je kasnije stekao dodatno značenje. Autor Con Conrad nije židovskog podrijetla, ali skladbu sam odabrao jer je prva nagrađena Oscarom. Continental je u to vrijeme bio i vrlo popularan ples, a u filmu je plesao legendarni par — Fred Astaire i Ginger Rogers.

24 skladatelja židovskih korijena dobitnici su nagrade Oscar za najbolju izvornu pjesmu: Harold Arlen, Burt Bacharach, Irving Berlin, Bob Dylan, Sammy Fain, Marvin Hamlisch, Joel Hirschhorn, Justin Hurwitz, Jerome Kern, Jay Livingston, Frank Loesser, Frederick Loewe, Alan Menken, Randy Newman, Richard Rodgers, Stephen Schwartz, Robert i Richard Sherman, David Shire, Stephen Sondheim, Barbra Streisand, Jule Styne, Dimitri Tiomkin i Allie Wrubel. Doista vrlo impresivan broj. Jedanaest nagrađenih pjesama koje smo te večeri čuli iz pera su jedanaestero skladatelja, među njima je i jedna dama. O dvojici je bilo riječi prvi put, a o ostalima sam vrlo podrobno govorio u dosadašnjim predavanjima, pa je za njih bio dovoljan vrlo sažeti podsjetnik.

Akademijin Odsjek za glazbu svake godine nominira pjesme za nagradu Oscar. Prvih desetak godina nije bio ograničen broj nominacija, ali kasnije, u skladu s novim pravilima, nikad ne prelazi pet nominacija, a iz jednog se filma mogu nominirati najviše dvije pjesme. Od šest songova nominiranih, primjerice, 1936. godine, tri su songa i danas često na repertoaru vokalnih interpretata jazza. To su "Pennies From Heaven", "I've Got You Under My Skin" i "The Way You Look Tonight". Izbor je tada pao na potonji

PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA

song, iz filma "Swing Time", a Jerome Kern (1885. – 1945.) postao prvi židovski skladatelj dobitnik Oscara. Tih tridesetih godina Harold Arlen (1905. – 1986.) postao je drugi židovski kompozitor osvajač Oscara, i to za pjesmu "Over The Rainbow", iz filma "The Wizard Of Oz".

I film i pjesma stekli su svjetsku slavu. Ugledni American Film Institute proglasio je 2003. "Over The Rainbow" najboljim filmskim songom svih vremena.

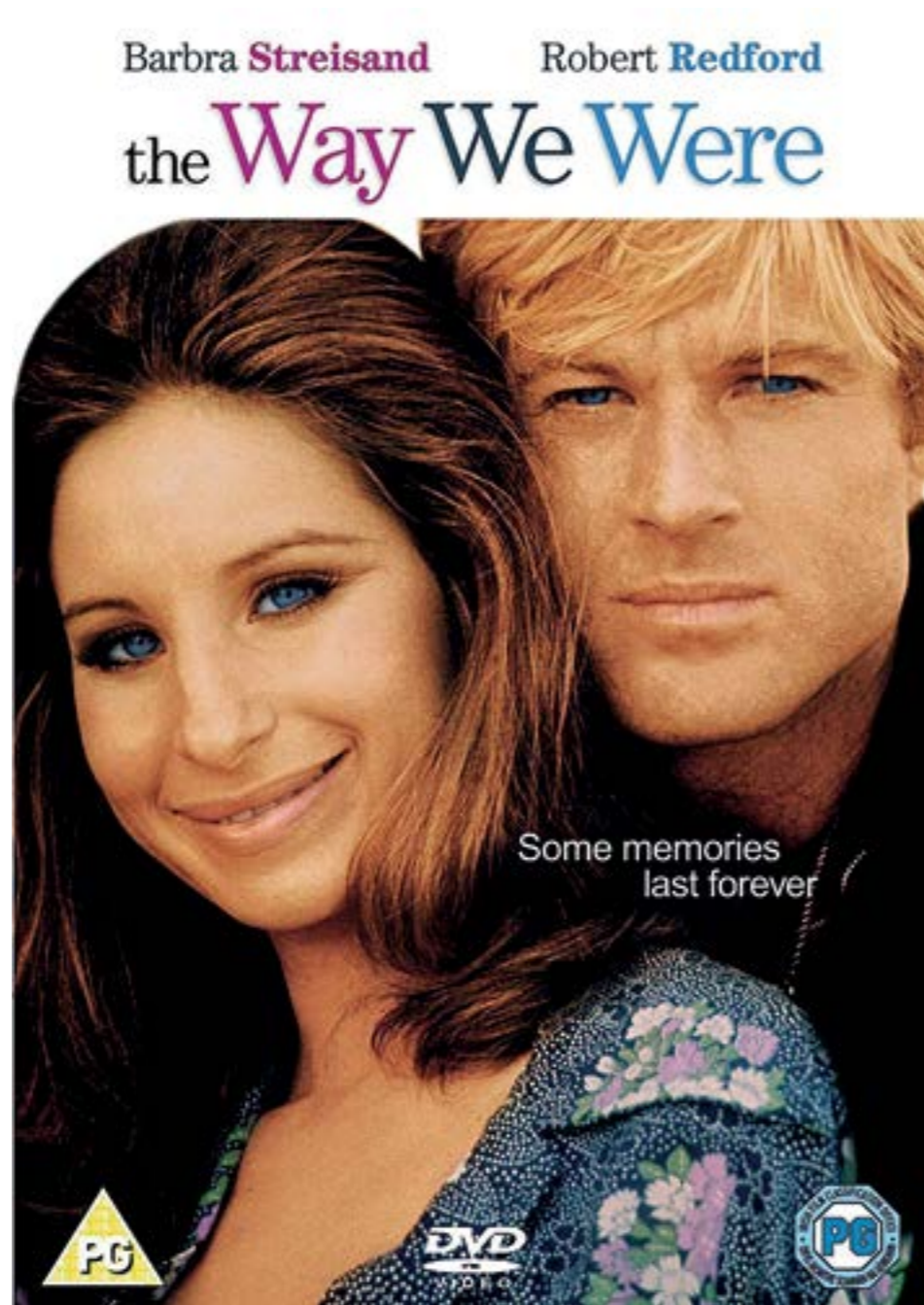
Tridesete, četrdesete i početak pedesetih godina prošlog stoljeća u SAD-u razdoblje su najveće popularnosti mjuzikla, s

jedne strane, i njegova filmskog pandana, muzičkog filma, s druge. Nije stoga čudo da se i songovi, kad je riječ o filmskom žanru, komponiraju uglavnom za muzičke filmove. O tome svjedoče i sljedeće dvije nagrađene pjesme koje sam uvrstio u program. Kompozitor prve je Frank Loesser (1910. – 1969.), a pjesma “Baby, It’s Cold Outside” iz filma je “Neptune’s Daughter”. Druga pjesma je iz filma “Calamity Jane”, s Doris Day u glavnoj ulozi. Taj je film pedesetih godina tjednima punio zagrebačka kina. “Ljubimicu Divljeg zapada” gledao sam barem tri puta, a publici i meni, u drugom redu parketa i u jeku puberteta, posebno se sviđala pjesma “Secret Love”. Skladatelj je Sammy Fain (1902. – 1989.)

Za devet od jedanaest nagrađenih pjesama tekstovi su iz pera autora židovskog podrijetla. Spomenuo sam tek prvog među njima po broju osvojenih Oscara u kategoriji izvorne pjesme. Sammy Cahn (1913. – 1993.) osvojio je četiri Oscara. Napisao je tekst nagrađene pjesme “Three Coins In The Fountain”, koju smo nekoć i u Zagrebu čuli u istoimenom filmu. Autor pjesme je Jule Styne (1905. – 1994.)

Sredinom pedesetih godina sklada se, međutim, sve više i za dramski film, vesterne i trilere. Triler je i film “The Man Who Knew Too Much”, s Jamesom Stewartom i Doris Day u glavnim ulogama. Prigodom snimanja tog čuvenog trilera Doris Day je odbila pjevati pjesmu “Que Será, Será”, izjavivši da je to jedna najobičnija dječja pjesmica. Ipak ju je snimila jer s Alfredom Hitchcockom nije bilo šale, pjesma mu je trebala. U filmu, naime, tom se pjesmom majka javlja svom kidnapiranom sinčiću. S vremenom je “Que Será, Será” postao jedan od najvećih hitova pjevačke karijere Doris Day. Skladatelj je Jay Livingston (1915. – 2001.), a to mu je bio treći osvojeni Oscar za najbolju izvornu pjesmu.

Film “The Sound Of Music”, u nas preveden kao “Moje pjesme, moji snovi”,

PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA

osvojio je sredinom šezdesetih čak pet Oscara u raznim kategorijama, ali nijedan za izvornu pjesmu, unatoč prekrasnim skladbama Richarda Rodgersa. To je tada iznenadilo dio američke i svjetske filmske publike, očito neupućene u pravila Akade-

mije. Naime, pjesma mora biti skladana baš za određeni film. Ako je film adaptacija prethodno produciranog mjuzikla, nijedna pjesma iz mjuzikla ne može biti nominirana za nagradu. A taj je film siže-om i songovima adaptacija mjuzikla “The

Sound Of Music”, iz 1959., čiji su autori Richard Rodgers i Oscar Hammerstein II.

Tih šezdesetih godina svog je Oscara, prvog po redu, osvojio Burt Bacharach (rođen 1928.), glazbenik zavidne vitalnosti. U devedeset i drugoj godini on i dalje nastupa na koncertnim turnejama SAD-om i Europom, privlačeći brojnu publiku svojim pijanističkim umijećem. Nagrađeni song “Raindrops Keep Fallin’ On My Head” iz filma je vrlo popularnog tih godina — “Butch Cassidy And The Sundance Kid”.

Barbra Streisand (rođena 1942.) te se večeri predstavila dvjema pjesmama. “The Way We Were”, pjesma koju je skladao Marvin Hamlisch (1944. – 2012.), iz istoimenog je filma, u kojem je Barbra uz Roberta Redforda u glavnoj ulozi. “The Way We Were” je i naslovna pjesma jednog od njenih najuspješnijih albuma. Barbra je i prva žena dobitnica nagrade Oscar za vlastitu kompoziciju. To je “Evergreen”, iz filma “A Star Is Born”, u kojem je Barbra također u glavnoj ženskoj ulozi, s partnerom Krisom Kristoffersonom.

Odabir određenog skladatelja i njegove pjesme za nagradu Oscar svakako je stvar prosudbe kvalitete songa, ali i odraz afiniteta članova Akademijinog Odsjeka za glazbu i često je predmetom kritičkih komentara stručnjaka i publike. Premda su skladali i za filmski medij, nekoliko je sjajnih američkih kompozitora ostalo bez Oscara. U tom kontekstu spomenuo sam jednog muzičkog velikana. Cole Porter je četiri puta nominiran za tu nagradu, ali je nijednom nije osvojio. Većina židovskih skladatelja bila je, očito, bolje sreće. Od ukupno 85 dosad dodijeljenih Oscara za najbolju izvornu pjesmu kompozitori židovskih korijena osvojili su 33 Oscara. Evo i autora tih korijena koji su osvojili više od jednog Oscara: Alan Menken četiri Oscara, Jay Livingston tri, a Burt Bacharach, Sammy Fain, Joel Hirschhorn, Jerome Kern i Randy Newman po dva.

PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA

Na prvom je mjestu Alan Menken (rođen 1949.), skladatelj, dirigent i glazbeni producent. Kao dječčić već svira glasovir i violinu i sklada — s devet je godina za svoju kompoziciju primio uglednu njujoršku glazbenu nagradu. Završivši studij muzikologije, u prvo vrijeme piše glazbu za brodvejske mjuzikle, ali zatim se posvećuje filmskoj glazbi. U suradnji s Hollywoodom ključan je za njega bio Disneyev studio animiranog filma. Alan Menken dobitnik je četiriju Oscara za najbolju izvornu pjesmu i četiriju Oscara za najbolju izvornu glazbu. Četiri animirana filma donijela su mu svjetsku slavu: “The Little Mermaid”, “Beauty And The Beast”, “Aladdin” i “Pocahontas”. Poslušali smo pjesmu “Colors Of The Wind” iz filma “Pocahontas”, o indijanskoj princezi koja je, prema legendi, spasila život engleskom kapetanu Johnu Smithu. Menken je s osam Oscara drugi po broju osvojenih nagrada. Na prvom je mjestu Alfred Newman (1900. – 1970.), skladatelj također židovskog podrijetla.

Osvojio je čak devet Oscara, ali nijedan za pjesmu već za najbolju izvornu glazbu.

Za kraj predavanja odabrao sam kompozitora koji je svog Oscara osvojio kasnih četrdesetih. Mnogi židovski skladatelji istovremeno su i vrsni instrumentalisti. Jerome Kern, George Gershwin, Richard Rodgers, Burt Bacharach, sve sjajni pijanisti, a Allie Wrubel (1905. – 1973.) izvrstan saksofonist i klarinetist. Studirajući glazbu, istaknuo se već svojom svirkom u plesnim orkestrima u njujorškom Greenwich Village, a kasnije i kao član nekoliko čuvenih bendova iz ere swinga. S vlastitim orkestrom gostovao je i u Europi. Tijekom godina postao je sve zapaženiji i svojim skladateljskim opusom. Većinu radnog vijeka proveo je u Hollywoodu, pišući glazbu za brojne, uglavnom muzičke filmove. Wrubelovim najpopularnijim songom, “Zip-a-Dee-Doo-Dah” iz filma “Song Of The South”, zaključio sam tu glazbenu večer.

Pjesme nagrađene Oscarom svojom su vokalnom izvedbom publici predstavili Rosemary Clooney, Frank Sinatra, Ella Fitzgerald, Michael Bublé i Idina Menzel, Doris Day, Andy Williams, Billy Joe Thomas, Barbra Streisand, Latisha Van Simon te zbor Raya Conniffa.

PJESMOM OD OSCARA DO OSCARA

DO VIĐENJA, GOSPODINE KRAMER

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ne znam je li pravi izraz reći za nekoga tko premine u 89. godini da se to dogodilo iznenada, ali za mene je odlazak gospodina Fredija Kramera stvarno bio iznenađan i neočekivan. Iz puno razloga. Gospodin Kramer je u 89. godini, i unatoč ozljedi zadobivenoj u nesretnoj prometnoj nesreći prije nekog vremena, bio aktivniji od puno mlađih od sebe. Neumorno je radio na svom leksikonu, pratio sva sportska događanja, odlazio na nogometne utakmice, u Židovskoj općini Zagreb pratio sva događanja, svakoga danas izlazio iz kuće, družio se, živio. I uz sve to, redovno pisao za Ha-Kol.

Posljednji puta razgovarali smo samo dan prije nego što je preminuo. Gospodin Kramer me, kao i obično, zvao da se dogovorimo oko teme za idući broj, da pita koji su rokovi i da me podsjeti kako on uvijek poštuje svoje rokove. Predlagao je da za ovaj broj piše o Lei Deutsch i Braci Reissu. “Niste oduševljeni, čujem Vam po glasu”; rekao mi je. Da, mislila sam da smo već puno puta pisali o tome i da ne možemo dati neke nove pojedinosti. Gospodin Kramer nije se složio samnom, smatrao je da uvijek, uvijek treba podsjećati na one kojih više nema s nama, a koji su bili tako važan dio naše zajednice. I upravo to je bio zadatak koji si je postavio i na kojem je neumorno radio. Iz broja u broj, u svakom Ha-Kolu pisao je o doprinosu Židova hrvatskom ali i svjetskom sportu. Znao je priče koje nisu bile općepozna-

te, a dugogodišnje novinarsko iskustvo prepoznavalo je ono što treba zapisati i sačuvati za buduće generacije. Provjeravao je jesam li dobila obećani tekst, molio da pronađem odgovarajuće fotografije, htio znati jesam li zadovoljna tekстом. A nakon što bi primio primjerak Ha-Kola, uvijek bi me nazvao da mi kaže što misli o novom broju. Raditi s gospodinom Kramerom bila je privilegija.

I zato što, kao što me učio gospodin Kramer, uvijek, uvijek treba podsjećati na one koji više nisu s nama: evo priče o Frediju Krameru.

Alfred Fredi Kramer rođen je 9. srpnja 1931. u Zagrebu u židovskoj obitelji. Pričao mi je kako ga je deda vodio u “zagrebački templ” gdje je promatrao što se oko njega događa a posebno je volio slušati kantora kako pjeva. Muzika je već od najranije mladosti imala vrlo važno mjesto u životu Fredija Kramera i to je mjesto zadržala do kraja. U Zagrebu je završio osnovnu školu i gimnaziju, te apsolvirao na Pravnom fakultetu.

Ali njegova životna ljubav bilo je sportsko novinarstvo kojim se počeo baviti 1956. Od 1961. bio je zaposlen na Radio-Zagrebu (HRT) kao novinar suradnik, bio je urednik, izvjestitelj, komentator, te pomoćnik glavnoga direktora od 1998. do umirovljenja 2000. Kao sportski novinar posebno se zanimao za tenis, nogomet, atletiku i zimske sportove, a teško bi bilo i nabrojati koja je sve sportska

natjecanja pratio. Kako mi je jednom rekao, posebno se uvijek sjećao ljetnih Olimpijskih igara u Münchenu 1927. i masakra izraelskih sportaša.

Bio je suurednik svih almanaha NK Dinama od 1945. do 1960., glavni i odgovorni urednik svih monografija Dinama od 1945. do 1975., te glavni urednik Sportskoga almanaha Zagreba (1963. – 78.). Autor je knjiga o tenisu, nogometu i rukometu te scenarist dokumentarnoga filma “Stoljeće hrvatskog nogometa” (2002). Dobitnik je brojnih nagrada među ostalima i Nagrade “Franjo Bučar” (2009).

Tog utorka bio je u Židovskoj općini, nakon toga krenuo u Hrvatski sabor gdje mu pozlilo, te je unatoč pruženoj liječničkoj pomoći Fredi Kramer preminuo.

Gospodin Kramer znao je svu snagu i slabost pisane novinarske riječi. I stoga ovaj in memoriam na mog dragog suradnika ostaje kao spomen na sve što je napisao i učinio, ali ja znam da onima koji ga nisu poznavali ne može prenijeti svu veličinu koju u sebi nosi čovjek poput Fredija Kramera. Hvala Vam, gospodine Kramer. Čuvat ćemo sjećanje.

ZIHRONO LIVRAHA!

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACH RACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 163. / SIJEČANJ-VELJAČA 2020. / TEVET / ŠVAT / ADAR / 5780. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACH RACH-KRIŠTOFIĆ, DINA MILOVČIĆ, FRANKA TRETINJAK (NJ13) / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 100 KUNA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 200 KUNA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZABAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ | בטאון קהילת יהודי קרואטיה

